



АНВАР ОБИДЖОН

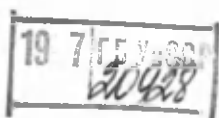
Джаан Каратай Гулмат

ҚИССА ВА ҲАЖВИЯЛАР

Тошкент
Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети
«Еш гвардия» нашриёти
1987

H 932
H 0-14

№ 17554
333



Обиджон Анвар.

О-14 Аканг қарағай Гулмат: Қисса ва ҳажвиялар.—
Т. «Ёш гвардия», 1987.—192 б., расм.

Анвар Обиджоннинг «Ялтироқ тугма» деб номланган ҳажвий қиссасида ижодкорлик масъулияти ва машаққатларини тўлиқ ҳис қилмай туриб, дабдабаю енгил ҳаёт излаб шаҳарга келган ёш қаламкашнинг саргузештлари ҳақида сўз юритилади.

Шунингдек бу тўпلامдан муаллифнинг «Муштум» журнали ҳамда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг йиллик мукофотларига сазовор бўлган Мирзақанд пиён ва Гулмат ҳангомалари, атеистик мавзудаги «Калван махзумдан мактублар» туркуми ўрин олган.

Абиджан Анвар. Великолепный Гулмат: Повесть и рассказы.

932

А 4702570200—41
356 (04)—87 24—87

© Издательство «Ёш гвардия», 1987

П. ДР.

Японцы

Тудман





Шаҳар бедарвоза эмас.
Ўзбек мақоли.

ТАВАККАЛ ҲУЖУМ ЕКИ МУҚАДДИМА

Жумлаи жаҳонни зир титратган соҳибқиронлару соҳибқиронликка даъвогарлигича армонда кетган ҳад-ҳисобсиз ҳашаки забткорлар ўзларининг дағдағали юришларини бугдой ўримдан кечиктирмай бош-лашни мақбул деб билганлар. Шахсий мулоҳазасига кўра нафақат ўз маҳалласи, балки қўшни қишлоқлар-гача донг таратиб улгурган ва энди вақтни музофотда танилмоққа исроф қилиб ўтирмай, шеърпарастлар қалбини бир йўла тарихий Мовароуннаҳр миқёсида ишғол этишга бел боғлаган Аламазоннинг нисбатан беғалва сафари эса 1976 йилнинг кеч кузига тўғри келди. Бухоро амири Насрулло ҳам бир пайтлар Қў-қонни турп пишигида қамал қилганини ҳисобга олади-ган бўлсак, бу — юқорида айтиб ўтилган кўҳна анъа-нанинг сўнгги бир ярим аср мобайнида иккинчи марта бузилиши эди.

— Ҳечқиси йўқ! — ўзига ўзи тасалли берди Ала-мазон. — Менда на совуқдан қириладиган лашкар бор, на лойга ботадиган замбараклар. Ҳатто охириги пиё-дамниям қишлоққа ташлаб кетяпман.

Унинг инжиқ ва содиқ пиёдаси Эшмат ишма шу тобда уч гилдиракли «Муравей» мотоциклини ўттегир-мон янглиғ галдиратиб текис ҳайдаб борар, дамо-дам ортга ўгирилиб, кузовда бирдай гўдайиб келаётган «қў-

мондон»ига маъносиз илжайиб қўярди. Бу манзарани узоқроқдан кузатган киши, ўта эҳтиёткор ҳайдовчи мотоцикл кузовида, одамдан кўра, биронта тарих музейи учун Намоз сардорнинг ҳайкалини олиб кетяпти, деб ўйлаши ҳақиқатга яқинроқ эди.

Мотоцикл вокзал майдонини яримдоира шаклида кезиб чиқиб, четроқдаги бақатерак остида тўхталган чоғда, тутунпуркагич таратган пақиллоқ товушдан шохлардаги охирги япроқлар дув тўкилиб тушди. Бир қисмида «...таянч пункти» деган сўзларгина қолган синиқ вивеска ёнидаги очиқ эшикка эндигина тумшуқ суқаётган саёқ кўппак бир потирлаб олиб, темир ахлатдонни даранглатиб ағдарганича ура қочди.

— Қолхоздан янгироқ аравача ундирсанг-чи, — Аламазон виқор билан ерга тушиб, ялтироқ тугмали курткасига қўнган намхуш гардларни рўмолчасида қоқа бошлади.— Тўртта боғчага омборчисан, ахир.

Чийиллаб зорланишни ёқтирадиган Эшматга баҳона топилди.

— Матасекилни гапирасан-а. Бошимда раисниқидан кўпроқ галва борлигини билиб туриб, моянамни кўпайтиришмайди-ю.

— Хуноб бўлма, тўлпоқ пиёдам,— одатдагидек болохонада туриб гапирди Аламазон.— Катта газетага ўрнашволай, раисингга бир оғиз шипшитсам, ишинг юришиб кетади.

«Қўмондон»и, ҳатто, мотори ажриқ билан ишлайдиган эшакнамо автобус ихтиро қиламан деса ҳам, бунга миқ этмай ишониш «содиқ пиёда» учун қисмат эди. Эшмат зарра иккиланиб ўтирмай, мунгайиб бош қимирлатди.

— Биттаю битта таянадағоним сенсан. Биласан-а ўзинг?

— Агар билмасам, ўшанда сени Юлдузистонга ташлаб кетвормасмидим. Ҳе, галварс!

— Яна эски эртагингни гапиряпсанми?— ҳўмрайиб пишқирди Эшмат.— Қалака қилавурмагин мени.

Аламазон лабига сигарет қистириб, мис зажигалкада тутатгач, салмоқли одимлаб, вокзал биноси сари юрди. Эшмат кузовдаги каттакон қора чамадонни олиб, зудлик билан унга эргашди. Фанер чамадон зилзамбил эди — нима бало, машқ қиладиган тошлариниям хуржунга урганми бу хумпар?

Улар вокзал биносининг пиллапоясига етиб қол-

ганларида Эшмат юкни гурс этказиб ерга ташлади, улкан ойнали деразалардан бирига отзи очилгудек бўлиб тикилди.

— Ие-ие!..

Аламазон аввал жўрасига, сўнг унинг нигоҳи қаралган томонга қаради. Дераза кесақисига суяниб олган Азиза кўк муқовали китобчага термилганича, ишқий мактуб ўқиётган Лайлидек паришонланиб турарди.

Яна ўша китоб! «Ёшлик девони». Дунёда бошқа китоблар ҳам борлигидан хабардормикин бу қиз?

Эндигина қош қорая бошлаганига қарамай, бино ичидаги чироқлар ёппасига ёқиб ташланган, билет дардида ғимирлаб юрган йўловчилару диққинафас бурун жийриб турган кутувчилар ташқаридан рангли кинодаги каби равшан кўзга чалинарди. «Экран» ичкарироғидаги жинс ва башаралар тез-тез алмашинар, фақат дераза супасида ташқарига орқа қилиб ўтирган болакай билан биринчи пландаги Азизагина ҳануз миқ этишмасди.

— Оббо-о...

Аламазон шу тобда ўзини редакторнинг захчил хонасида, ҳулқи муҳокама этилаётган мажлисда ўтиргандек ҳис қилди-ю, қовоғини уйиб, пайсалланганича туриб қолди. Эшмат сал ҳушёр тортди, кўзлари синовчанликдан чақчайиб, лунжи баттар шишди.

— Ҳа, вей, нима бўлди?

Аламазон индамади. Устма-уст тамаки тортиб, бор дардини тутунга аралаштириб ҳайдамоқчидек жаҳд билан пуфлади. Эшмат эса Отабекнинг йўқ гуноҳини фош этишга шайланган Мусулмонқул қиёфасига кириб, ундан жавоб кутаётганди.

— Қалланг зўр-да, Эшмат,— деди Аламазон заҳарханда қилиб.— Бизга ўхшаган пандавақилар севгипевги деб ўтказадиган вақтни сен бола кўришга сарфлаб қўя қолдинг.

Эшмат ниманидир ғира-шира англагандек бўлиб сесканиб кетди, феъли Бекобод шамоли сингари тез ўзгарадиган «қўмондон»нинг кўзига энди жавдираб боқди.

— Вей, менга қара. Азиза минан... муомаланг айнаган бўлмасин тағин?

— Дунёни ишлари чалкаш,— Аламазон шу гапни айтди-ю, бирдан осойишта тусга кирди.— Мен шоирман, у — машинистка. Мен ихтиро қиламан, у нусха

кўчиради. Кўряпсанми, биз бошқа-бошқа саиералармиз. Сайёралар тўқнашиши мумкинدير, аммо бирлашмайди.

— Бирлашасан! — гўдакчасига зарда қилди Эшмат.— Мабодо, жиндек аразлашиб қолган бўлсанг, нима, ҳаммаси тамомми энди?

— Тамоминг нимаси?— гезариб боқди Аламазон.— Илгари... бирон нарса бошланганмиди ўзи?

Эшмат сўррайиб қолди. Пешанасидан чиққан совуқ терни енгиди артиб, шалвираганича юзини секин четга ўгирди.

— Хафа бўлмагин-у, сенда инсоф йўқ, Аламазон,— деди у йиғламсирагудек бўлиб.— Азиза сенга илакишиб, бош буғолтиримизни ўғлигаям тегмади. Тегса, масковуч мошинда катайса қиб юрган бўларди. Сени деб пиёда қолса-ю, шуми оқибат?

Оқибат? Ҳа, дарвоқе, оқибат! Ҳамма гап шунда-да!

Раҳбарлар билан ора-сира ўчакишиб келгани тўғри. Ходимлар билан эса оға-инидек эди чамаси— уларга бирон марта хусумат билан қараганмиди? Йўқ! Бирон марта ёрдамини аяганмиди? Йўқ! Улар бўлса, на сафсатачи ўринбосарга қарши бир оғиз сўз айтишди, на редакторнинг юзаки бетарафлигини пайқай олишди. Гўё ҳозир кимдир устиларидан совуқ сув қуйиб юборадигандек қунишганларича жим ўтираве-ришди.

Азиза-чи? Ахир у Аламазоннинг редакцияга қанчалар хизмати сингганини бошқалардан кам билмасди-ку. Наҳотки уям Аламазоннинг нафратидан кўра, редакторнинг қаҳридан кўпроқ қўрқса? Наҳотки ўртамиёна бир лавозимдан айрилиб қолиш Аламазонни «дўл»га якка ташлаб қочишдан даҳшатлироқ туюлса унга? Лоақал мажлисдан кейин таскин беришга ярамади. Ваҳоланки ўша пайт Аламазонда на бугун қўлдан кетган курсичанинг захми, на эртанги саргардонлиқнинг ташвиши бор эди, у фақатгина кимнингдир «бари бир сен ҳақсан» дейишини, биргина шу сўзнинг пичирлаб бўлса-да, айтилишини кутаётганди.

Энди билса, Аламазоннинг ўша куни ўзгалардан маҳтал бўлиб кутгани «оқибат» деб аталувчи одмигина нарса экан. Математиклар тили билан айтганда, «БАРИ БИР СЕН ҲАҚСАН» деган узундан-узун жумланинг умумий йиғиндиси мазкур вазиятда «ОҚИ-БАТ»га тенг экан. Бу теорема кашф этилишига Эш-

матнинг навбатдаги валдирашларидан бири сабаб бўлиши кимнинг хаёлига келибди дейсиз? Тўкилиб турадиган оддий олмалардан бири ниҳоят Ньютоннинг бошига тушди!..

— Сен... Ньютон бўлишинг мумкин эди,— дея Эшматнинг елкасига урди Аламазон.

— Э, бор-э, ҳали Френсис дейсан, ҳали Ньютон дейсан...— Эшмат бир силтаниб, елкасини панжадан халос қилгач, шилқ этиб чамадонга ўтирди, кафти билан пешанасини ишқади.— Отаси йўқ бир етимчани хор қиляпсан-а! Урсанг ҳам айтавурман, сенда инсоф етишмайди.

— Биринчидан, Эшмат,— туйқус тутақиб кетган Аламазон гапимни эшитяпсанми дегандек, чамадонни тўқиллатиб тепди,— севги бу... етимчага бериладиган садага эмас. Иккинчидан, Эшмат,— пиёдаси тумтайганича ҳануз бош эгиб турганини кўриб, яна чамадонни тепди у,— нимага хафалигимни айтганим билан, сен галварс икки дунёдаям тушунмайсан.

Эшмат тиззасига тиралган қўллари кўмагида сапчиб ўрнидан турди.

— Вей, мени мунча камситавурдинг? Бизни бўйинга ошқовоқ уланибдими? Ошқовоқдан соч чиқмайди, вей!— бир ловиллаб кетди-ю, Аламазоннинг ўқдек қадалиб турган нигоҳига дош беролмай, хийла шаштидан тушди, кўзини четга олиб, таъна қилишда давом этди:— Азиза сени минг йилдан бери яхши кўради. Мактабдаям математикасини битта сенга кўчиртирарди, мен ёнғоқ бераман десамам унамасди. Ҳарбийга кетганимда аянгга қарашиб юрган ким? Газетгаям сенга илашиб ишга кирди. Агарда шуларни билмансанг...

— Кўр бўласан, демоқчимсан?— унинг гапини илиб кетди Аламазон. Сўнг яна сокин кайфиятга кириб, Эшматнинг бўйинига дўстона шапатилаб қўйди. — Ишкамбалигингга қарамай, жуда оқкўнгилсан-да, Эшмат. Шунақа пайтда сени янаям яхши кўриб кетаман.

— Қўйгин энди!— хафагарчилиги бу сафар анча жиддий эканлигини билдириб қўйишга тиринди Эшмат.— Мени ёш бола қилавурма.

Аламазон эса ўсмоқчиладан тийилмади.

— Оббо, чатоқ бўлди-ку. Биламан, қаттиқ ранжидингми — тамом, бир-икки соат овқат емаям қўяверсан.

— Агарда мени ҳурмат қилсанг,— Аламазоннинг бўш кела бошлаганидан ҳаволаниб, ўз кўкрагига мушт уриб чиранди Эшмат,— агарда ҳақиқий ошнам бўлсанг, Азизани ўксинтирма. Ҳеч бўлмаса, мени олдимда бунақа қилма. Уқдингми?

— Шу холосми?— кулимсираб боқди Аламазон.— Бу иш телевизорни иккинчи программага бурашдек гап... Қани, ўпкангни босвол-чи.

У бир чертки билан сигаретини чирпиратиб улоқтиргач, саҳнага чиқмоқчи бўлган артистдек сочини сийпалади, курткасининг ёқасини тузатиб, енгларини тарангроқ тортди, ниҳоят карнайпоча шимини ҳилпиратиб пиллапоядан кўтарила бошлади. Эшмат чамадонни бели майишгудек аҳволда ердан узиб, яна унинг ортидан юрди.

Ёзги саёҳатлар мавсуми аллақачон тугаган, кутиш залида одам анча сийрак эди. Шу боис эшикдан парад майдонида минутига бир юз йигирма қадам ташлаётган аскардек тарсиллаб кириб келган ялтироқ тугмали дароз йигит дарҳол кўпчиликнинг эътиборини тортди. Навбатдаги мижозни аврамоқчи бўлиб турган лўли хотин уни кўрибоқ қўлидаги фикон кўйлакни шошиб қўйнига тикди, бурчакроқда давра қурган йигитчалар олдиларидаги шашқолни эҳтиёт шартдан йиштириб қўйишди.

Аламазон ўртароқда тўхтаб, курашчиларнинг «бизга тараф борми», деб туришини эслатувчи сиеқда атрофга аланглади. Азиза билан кўзи тўқнашгач, унинг бу ердалигини эндигина кўргандек, таажжубланиб чимирлди, шошилмасдан одимлаб, ўша тарафга йўналди. Азиза ҳам китобни бағрига босганича унинг истиқболига икки-уч қадам юрди-ю, яна тисарилгудек туриб қолди.

— Азиза?— Аламазон атайин узоқроқда тўхтаб, унга бошдан-оёқ разм солди.— Салом! Йўл бўлсин ўзларига?

— Аламазон...— Азиза журъатсизгина одим ташлаб, унга яқинлашди.— Кетаётганингизни эшитиб...

— Ие-ие!— юки оғир паровоздек пишиллаганича етиб келган Эшмат чамадонни бу гал авайлаб ерга қўйди.— Азизабонуям келибдилар-да? Аламазон иккаламиз ҳозиргина эслаб ўтувдиг-а. Тўғрими, вей?

— Менга қара, Эшматжон,— ички чўптагига қўл

югуртиб, сиполик билан мурожаат этди Аламазон. — Билетни ўзинг ташкил қилворасанми дейман-да...

Эшмат қўлини икс килиб, астойдил ранжиган бўлди: — Қавланма! Қавланма деяпман! Шуми оқибат?

У кирза этигини попиллатиб касса тарафга кетгач, иккаласи гапни нимадан бошлашни билмай, бир оз каловланиб туришди. Ҳайтовур Аламазон биринчи бўлиб тилга кирди:

— Нима қилардинг овора бўлиб?

— Овораси борми? Энди... қачон келасиз?

— Катта редакцияларда бирон йилсиз отпускаи тегмаси керак.

Шу пайт яғир парпашабеқасамга бурканиб, кавказча кепканинг айвонини ўнг қулоғига бостириб олган машҳур Мирзақанд пиён гандираклаганича келиб, орага тумшуқ суқди.

— Ойликкача йигирма тийин қарз берилсин энди!— дея шифтга ғилайланиб боқди у.

Аламазон, аввал мени дурустроқ кўриб ол, демоқчидек, ундан озгина чекиниб, намоишкорона қад ростлади.

— Кўзингни катта оч! Наҳотки чўнтагида чақа юрадиган одамга ўхшасам?— сўнг пиёнистага шартта орқа ўгириб, Азизага юзланди.— Хуллас, редакторингга кимлигимни кўрсатиб қўяман ҳали.

— Нуқул «редактор» дейсиз. Ахир, бу ғалвани...

— Ҳа, ўринбосар бошлади,— маъқуллади Аламазон.— Лекин ундан хафаям бўлганим йўқ, аксинча раҳим келди. Тирикчиликни деб бошлиққа қўғирчоқ бўлиш осонмас.

Суҳбатни яна бўлишга тўғри келди. Қадрини ўта баланд тутувчи бир пўримваччанинг обрўйига яраша гап айтмай, қалтис хатога йўл қўйганини ниҳоят англаб етган Мирзақанд пиён толенни қайта синаб кўришга аҳд қилганди.

— Худони йўлида зангорисидан узатворсинлар, ҳотамтой.

Бу муомаладан қониқиш ҳосил қилган Аламазон бармоғига туфлаб олиб, ички чўнтагига қўл тиккаётган вақтда Азиза билагидаги сумкачадан бир сўмликни суғуриб, безбет тиланчига узатди.

— Зангорисидан сўралувди шекилли?— луччак шафтолидек бўлиб тиржайди Мирзақанд пиён.

Сабри тугай бошлаган Аламазон унга бир дақиқа

ҳафсаласиз тикилиб тургач, кўкрак чунтагидаги қизил муқовали телефон дафтарчасини ҳиёл суғуриб, қирини кўрсатди.

— Мабодо, қизилидан керакмасми?

— Биз таслиммиз,— иккала қўлини кўтариб ҳиринглади Мирзақанд пиён, сўнг оёқлари чалишгудек бўлиб нари кетди.

Аламазон суҳбат қаерда узилганини эслашга урингандек бир муддат чайнаиб турди, сўнг лоқайдлик билан пичинг отди:

— Шундай қилиб, редакторнинг адвокати сифатида яна нималар демоқчисан?

— Аламазон!— Азизанинг кўзлари чақнаб, бир лаҳза донг қотиб қолди.— Наҳотки сиз мени...

Ташқаридан тепловознинг чўзиқ гудоги эшитилди. Тошкент поездеи пўлат изни дўмбира қилганича станцияга кириб келаётганди.

Аламазон купе эшигига қўл узатган онда ичкаридан итнинг зўр бериб акиллаши эшитилди. «Ие-ие», деб қўйди ортда турган Эшмат. Нарироқдаги купедан қорни тиззасига осилган сўқим нусха киши чиқиб, йўлакдан келаётган навбатчига ўшқирди:

— Хў, правадний ука. Вагонда итга нима бор?! Қулоқни батанг қилворди-ку! Министрга отчёт бергани кетяпман мен.

— Тушунган одамга ўхшаяпсиз, акахон,— бепарво жавоб қилди навбатчи.— Ҳозир нима кўп, сўққабош одам кўп. Хотиндан безган эркак нима қилади, ит боқади. Қўйинг, ўша шўрпешаналарга тенг бўлмайдик.

Қия очиқ эшикдан ичкаридаги воқеани кўриб турган Аламазон бу гапни эшитиб, жилмайиб қўйди. Улар купега киришганда ҳозиргина бемаврид ҳуриб қўшнилари безовта қилган тепакал «кўппак», пиёлага лимиллатиб қуйилган арақни ютишга шайланмоқда эди. Ундан тўрроқдаги олакўз қиз қартага ишлов берар, қарши томондаги жингалаксоч йигит эса қоқбалиқ парчасини сўриб ўтирарди.

— Хонада биттагина бўш жой бор, жигарларим,— ичимликни дастурхонга қўйиб, мулойим тарзда гапирди тепакал.

— Тошканга борадағон манави,— дея бошмалдо-

ғида Аламазонни кўрсатди Эшмат.— Бизга узр энди.

У чамадонни эшик тепасидаги кандикка жойлагач, поезднинг аста силкинганидан безовталаниб, хайр-маъзурни қисқа қилганича ташқарига йўналди. Аламазон хонадан чиқиб, ойнакдан перронга бўйланди, ошнаси-нинг ерга эсон-омон қўниб олганини кўриб, унга салобат билан кафтини қимирлатди. Эшмат ҳам байроқчани ҳилпиратаётган боладек жўшиб қўл силкитди, кейин куюнчак қиёфада ўзидан нарироққа ишора қилди. Аламазон ўша тарафга юзланиб, қунишиб турган Азизани кўрди. У вагон ойналарига маъюсланиб боқар, ҳатто этагининг енгил шабададан ҳилпирашида ҳам аллақандай мунг яширингандек эди. Вагон ойналаридан тушаётган нур қизнинг юзини галма-гал ёритиб ўтар, унинг қуюқ киприкларида нимадир йилтираб-йилтираб қўярди.

Шоирга азоб беришади-ю, яна йиғлашади. Шоир азоб чекади-ю, йиғламайди...

Станция тез ортда қолиб, яримьяланғоч ғўзапоялари қоронғиликда қаққайиб кўринаётган далалар бошланди.

Бор-шудини бериб бўлишди шўринг қурғурлар!

Аламазон кириб жойига ўтириши биланоқ олакўз қиз уни гапга тутди:

— «Дурак»ка тобингиз қалай? Тарафма-тараф ўйнасак қизикроқ бўларди.

— Унда сиз шеригим бўласиз,— кўнгли ғашроқ эканига қарамай, даврага тезроқ мослашишга ҳаракат қилди у.— Мени отим Аламазон.

— Мен Одилман,— балиқ сўришдан тўхталиб дўриллади жингалаксоч йигит. Сўнг қиз тарафга ишора қилди:— Бу — Эйседора.— Кейин, «меҳмонга қуймайсанми, Лакис», дея бир йўла тепакални ҳам тапиштирган бўлди.

Қартавозлик узоққа чўзилмади. Бир зумдаёқ Аламазон билан Эйседоранинг қўли баланд келиб, қиз қувониб чапак урди:

— Ҳозир эшакнинг ҳанграшини эшитамиз, Аламазон.

Одил қўлидаги қартани кеккайганича четга отиб, Лакисга кўз қирида сузилиб боқди.

— Биласан, ангинам бор. Ҳанграш соғлиғимга тўғри келмайди.

— Ҳай, бунисиниям ўзимиз қойиллатамиз,— илжай-



ди Лакис.— Асли ўзи итликдан эшакликкача бир қадам холос. Пх-х-х...

Лакис мушукнамо мириқиб кулиб олгач, панжаларини боши устида қулоқдек динкайтириб, кўзини олакула қилганича ҳанграшга тушди. Кўнгилхуш томоша тугаб, навбатдаги ўйинга киришилаётганда эшик зарб билан очилди, бояги сўқим нусха киши қорнига эргашганича ичкари кирди.

— Эшак шу хонада ҳангради, правадний ука,— дея кўз ўйнатиб хириллади у.— Нима, бу обший вагонмидики эшак чиқарилса!

Навбатчи унинг ёнидан зўр-базўр суқилиб кириб, паст-баландга жаланглаб боқди, сўнг ўтирганлардан сўради:

— Эшакни овози машу жойдан чиқмадими?

— Эшак шу хонада,— пинагини бузмасдан жавоб қилди Аламазон.— Лекин... уни билети бор.

ҒОЙИБДАН КЕЛГАН АССИСТЕНТ

Вагондаги мудраш нечоғлик узоққа чўзилмасин, ҳеч қачон уйқунинг ўрнини босолмайди — хуррак ота-ётганинда ҳам миянг бозордан келтирилаётган қатиқдек чайпалиб туради, поезддан тушгач, уззукун гарангсиз юрасан. Бунини кўп бор бошдан кечирган Аламазон меҳмонхонага жойлашиб бўлибоқ, ўзини кўрпага урди. Шунчаки мизғиб олиш қарийб уч соатга чўзилди.

Ғира-шира очилган киприклар орасидан шувалашиб кўринаётган қизил қандилга уйқусираб боқаркан, аввалига у қаерда ётганини дарҳол илғаб ололмади. Илғагач, кўзи ярқ этиб очилди, эсноқ аралаш керишди, туриб бориб духоба пардани сурди. Қаллаи саҳарлаб поезддан тушган чоғида ҳали ювиниб-тараниб улгурмаган танноз шаҳар олис қишлоқдан келган хомтама забткорни дурустроқ таниб олмоқчидек энди зеболаниб деразадан мўралаб турарди.

Аламазон лоҳасгина ортга бурилиб, башанг ва ҳайбатли хонани шошилмай кўздан кечираркан, ўзини сунқасддан чўчиб, қасрдаги ҳашаматли хилватхонада ёлғиз ухлашга мажбур бўлган Абдуллатифдек ҳис этди-ю, юраги увишиб кетди. Умр бўйи сербола ҳовлида яшаб, тақдирнинг тақозоси билан гоҳ гавжум казарма, гоҳ каравотзор ижарахона, баъзан гала-ғовур

умумётоқда кун кечириб кўрган киши учун ҳашамат ичра талҳо қолиш ваҳимали туюлар экан.

Кеча Аламазон йўлдаги станциялардан бирида арақ олиб чиққач, текинени кўрибоқ мазахўрак кучукдек жилпанглаб қолган Одилнинг қўлидан шунақа ишлар келиши кимнинг тушига кирибди дейсиз — ўшанинг вокзалдаги автомат-телефондан айтган бир оғиз гапи билан довруғли меҳмонхона администратори уни биродарларча қучоқ очиб кутиб олди. Қўлига алоҳида хонанинг калитини тутқазаетиб, баҳоси қимматлиги учун кечирим ҳам сўради.

Қизиқ, шунча уфатчилик қилишибди-ю, бир-бирларининг касб-кориниям суриштиришмабди. Одил: «Хў, командировкачи, биронта ҳужрачага жойлаб қўяйми?» деб сўраганига қараганда, улар Аламазонни шунчаки келиб-кетувчилар тоифасига қўшган кўринишади.

Ҳарқалай, ким бўлди экан ўша Одил? Наҳотки меҳмонхоналар бошқармасида ишласа?

Аламазон ювиниб келгач, бугун-эрта қиладиган ишларини хаёлида режалаб олмоқчи бўлиб, гиламни тепалаганича уёқдан-буёққа юра бошлади. Биринчи навбатда университетга боришим, қишлоқдан ёзиб жўнатган контрол ишларнинг натижасини билишим керак, деган қарорга келди у.

Уф-ф, сиртқи ўқишим қуриб кетсин!

Хўш, ундан кейин-чи? Кейин, редакцияга бориб... Дарвоқе, қайси редакцияда ишласа экан? Буни кечқурун бафуржа ўйлаб кўргани дуруст.

У бошини кўтариб, деразанинг қарама-қарши томонидаги деворга осилган каттакон суратга тикилди. Ундаги чипор този дунёдаги барча хом сут эмган бадаларни эрмак қилаётгандек иршайганича тилини осилтириб турарди. Аламазон ҳам тишини тиржайтириб, тозига ириллай бошлади-ю, «биров четдан кузатаётган бўлса-я», деган ўй миясига урилиб, хижолатомуз аланглаб қўйди. Хона аввалгидек ҳувиллаб турар, ҳашамат ичра у ҳануз ёлғиз эди. Аста бориб, диванга ястанди.

Ё тавба! Қап-катта йигит ит билан тенг бўлиб ўтирибди-я!

Энди унинг диққатини диван ёнидаги тумбочкада турган телефон тортди, беихтиёр дастакни кўтарди. Нима мақсадда қўлга олганини тушунолмаб пайсалланиб тургач, мийингида кулиб, уни қўлоғига тутди. Бар-



моғини худди номер тераётгандек паррак устида сир-
фавтириб, димоғида сўзланди:

— Алло... Министрликми бу? Ҳаммага билдириб
қўйилсин — овчилар жамиятининг аъзоси Аламазон
пойтахтга келди. Ҳозирча люксда оч ўтирибди. Қабул
вақти соат йигирма тўртгача. Вассалом!

У дастакни қўяётиб, деворга ўрнатилган мўъжазги-
на сариқ тугмачага кўзи тушди, «умм» дея лаб жи-
мирди — буниси нима бўлдикин энди? Хонани исита-
диган аппарат шу ердан уланармикин? Балки... Ҳай-
ҳай! Уни босишинг билан хонанинг бирон ковагидан
катта ашула бошланиб кетса-я: «...таралло-о қилгани-и
келдик». Ҳа, дўст!

Аламазон сеҳрли шамчироққа дуч келган Оловид-
диндек эҳтиёткорлик билан қўл чўзиб тугмачани бос-
ди, тумбочка гирдида турган намахтажон пашша ла-
ланглаганича учиб келиб унинг бурнига урилганини ҳи-
собга олмаганда, ҳеч қандай мўъжиза рўй бермади.

Шуям тилсим бўлди-ю! Лоақал сигаретингга гугурт-
пугурт чақворса экан...

Ҳа-я, оламда сигарет деган улфат ҳам бор — аса-
бингин аллалаб туриб жонингин кемиради.

У диван четидаги куртқасининг чўнтагидан «Ту-134»-
ни олиб, ичи бўм-бўш эканлигини кўргач, ҳафсаласи
пир бўлди. Қутини ёғимлаб, қаёққа ташлашни бил-
май турган пайтида тўсатдан эшик тақиллаб қолди.

— Бемалол! — овозини иложи борича салобатлироқ
чиқаришга уринди Аламазон. Сўнг кўҳликкина жувон
ловиллаганича кириб келганини кўриб, ирғиб ўрнидан
турди.— Марҳамат, марҳамат... Қани, мана буёққа
ўтирсинлар...

— Раҳмат, безовта бўлманг,— шамчироқдан чиққан
фариштадек итоаткорона қўл қовуштирди жувон. —
Хизматдаминиз... ҳозирча.

— Ахир... бунақа тик туриб...

Хизматчи жувон нафис имо билан сариқ тугмачани
кўрсатди.

— Чақирдингиз шекилли? Нима буюрадилар?

— А-а...— гап нимада эканини эндигина пайқаган
Аламазон аввалига каловланиб қолди. Кутилмаганда
қўлидаги ёғимлоғлиқ қути жонига оро кирди.— Шу...
сигарет топилмайдими?

— Қанақасини хоҳлайдилар?

— Масалан... «БТ» деяйлик.

Буюрди-ю, «бундақасини топиб бўлсан», деб қўйди ўзинча. Жувон эса гап гўё тарновдан оқиб турган сув ҳақда бораётгандек, «жоним билан», дея бамайлихотир жавоб қилиб, ўшандай ловиллаганича хонадан чиқиб кетди.

— Ана тилсимнинг қудрати!— қойил қолиб, бош қашлади Аламазон.— Демак, Осиёдаги энг йирик нашриёт директориини ҳузуримда кўриш учун сариқ тугмачани яна бир марта босишдан эринмаслигим керак.

Тушликни университет ошхонасида қилишга тўғри келди. Шаҳарда йўл-йўлакай тамаддиланиш заҳматларини орқаворатдан эшитиб юрган киши Тошкентдек тиқилинч масканда овқатланиш бу қадар арзонга тушадиган жой борлигини асло тасаввур этолмаган бўларди. Айни пайтда, бу ерда овқатланган киши хамири ўта бўш лағмон қандай таъмга эга бўлишини ҳам аниқ билиб олиши мумкин эди.

Юборган контрол ишларининг биронтасигаям қониқарсиз баҳо қўйилмаганини эшитиб, методист ҳузуридан кайфи чоғ чиққан Аламазоннинг иштаҳаси очилгандан-очилиб бораётганди. Лағмондан сўнг гўштилик мазаси сезилиброқ турган бир ликоп котлетни ҳам покпокиза тушириб, компотни мириқиб симирди, стаканга ўрта бармоғини тиқиб, ивиган олчаларни битта қолдирмай териб еди.

Ташқарига чиқиб, кўнгли янаям ёришиб кетди — бадқовоқ кулранг булутлар узоқ-узоқларга чекиниб, Аламазон учун азалдан жуда-жуда сеvimли бўлган қуёшжон тилло соатдек ярақлаб турар, ўйинқароқ чумчуқлар акас шохларида ёздаги каби базм қуришганди.

У лабидаги «БТ» дан кўкимтир дуд таратиб зинапоядан битта-битта босганича тушиб боргач, ўнгга бурилди, ёвуз қишни қилич яланғочлаб қарши олаётган япроқсиз дарахтлар оғушидаги йўлкадан ўша маромда юриб кетди. Музсарой ёнига етганда пича тўхталиб, хоккей эълонига чала-чулпа кўз ташлади, аммо фигурали учинч мусобақаси ҳақидаги суратли афишани синчиклаб кўздан кечирди. Кейин кўчани кесиб ўтиб, бекатда турган зангори ҳошияли ўн олтинчи трамвай сари яқинлаша бошлади.

Хадрада эса айни шу фурсатда телевидениенинг умидли режиссёрларидан бири дастлабки йирик иши-

га қўл уриш арафасида турар, бетиним ҳаяжонланар, бу ҳаяжон ҳадемай ўтиб кетажагини олдиндап башорат қилаётган бўлса-да, тез орада ном қозонишга орзуманд бошқа бир тенгдоши шалоғи чиққан трамвайда ўзи сари аста-секин яқинлашиб келаётганидан ҳам, етиб келгач, барча режаларини остин-устин қилиб юборажагидан ҳам у ҳали беҳабар эди. Ўз навбатида Аламазон ҳам шунчаки сандироқлаб юриш учун нега айнан шу қўналғани танлаётгани ҳақида бош қотириб ўтирмай, Хадрада трамвайдан тушгач, сал нарироқда ажабтовур тасодифга йўлиқажагини хаёлига келтирмаган ҳолда цирк биноси томон йўл олди. Фақат фавворага яқинлашган пайтдагина майдондаги ғала-ғовурни кўриб, нималигиндан қатъи назар, бу ерда содир бўлаётган воқеага шахсан унинг шиштироки етишмай турганини тезда ҳис қилди.

Ўзгаларнинг ишига аралашиб учун энг аввало уларнинг нима қилаётгани ёхуд нима қилмоқчи эканини аниқлаб олиш лозим бўлади. Аламазон ҳам ишни шундан бошлади — суриштириб кўрса, машҳур «Дутор-гитар» ансамбли ҳақида фильм-концерт суратга олинаётган экан. Демак, масаланинг бир томони равшан, энди иккинчи томонини ўйлаб кўриш керак — хўш, бу хайрли тadbирни амалга оширишда Аламазоннинг бирон фойдаси тегиши мумкинми ёки индамай йўлидан кетаверсинми?

Пича мулоҳаза юритгач, ниҳоят узил-кесил бир қарорга келиб, томошабинлар деворига ортдан ҳужум бошлади — «кечирасиз, ойимқиз», «узр, граждандар», «э, мундоқ турсангиз-чи», дея ҳар кимнинг ўзига яраша муомала қилиб оломонни ёриб ўтди, олдиндаги миллиционер йигитларга, «салом, шоввозлар», деб қўйиб, асбоб-анжомини созлаётган ансамбль тарафга одимлади.

Ўзини майдончанинг мутлақ ҳокими деб билиб созанда ва хонандаларга такаббурлик билан йўл-йўриқ кўрсатаётган ёш режиссёр ёнгинасида янада гўдайганроқ соя пайдо бўлганидан ғашни келиб, тумтайганича орқага қайрилди, ялтироқ тугмали нотаниш олифта унга бурнининг учидан боқиб турганини кўриб, баттар жаҳли чиқди.

— Кимсиз? Сизга нима керак?

— Аксинча, — ғам емай жавоб қилди олифта, — бу ерда ўзларига мен керакка ўхшайман.

Режиссёр «сухбат»га шартта нуқта қўйишга ошиқди:

— Биродар, ишимга халақит беряпсиз!

— Шунақами? — олифта энди унга соллинчоқ сочлари орасидан кўз қадади.—Унда, билганингиздан қолманг. Шундоққина кўриниб турган камчиликни вақтида тузатишдан эринаётган бўлсангиз, у илож, фикримни матбуотда айтарман.— Сўнг режиссёрнинг бир лаҳза иккиланиб қолганидан фойдаланиб, кутилмаганда унга самимият билан қўл узатди:— Танишиб қўяйлик — Аламазон. Журналистман.

Қизгин тарзда ўтган қисқа фикр алмашувдан кейин улар офтобда қатиқ ялашган кадрдонлардек аҳил ишга киришиб, юзакилиги яққол сезилиб турган куюнчалик билан қандайдир режалар туза бошлашди. Четдан қараган киши улардан қай бири бошлиғу, ким-кимга ақл ўргатаётганини фарқлаб олиши мушкул эди.

Охири бир битимга келишди, иккови тенгдан бош ликиллатиб, хушнуд жилмайишди.

— Ансамбль, сиз айтгандай, биринчи планда қолаверади,— деди Аламазон,— аммо фонда бугунги ҳаёт гуркураб туриши керак.

— Бўлди, бўлди... келишдик,— дея яна бош ликиллатди режиссёр.— Фақат, объективни олдида ўзингизни табиий туюлсангиз бўлгани.

Гап орасида томошабинлар тарафга жавдираб-жавдираб қўяётган Аламазоннинг нигоҳи кўчма прожекторнинг ёнгинасида турган атлас кўйлакли хушқомат қизга келганда тўхталиб қолди. Яшил жункамзул кўйлакка шунақаям ярашибдики!

— Мендан ташвишланманг,— дея ҳануз қиздан кўз узмай режиссёрни тинчлантирди у.— Ишқилиб, ёрдамчиларим панд беришмасин-да.— Кейин томошабинлар томонга ишора қилди.— Хуллас, сиз миллийроқ кийинган қарияни ахтариб кўринг. Қизни ўзим топанман.

Бу орада бекор қолган ансамбль вақтни беҳуда ўтказмаётганди. Гитарачи йигитлар бир тарафга, дуторчи қизлар иккинчи томонга туриб олишиб, бир оздан сўнг ижро этиладиган қўшиқни паст овозда хиргойи қилишаётган эди.

— Боғда гулим очилди, читтигул,
Ерга иси сачилди, читтигул.

- Билса қалам қошлигим, читтигул,
- Гулда яшар ёшли им, читтигул.
- Хайюв, читтигул!
- Хайюв, читтигул!..

БИЙРОНГИНА БИЙРОН

— Хайюв, читтигул! Хайюв... Ие-не!!!

Хануз кун кеча телевизорда кўрсатилган фильм-концертнинг гашти билан яшаётган Эшмат мотоцикли йўл ёқасидаги ариққа кириб кетганини гула гавдаси руль устидан учиб ўтаётган чоғдагина пайқадди. Сувга шалоплаб тушгач, пича инқиллаб ётди, яқин атрофда ёрдамга келиши мумкин бўлган киши йўқлигига ишонч ҳосил қилганидан сўнг ноилож ўрнидан туриб, оғзидаги лойқани туфлади.

Ариқ хийла чуқур бўлиб, Эшматнинг филдек кучи билан ҳам мотоциклини қирғоққа судраб чиқиш амри-маҳол эди. «Манави ҳақиқий авария!— ўзининг соғ қолганини ўзига бўрттириб кўрсатиб, «Муравей»нинг олд томони мажақланганига ортиқча куюнмасликка тиришди у.— Қишлоқда бунақаси ё бўлган, ё бўлмаган».

Ҳаво ҳар кунгидан илиқроқлигига қарамай, зум ўтмаёқ Эшматнинг тиши-тишига тегмай қолди. Эрталаб устарада қирдирган хумдай калласи зинғиллаб қақшай бошлаган пайтда шоша-пиша атрофга жаланглади. Қуёнтери телпаги қайиқдек тўнкарилганича узоқда оқиб бораётганини кўриб, ушлаб юбораёди.

Яхшиямки бу фалокат маҳаллага яқин жойда рўй берди, агар далароқ ердаги зовурга ағанганида қишлоқнинг ярим йўлидаёқ пальтоли музқаймоққа айланарди-қоларди. Унда шўрлик боғча болаларнинг ҳоли нима кечарди — ахир, тўртта омборнинг калити унинг чўнтагида бўлса!

Эшмат узоқ ўйлаб ўтирмай, маҳаллага кираверишдаги биринчи хонадон — Азизаларнинг уйи тарафга қараб югурди. Этигини шалоп-шулуп қилиб етиб боргач, дарвозани тепиб очиб, ичкарига отилди.

Томорқа ёқдан чиқиб келаётган кампир қировли оппоқ кийимга бурканиб, қирмизи калласини ялтиратганича ўзи сари яқинлашаётган махлўқни кўриб, қўлидан обдастаси тушиб кетди, «э, қудратингдан», дея орқага тисарилди.

— Ас-с... ассаломалайкум...

— Ҳой, Эшматмисан?— товушни таниб, хира кўзларини пирпиратганича тикилди кампир.

— Жуда катта авария бўлди. Сувга йиқилиб, соғ қолдим.

— Ҳа, шўринг қурсин-а,— кампир лўкиллаб бориб, дарвоза ёнидаги меҳмонхонанинг эшигини очди.— Тезроқ буёққа кир.

Бир пайтлар Эшмат, «ёнида газ печка турганда, бу тошбақага бало борми», дея кампирни масхара қилганди, энди ўша сандал ўзига асқотиб қолди. У қия очиқ эшикдан кийимларини бирин-кетин ташқарига улоқтирди-ю, ҳаял ўтмай энг ибтидоий кўринишга кириб, роҳатижон кўрпа остига кўмилди.

Кампир шалаббо уст-бошларни четроққа олиб қўяётган дамда Азиза ишдан келиб қолди. У ҳайрон бўлганича: «Булар нима?» деб эндигина гап бошлаган эдики, ичкаридан Эшматнинг чийиллоқ овози эшитилди: «Ҳолажон, бобомиздан иштон-пиштон қолмаганмиди?» Кампир: «Йўғ-а, болам», дея товуши титраб жавоб қилди.

— Вой, нима бўпти Эшматга?— ҳаяжонланиб сўради Азиза.

— Сувга йиқилиб тушибди, боёқиш.

— Бу сенмисан, Азиза?— қизнинг товушини илғаб олди шекилли, ичкаридан Эшматнинг навбатдаги чинқириғи янгради.

— Ҳа, меиман.

— Бориб, келинааяннга хабар қип қўй.

Азиза жилмайганича бошини сараклатиб, индамай кўча томонга йўналди. Бир оздан сўнг қайтиб келиб, деразанинг ёнига борди-да, «келина»си болани етаклаб, онасини йўқлашга кетганини айтди.

— Мендан бир оғиз сўрамайдиам!— жаҳл қилган бўлди Эшмат — Ҳали келсин, кунини кўради.

Унинг хотини «кунини кўриш» учун етиб келгунича орадан икки соатча вақт ўтди. Азиза қўшниларга аҳволни тушунтириб қўйгани учун, унинг қўлида каттакон тугуни ҳам бор эди.

Хотини ичкарида пайдо бўлган ҳамони Эшматнинг заҳри қайнади. «Қаерларда санғиб юрибсан, вей?» дея қўлини даскалладек ўйнатиб беихтиёр ўрнидан кўтарила бошлади. Хотини: «Вой ўлай!» деганича деворга қапишиб қолганидан ўзига келиб, тезда жойига

ўтирди, белига кўрпа тортди: «Тугунни чўз буёққа! Ҳе, дайди!»

«Катта авария» баҳона бўлди-ю, Азизанинг уйида бир-икки пивёла чой ичишга тўғри келиб қолди. Кўп ўтмай, гап мавзун «Дутор-гитар» ансамблининг концертига бориб тақалди.

— Маъракадан кеч келиб, шуни кўролмай қопманда,— афсусланди кампир — Аламазон чиққанмишми? Эшматнинг бирдан лунжи ёйилиб кетди.

— Чиққанда қандоқ, холажон! Бир пайт қарасам, ўзимни ошнам юрибди... тугмасини чарақлатиб. Тошканиям тепалавор-е, азамат, деб бақирворибман.

— Умид билан кетувди, боёқиш,— астойдил қувонди кампир.— Илойим иши ўнгидан келсин.

Хотини: «Қўлтиғида десангиз қаймоқдай бир қиз...» дея гап бошлаган пайтда Азизанинг тўсатдан ранги оқариб кетганини кўрган Эшмат: «Э, нимаси қаймоқ? Шунчаки, упа-эликка бўялиб юрадагон артист-да», деб уни жеркиб ташлади.

Кампир Эшматга танбеҳ берган бўлди:

— Ундақа демагин, болам. Артистларам бир бандан мўминга фарзанд.

— Тўғри, уларниям ҳар хил бор,— деди бундан кўнгли кўтарилган Эшматнинг хотини.— Сиз валдирамай турнинг, дадаси. Ошнангиз ўша қизни етаклаб кеп қолса, нима деган одам бўласиз?

Азиза бир қалқиб кетгандек бўлди. Қўли титраганича чойнакни олиб, шошиб ўрнидан турди: «Мен ҳозир... чой совиб қопти», дея ташқарига йўналди.

— Чойни қўявур энди,— унинг ортидан қичқирди Эшмат, сўнг хотинига бир чақчайиб қўйиб, кампирга юзланди.— Биз энди турсак девдим, холажон.

— Корректорлик денг?— Аламазоннинг дафъатан пешанаси тиришди.— Беш юз километр жойдан шу мартабани ахтариб келман-да? Кулгингиз қистамаяптими?

— Сираям!— босиқлик билан кесатди редактор ўрибосари.— Аввало, гап обрўли газетада ишлаш устида кетяпти. Қолаверса, тажрибангизга ишониб, сиздан диплом талаб қилаётганим йўқ.

— Зап ўйлаб топишган-да шу қоғозни. Ундан кўра ким нимага қодирлигини биладиган компьютер яратишса, ҳамма жойда иш юришиб кетарди.

Редактор ўринбосари бу ғудранишга ортиқча эътибор бермай, «яхшилаб ўйлаб кўринг, йигитча, бугун битта ўрин бор, эртага... билмадим», деб қўя қолди.

— Тўғри, ўйлаб кўриш керак буни,— дастурхонни тугаллай йиғиштираётгани унинг авзойидан аниқ сезилиб турарди— Меҳмонхонага бориб, сариқ тугмани босамиз-у, олимларни тўплаб маслаҳатлашамиз... Яхши қолсинлар.

Редактор ўринбосари бундай шарттакиларни кўравериб дийдаси қотган шекилли, бепарво жилмайганича секин бош қимирлатиб қўйди.

Ҳарқалай, буниси сал одамижон экан. Ярим соат илгари бир қават юқоридаги редакцияга кирганида редактор унинг таржимаи ҳолини чала-чулпа эшитибоқ, «шу кунларда бизда олий маълумотлиларгаям ўрин йўқ», дея суҳбатга шартта арра тортганди. Ҳа, илму фанимизнинг беқиёс тараққиёти билан мақтанамиз-у, ширинсўз кишиларни етиштириб берувчи тугруқхоналар яратишга ҳануз ожизмиз. Шу гапни силлиқроқ қилиб айтсаям бўларди-ку. Сотти сатанг, «молни олгинг келмаса, ундан камчилик қидирмай, нархини пастлатворсанг бас», дерди.

Шошма, шошма! Анави ўринбосар худди шу усулни ўзгинангга қўллаган бўлмасин тағин?

Айтгандай, Аламазон нега унга зарда қилди ўзи? Ялтироқ тугмали йигитга атаб дурустроқ лавозимни сақлаб турмагани учунми?

У хаёлга чўмганича зина ва остонани ортда қолдириб, ташқарига чиқди, тротуардан астагина одимлаб, йўлида давом этди. Бир пайт ўзини Навоий театри қаршисида кўрди-ю, бу ерга қаёқдан кириб келганини аниқлаб олмоқчидек, ён-верига аланглади. Нариги чети чорраҳага бориб қадалган чўзиқ сула остидаги скамейкалардан бирида ёлғиз китоб ўқиб ўтирган қизни кўргач, бу ерга бежиз келмаганини англади: Бийрон билан шу жойда учрашмоқчи бўлишувди. Соатига бир қараб олиб, китобсевар қиздан беридаги скамейкага бориб чўқди, зажигалкада сигарет тутатди.

Янами? Кейинги вақтда намунча кўн чекадиган бўлиб қолди?

Шуни ўйлаб, бир ижирғаниб қўйди, аммо сигаретни улоқтиришга саботи етмади.

Ие, анави аёлни қаерда кўрган эди? Эҳа, ўша артист-ку, баъзан телевизорда чўзиб хонивш қип туради.

Қоматни қаранг! Шу ерда ишлар экан-да? Лекин театр-
ниям жуда ўхшатиб қуришган-да. Опера ва балет!
Навой!

Журналларнинг рангли саҳифаларида сурати тез-тез босилиб турадиган машҳур фавворанинг энди су-ви тўхтаган, ҳовуз кўпдан ювилмаган сопол косадек чатнаб турар, ёз чоғида ярим кечагача гавжумлигини йўқотмайдиган майдоннинг чайир скамейкалари бугун бўм-бўш эди. Китобсевар қиз билан Аламазон тротуардан ўтиб бораётганларга шу бўшлиқнинг мудроқ соқчиларига ўхшаб кўринаётган бўлса ажаб эмас.

Нағали бўшаган туфлининг шиқирлашини эшитиб, Аламазон супа тарафга ўгирилди. Чорраҳа яқинидаги зинапоядан тушиб келган олабайроқ курткали йигитча мутолаадаги қизга тикилиб пича тўхталиб қолди, атрофга бир аланглаб олгач, женси шимининг олдинги чўнтагига қўл тикқанича унга яқинлашди, скамейка четига жойлашиб, мазмундор томоқ қирди. Қиз эса шу тобда сел келсаям китобни варақлаганича оқадиган кайфиятда эди. Йигитча бундай ҳурматсизликдан ранжигандек, олдин бурун жийриб қўйди, сўнг туйқус хоксор қиёфага кириб, илтижо қилди:

— Бунча қийнайсиз одамни?

Қиз унга ҳайрон бўлиб боқди, елка қисиб қўйиб, яна мутолаага берилди.

— Танимадингиз-а? Мен бўлсам, биринчи кўрганимдаёқ... Шундан бери, ҳар куни ўйлайман сизни.

Қиз китобдан кўз узмаган ҳолда унга орқа ўгириб олди.

— Уша куни жиннидек эргашиб юрдим,— бари бир бўш келмади йигитча,— гапиришга юрагим бетламади. Кейин шунақаям аттанг қилдим...

Қиз китобни ёлиб, ўрнидан қўзғалишга чоғланганда, йигитча шартта туриб, йўлини тўсди.

— Кетманг! Яна йўқотсам, қайтиб тополмайман,— сўнг, қиз ҳануз талпиниб турганидан безиллаб, тиз чўкиб арз қилмоқчидек ўнг тиззасини скамейка устига букди.— Сизсиз яшолмайман. Улай агар!

Қиз уни турткилагудек бўлиб таъқибдан қутулиб чиқди-ю, чорраҳа яқинидаги ўша зинапоя томонга ошиқди.

— Шошмасангиз-чи, ахир!— қаддини ростлаб зорланди йигитча. — Майли, ака-сингил тутинамиз.

Қиз ҳеч нима эшитмагандек узоқлашиб бораётгани-

ни кўргач, шаштидан тушиб, тиззасидаги чангни қоқди, бир лаҳзада боягидек хонтақлид қиёфага кирди. Ортга бурилиб Аламазоннинг ёнидан ўтиб бораркан, ўзича гудранди:

— Жуд-даям уста экан паразит. Илинмади.

Аламазон унинг кетидан заррача ажабланмай бир қараб қўйгач, яна соатига кўз ташлади — Бийрон кечикяпти. Атайлаб кечикади булар.

Тасодиғни қарангки, Аламазон ўша кунги съёмкага худди олдиндан танийдигандек артистликка ўқиётган қизни танлабди. Исковуч бўлкет-эл!

Бийрон ўша куни Аламазоннинг бирон жойда ўтириб пича суҳбатлашиш борасидаги таклифини кескин рад этди. Кейин уни ортиқча хафа қилгиси келмади шекилли: «Бугун иложим чатоқ, истасангиз пятница куни учрашсак», деб чиройли жилмайди. Артист-да, жилмайишнинг қотиради, жозибадор қилиб гапиришиям. Ушанда у «иложим чатоқ» деган гапни шунақанги ишва билан айтдики! Бунисиниям қўйиб туринг, одимлашини кўрмабсиз — бамисоли какликнинг ўзгинаси. Қанийди, қизлар ҳандалакнамо нарса бўлса-ю, шунақаларининг уругини олиб, ҳаммаёққа экиб ташласанг.

Тоқати тоқ бўла бошлаган Аламазон секин ўрнидан кўзғалиб, майдон ёқалаб кезишга тушди. Енгил совуқ шабада эсиб турар, пурвиқор чинорга борлиқ кўркини бахшида этиб бўлган қувғинди япроқлар энди такаб-бурликда чинорлар билан баҳслашса-баҳслашгудек йигитнинг хиром пойабзали атрофида ўралашиб юрар, баъзилари буткул топталишдан чўчиётгандек пизиллаб қочар, четдаги буталар остига яшириниб улгуришса-да, ҳамон қалт-қалт титрашарди.

«Аслида, пўстинимиям олиб келсам бўларкан,— жупжикиб ўйлади Аламазон.— Яқин-орада қишлоққа боролмайдиганга ўхшайман».

Пўстинни унга овчилар ва балиқчилар жамияти совға қилганди. Бўри отиб келгани ёки кўпроқ тулки териси топширгани учун эмас, район газетасида овчилик қонун-қондаларини ёритиб туришдаги хизматлари эвазига!

Ўзига қолса-ку, ўша пўстинни бундақанги беҳарорат курткаларнинг тўрттасигаям алмаштирмаган бўларди. Бунга уни шаҳар мажбур қиляпти. Бу ерда товуқни эмас, товусни олқишлашади.

— Сало-о-м!

Аламазон ортга ўғирилди, кўзларига ишонмай, қаршисидаги қизга қайта-қайта бошдан-оёқ назар солди — ўша Бийронми шу? Пистонли вилвет шим, ўсиқ тивитли свитер, чап чўнтагига лотинча ҳарфлар битилган қундузёқа нимча, нозик қирраларининг бир чети тим-қора холга туташган бурунчаси устида занжирли кўкиш кўзойнак. Уша куни нафис қилиб турмакланган соч энди елкаси билан битта бўлиб, белига қуйилиб турибди.

— Аҳволлари қандай, артист йигит?— Бийрон кўзойнагини олиб, аста қўйиб юборган эди, у бўйнидаги занжирга осилганича туриб қолди.— Шунақа чақирсам, хафа бўлмайсизми? Ёки бошқа чинлари борми?

Аламазон шу заҳоти бош ирғади:

— Бор! Овчилар жамиятини аъзосиман.

Бийрон иягини юқори кўтариб, ўша-ўша тароват билан чарақлаб кулди.

— Тўғриси айтинг, мени аввал танимадингиз.

— Қўйсангиз-чи,— эътироз билдирди Аламазон.— Агар битта соч толангизни кўрсатишсаям, дарровда танирдим.

— Вой-вой-вой,— хушомадга жавобан бармоғини ликиллатиб карашмаланди Бийрон.— Журналистлар ос-собенно хавфли бўлади.

Аламазон бир кулиб қўйиб, гапни жиддийроқ томонга бурди.

— Очигини айтсам, тунов куни тамоман бошқача кўрннувдингиз.

— Уша куни папашкамни автостанцияга кузатдим,— изоҳ берди Бийрон.— У киши бунақа турсам, қулоғимдан чўзади.

— Унда, бу кийимларни ким олиб берди сизга?

— Мамашкажоним! Ресторанда буфетчи, таниши навалом.

— Ресторанда?— у «Тошкент» меҳмонхонаси ёнидаги ресторани тарафга бир қараб қўйди.— Қайси ресторанда?

— Сирдарёда. Биз ўша ёқдан.

Аламазон унинг тараллабедод сарупосига яна бир карра назар ташлаб, ҳазилнамо оҳангда ўдағайлади.

— Дадангизни ўрнида бўлсам, сизни эмас, мамашкажонгизни қулоғидан чўзардим.

— У чўзолмайди,— ҳиринглади Бийрон.— Улар давно ажралишган.

— Ҳм...— Аламазон атрофга эловлаб боқди, сўнг Бийроннинг тирсагидан тутиб жилмайди-да, ресторан тарафга имо қилди.— Бир мамашкангизни эсласак-чи.

— Ну-у, Аламазон!— Бийрон эркаланиб ортга тисарилди.— Қўйинг шуни. Кеч борсам, хозиякам сочимдан юлади.

— Узим таксида элтиб қўяман,— қўлидан маҳкам тутганича уни зинапоя сари етаклади Аламазон.— Қани, фароғат қўйнига олға!

Охирги сўзни у шу қадар кўтаринки, шу қадар шавқ билан айтдики, ҳозир Бийроннинг ўрнида Эшмат бўлганича. «ура-а!» деганича югургилаб кетарди.

БОЙВУЧЧА ОЙИ

Уғилу невара, қизу келинлари охир-оқибат зўр келишиб, Бойвучча ойини қаватдор уйга кўчириб ўтишди. «Бунақаси оламда йўқ, давлат сизга атаб алоҳида хоналар қурди, биз бор-шудимизни сарфлаб, уни музейдек ясантирдик», деб чувиллай кетди улар.

Уйни бориб кўргач, ҳақиқатанам, ҳайратдан ёқа ушлашига оз қолди, аммо ўзини босди, сир бой бермади. Эшик-деразалар ганж-ёғочдан бўлиб, хоналарнинг шифти ойнак, деворлари розғонмармардан эди. Хонтахтадан тортиб, қутию жавонгача аскарнинг этигидек ярқирайди. Қоса-лагану чойнак-пиёлаларнинг ҳаммаси хитойи чиннидан. Патнису ликоп, кўзаю обдаста, ҳатто хокандозниям кумушдан қуюшибди кам бўлмағурлар. Энг анграйтириб қўядиган жойи капгиру чўмич, муроб-боялоғу қанддон, ошқошиғу санчқи — бари-бари топ-тоза тиллодан эди. Бойвучча ойи бундай хулосага келиш учун шунчаки юзаки қараб қўйиш билан қаноатлангани йўқ албатта. У бошқаларнинг кўзини шамғалат қилиб секингина чойқошиқлардан бирини олди-да, яккам-дуккам тишлари билан унинг сопини қаттиқ тишлаб кўрди — тўғри, соф тилло!

— Қайнотанг тирик бўлганларида, ярим кунини мана шу каталакда ўтказарди,— хоналарни кезиб чиқишаётган вақтда ҳожатхонани кўрсатиб, тўнғич келинига шивирлади Бойвучча ойи.— Мендан яшириб, бошқа қаердаям ичарди?

Ниҳоят улар дастурхонга ўтиришди. Ҳомиладор қи-

зи сарғиш самоварининг бугини таратганича биланглаб келиб, хоптахта ёнига чўкди. «Бу энди тоза эмас,— самоварга зимдан кўз ташлаб ўйлади Бойвучча ойн.— Шунчаки тиллонинг сувни югуртишган».

Чақчақлашиб ўтириб, ярим чойни ичиб бўлишибди ҳамки, самовар тушмагур ҳануз қайнашдан тийилмасди: варақа-вуруқ, варақа-вуруқ... билқ-билқ-билқ...

Бойвучча ойн босинқираб уйғониб кетди. Хайриятки, кўз очиб кўрган келинлик уйда ётарди. Эрининг тажовузкор панжаси теккан муқаддас сопол лаганию одмигина идиш-товоқлари жой-жойида турибди.

— Варақ-вуруқ... билқ-билқ...

У қулоғини динг қилиб, атрофни тинглади.

Бу товуш ташқаридан келаётган эди. Зил гавдасини зўриқиб кўтарганича аста ўрнидан турди. Айвонга чиқди-ю, кўзи атрофидаги ажинлар ёзилиб кетди— ҳовлининг қоқ ярми яхоб берилаётгандек кўллаб ётарди.

— Аламазон! Аламазон-ув!— белига қўл тираганича «дарё»нинг нарёфидаги хужрага қараб қичқирди у. — Аламазон дейман! Улиб қолганмисан, ҳой!

Пастак эшик сурнай чалиб очилди, Аламазон кўзларини ишқалай-ишқалай, ташқарига мўралади.

— Ҳа, нима?

— Буёққа чиқ-э! Тезроқ чиқмасанг ўрдак бўла-миз.

Аламазон ҳовлидаги аҳволни кўриб, бир зумда енгилгина кийиниб чиқди. Поча-енгини шимаргач, муз-муз сувни ирғишлай-ирғишлай кечганича бориб, биринчи навбатда ариқчанинг ўзанини топишга тиришди.

— Қувурга алланима бало тиқилиб қопти,— Бойвучча ойн бармоғи билан узлуксиз билқиллаётган жойни кўрсатиб, ишни қаердан бошлаш кераклиги ҳақида аниқ кўрсатма берди.— Ана, варақлаб турибди. Уша ерга қўлингни суқ.

Қандайдир телпак оқиб келиб, тиқилиб қолган экан. Аламазон уни суғуриб олиб, айвон тарафга улоқтирган заҳоти қувур Эшмат ишманинг томоғига айланди-қолди.

— Юр энди, чой дамлаб берай,— буйруқ оҳангида сўз қотди кўнгли тинчиган Бойвучча ойн.— Шамоллаб, силкасал бўп қолмагин тагин.

Аламазон иш билан овора бўлиб турган пайтда

кампир айвондаги тоғорага илиқ сув қуйиб, ёнига кўрача ва шиппак келтиришга улгурган экан, кўрачада юз-қўлини ювиб, оёғини тоғорада чайиб олгач, дилдираганича ичкари кирди. Устида доимо каттакон чойдиш турадиган табиий газли печкадан таралаётган илиқлик танасига мўмиёдек ёқиб тушди. Хузур қилиб кўрпачага ёнбошлади, карахт оёғини темир қопқоқ сари чўзди, аммо ҳароратни ҳис этмади.

Бойвучча ойи дастурхон ёзиб, чой дамлади. Гумбаздек бўлиб Аламазоннинг қаршисига чўкди.

— Худо етказиб, кеча секингина келиб турганингни қара,— чойни иштиёқ билан қайтара туриб, тақдирга шукрона айтди у.— Бўлмаса қўшниларни уйғотиб чиқиш учун киртоғорани қайиқ қилардим. Учакишгандай анавиам бугун жужурнойлигини кўрмайсанми.

«Анави» дегани бу — Аламазоннинг ҳовли этакроғидаги ҳужрасига туташ хонада яшовчи ижарагир. Ут ўчирувчи бўлиб ишлайди. Аламазон ёзги сессияга келган пайтда бирдан шу ҳовлида пайдо бўп қолувди. Оиласи бузилган шекилли.

— Менга қара, Аламазон, шу пажарнўйларни ойлиги қанақа ўзи?— Бойвучча ойи новвот солинган товоқчани унга яқинроқ сурди.

— Нимаиди?

— Ундан арзимаган ижара ҳақи оламан. Шуниям тулкини думидек чўзади. Мен-ку, минг қатла шукур, уни қўлига қараб қолганим йўқ. Масалан, катта ўғлим...

Ана, тагин бошланди!

Кампирни тушмагур жуда аломат-да. Бу хонадонга келган ҳар бир янги ижарачига катта ўғли ҳафтасига харажат келтириб туриши, кичиги «қуруғи»ни бериб қўя қолишни афзал кўриши, қизи эса унинг кийимини илдиан-игнасиғача бутлаб қўйиши ҳақида фахр билан сўзлаб берар, мабодо янги суҳбатдош топилавермаса, «эскилар»га вақти-вақти билан такрорлаб ўтарди. Аламазон бу уйга сурункасига тўрт марта келган бўлса, мана шу ҳикояни тўртинчи марта эшитиб ўтирибди. «Мен бировни пулига зормасман,— дея ҳикоясига яқун ясарди у,— ёлғиз зерикканимдан ижара қўяман».

Шундай дейишга дерди-ю, мабодо кимдир ҳисоб-китобни сал кечиктирса, бирон баҳона топиб, ётиғи билан шаъма қиларди. Масалан, бундоқ: «Неварамга валасанит обераман деб катта кетворувдим. Кеча

магазинга боришдан олдин мундоқ ҳамённи титкиласам, фалон сўм етмай турибди-ку». Шуниси қизиқки, ўша «фалон сўм» қай миқдорда айтилган бўлмасин, ижарачининг вақтида узатмаган қарзига шундоқ мос тушарди-қоларди.

— Пожарнигингиз алимент тўласа керак-да,— чойга солинган новвотни нон билан аталайтуриб, бояги гапга қайтди Аламазон.— Бунақада пулни баракаси қолмайди.

— Ичади у гумдон бўлгур. Ичган одамнинг чўнтаги ямоқдан бошқа нарсани кўрмайди.

Аламазон «хўжайка»сининг маталга усталигидан завқланиб, жилмайиб қўйди.

— Сен кулмагин, бола,— бобиллашни давом эттирди Бойвучча ойи.— Раҳматли хўжайиним гурзибоздек йиғит эди, ичкилик охири бош-шига етди.

Шу пайт ҳовлидан бу хонадонга кунора эрталаб сут олиб келадиган ўспириннинг ингичка овози таралди:

— Бойвучча ой-йи-и-и....

Бойвучча ойи инқиллаб-синқиллаб ўрнидан туриб, айвон томонга йўл олди.

Бойвучча ойи! Яқин-атрофдагилар унинг ҳақиқий исмини буткул унутиб юборишган, бу дабдабали ном унга қачон ва ким томондан қўйилганини бешқайра-гочликларнинг биронтаси аниқ айтиб беролмас, кампирнинг ўзи ҳам бунга аллақачонлар кўникиб кетган эди.

— Шўр пешанамга шунақа кирчимол невара битмади-битмади,— у бир банка сутни кўтарганича ҳасратланиб кириб келди.— Ҳозир сенга сут қайнатиб бераман.

— Шуёғиям етар-э...

— Қимирламай ўтир,— фармон берди Бойвучча ойи.— Сен бола катта иш қилдинг. Хайриятки, қувур ўзингни тортиб кетмади.

Барчага доимо кўнглиям, дастурхониям очиқ бўлган бу полвоноғиз кампир гап ижара ҳақига бориб тақалганида нима сабабдан туйқус зиқналашиб қолишини Аламазон сира тушуниб етолмасди.

Ҳе, аттанг, шундай беғидир жой турганда, талай пулни беҳуда совуриб юришни ким қўювди унга? Одилга кўнгил учун хўп деб қўйиб, тўғри шуёққа келаверса ўлармиди. Фақат чўнтаги енгиллаб қолганда-

гина ўзига келди, ақли пешиндан кейин кирди. Доим аҳвол шу ўзи.

Пулни кетганиям бошдан садага, ammo Бийрон билан бирга кечган ширин дамларини ҳисобга олмаса, шунча кунни санғиб беҳуда ўтказди. Ҳали биронта ишнинг тайини йўқ.

— Шерикларинг кўринмайди? — сўраб қолди Бойвучча ойи, сутни печка устидаги қозончага қуяётиб.

— Келишларига ҳали бор,— Аламазон беихтиёр курсдошларини эслади.— Уқшимиз кечроқ бошланади бу йил.

— Унда, сен нега ликиллаб етиб келдинг?

— Шунақа бўп қолди, Бойвучча ойи. Энди Тошкентда ишласаммикан деб турибман.

Бойвучча ойи ўзинча гапираётгандек товушини пастлатиб ғудранди:

— Тошканни зап кўзи учиб турган экан-да сенга. Момонгни уграсига ўт қала-а-б юравермайсанми,— кейин, бор-е, менга нима дегандек қўл силтаб қўйди.— Э-э, ҳозиргилар бари бевош. Мана, иккала ўғлимам, домда турмасам ўламан, деб ота қасрини ташлаб кетди. Баттар бўлишсин...

Муаллифлар куннинг иккинчи ярмидан қабул қилинишини яхши билган Аламазон нашриётга тушдан кейин кириб келди. Ачқимтир «Лайка» сигаретини зинапойдаёқ эзғилаб ташлаб, узун коридор сари қадам қўйган пайтида чап томондан огоҳлантирувчи йўтал эшитилди. Четдаги бесўнақай эски стол ортида кафтига ияк тираб ўтирган чўққибош қоровул минғирлаб гап отди:

— Қаёққа кетяпмиз ўзи?

— Директорга...

— У-ў, хўжайингами? — нидоланди қоровул, сўнг қоши билан бўш стулни кўрсатиб, ўтириб туринг дегандек имо қилди.— Ҳали-замон кеп қоладилар.

Аламазон стулга ўтирди, қўлидаги «Советский спорт»ни ёйиб ўқий бошлади.

— Қаердан келдик энди?— чамаси, қоровул ёлғизликдан жуда зериккан, директор тушликдан қайтувунга қадар текин суҳбатдошнинг «сувини сиқиб ичмоқчи» эди. Унинг мақсадини фаҳмлаган Аламазон газетани буклаб столга қўйди-да, солинчоқ юз, негов бурун, бўртиб чиққан кўзларга астойдил тикилди.

— Лаббай?

— Таг-зотларини суриштиряпмиз.

Қоровул унинг қаёқданлигию қаерда ўқиши, оилавий аҳволию Тошкентга қанақа транспортда келгани, хўроз уриштиришга муносабатию қайси жанрда ёзишигача эринмай сўраб чиқди. Кейин «ҳмм» дея пича сукут сақлаб тургач, «бизниям танирсиз, ҳойнаҳой», деб ма-сала ташлади.

Аламазон унга бошқатдан разм солди, аммо газета-журналларда босилиб турадиган суратлар орасида бунақа турқ-атворга дуч келганини эслай олмади.

— Шеър ёзардингиз шекилли,— ночор гапни кавлаштирди у.

— Э, йўқ! — нодон суҳбатдошга йўлиққан мутафаккирдек мийғида сипо жилмайди қоровул.— Таржима қиптурамиз. Топганимиз — Шарқ классикаси. Бу — қўл етмас бир хазина.

— Қўлни-ку етказса бўлар,— луқма ташлади Аламазон,— ақл етши қийин.

— У-ў, ана энди ўзимизга келдик. Ана бу гапни яхши айтдик...

Эшик очилиб, паканагина киши шляпасини қўлида ўйнатганича аста-секин юриб ичкари кирди. Қоровул Аламазонга боягидек қоши билан имо қилиб деди:

— Ана-е, хўжайинам келдилар,— сўнг хўжайинга юзланди.— Сизни кутиб ўтирибмиз-да.

— Хизмат, қўчқор йигит?— Аламазонга синчиклаб тикилди директор.

— Сизга гапим бориди.

— Майли. Гаплашамиз.

Директор миқти жуссасига мос бўлмаган ясама салобат билан битта-битта босганича тўрга қараб йўналди. Аламазон унга энди эргашмоқчи бўлганида, қоровул «пича шошмай турайлик, хўжайин ечини-б-не-тиб олсинлар», дея уни яна йўлдан қолдирди.

«Буям Календарий домланинг сал ундайроқ кўри-ниши экан», деб ўйлаб қўйди Аламазон.

Оғзаки гапда ҳамма «Календарий» деб атайдиган шоир Қаландарийнинг ижод маҳсули областдаги барча район газеталари, ҳаттоки область газетасининг ўзидаям бот-бот кўзга чалиниб турарди. Гоҳи-гоҳида ўсмирона ишқий фарёд, ё бўлмаса маҳалла оқсоқолининг панд-насиҳатлари даражасидаги «ахло-

қий» ғазаллари ҳам учраб туришини ҳисобга олмаганда, у ўз умрини асосан календарь воқеаларга атаб шеърлар ёзишга бағишларди. Каттароқ байрамларни шарафлаш мазкур музофотдаги ундан обрўлироқ шоирлардан ортмагани туфайли ўз иззатини билиб, Қурувчилар ёки Савдо ходимлари кунига атаб мадҳиялар тўқишдан нарига ўтмас, машқларида «бўстон — гулистон», «камтарин — офарин», «қаҳрамон — бўл омон», «заҳмат — минг раҳмат», «аҳдга вафодор — бахтиёр» сингари қофиялар шафқатсизларча эксплуатация қилинар эди. Пахта терими қизиган паллада эса унинг «Пайкалиннинг сайқалидир агрегатим чайқалиб», деб бошланувчи шеърига басталанган қўшиқ об-ласть радиосида тез-тез янграб турарди...

Директор Аламазонни креслога елимланган бир тарзда кутиб олди. Ҳозиргина қоровулга берилган маълумотларга қўшимча равишда одамзоднинг беихтиёр қитиғини қўзғатадиган «қачон — нега» пайровидаги яна бир неча саволларга ҳам тоқат билан жавоб қайтаришига тўғри келди.

— Ҳа, қийин, мусофирлик ўзимизниям бошимиздан ўтган,— бу жойни эгаллагунга қадар кўрмаган кунимиз қолмади, демоқчидек креслонинг ён таянчигига бармоғини тиқиллатиб туриб гапирди директор.— Хуллас, бизда битта иш бор... агар тўғри келса.

Аламазоннинг юраги ҳаприқиб кетди, директорнинг юпқа, хушбичим лабига умид билан термилди.

— Бизга чаққон бир курьер керак.

Курьер! Нима ўзи бу? Қайсидир кинодами, китобдами «Курьер поезда» деган сўзга дуч келгандек бўлувди. Бу нимани англатиши ҳақида бош қотириб кўрмаган экан.

— Тўғри, маоши сал андакроқ,— директор Аламазондан кўз узмай, уни ҳамуз синчиклаб кузатарди.— Агар коллектив билан чиқишиб кетсангиз... Қисқаси, уёғи ўзингизга боғлиқ.

Қаерга борма, сенга боғлиғи — уёғи. Буёғи-чи? Бу томонни кимга боғлиқ ўзи?

— Сизни шошилтирмайман, қўчқор йигит,— инсоф қилган бўлди директор.— Майли, эртага шу пайтгача бир мулоҳаза қилиб кўринг.

Аламазон юмшоқсўз директорнинг феъл-атворига яраша у билан қуюқ хайрлашиб эшикдан чиқаётган вақтда остонада оппоқ сочли, қўнғиз мўйлов шоир

Салай Козим билан тўқнашди. Ёшини эътиборга олиб, унга йўл бўшатди...

Бу шоирнинг исми-шарифи илгаритдан қулоғига чалиниб юрган бўлса-да, ўзини яқинда матбуотчилар ошхонасида кўрувди.

Уша куни Аламазон ҳажвий журналнинг масъул котиби билан четроқдаги столда овқатланиб ўтирганди. Бир пайт котиб: «Ҳай, бўлмаса томоша кўрайлик энди», дея эшик томонга маънодор боқиб қўйди. Аламазон ўгирилиб, болачоқларнинг велосипедини ҳайдаётгандай тиззаларини икки ёнга кериб одимлаганича ичкари кириб келаётган қўнғизмўйлов кишига кўзи тушди.

— Ие! Келсинлар, келсинлар,— қўшни столда ўтирганлардан бири — гилдиракюз киши унга бўйланиб, юзакироқ хушомад билан қулоч ёйди.— Қайси шамол учирди ўзи, Козимий?

— Буёққа ўтинг, Салай Козим, буёққа,— гилдиракюзнинг биқинидаги малласоч одам ялтифотдан кўра кўпроқ масхаралашга ўхшаб кетувчи йўсинда уни юқорига таклиф этди.

— Кўрганимиз — кўришганимиз,— Салай Козим негадир ҳиринлаганича қўлини кўксига босиб, кўрсатилган жойга ўтирди.

— Хурсанд кўринадилар, Козимий?— унга ўша юзаки хушомад билан тикилиб сўради гилдиракюз.— Китоб чиқдими дейман?

— Э, йўқ,— ўзини жиддий тутишга нитилди Салай Козим.— Шундай... ўзимизча...

— Бир гап бор,— дея шеригининг гапини маъқулади малласоч.— Биздан яширяпти.

Салай Козим яна ҳиринглаб кулди.

— Дарров сезасизлар-а. Премиалний олувдик.

— Шу холосми?— дея лабини бурди малласоч.— Мен бўлсам, кечаги рўйхатга сизниям қўшишибди деб ўтирибман.

— Қанақа рўйхат?

— Унвон оладиганларники. Кеча союзимизда рўйхат тузишиб, тасдиққа юборишибди.

— Кимлар борлигини билмадингизми?

Бунга жавобан малласоч елка қисганича бошини сараклатди.

— Мени билганим битта Тўпавой,— Козимийга чой

узатаётиб сўз қўшди гилдиракюз. — Боя уни табриклашаётганда сезиб қолдим.

Салай Козимнинг ранги қув ўчиб кетди:

— Тўпавой? Тўпа Турғунми? Фирт чаласавод-ку. Бизни уч-тўртта китобимиз босилганда, у ёзган шеър газетадаям зўрға чиқарди.

— Мен қаердан билай энди?— нега менга дўқ урасиз дегандек зарда аралаш гапирди гилдиракюз.— Биронта хизмати бордирки...

— Қанақа хизмати бўлиши мумкин?— Салай Козимнинг баттар фиғони ошди.— Масалан, мен йигирма уч йилдирки битта нашриётдаман. Хўш, Тўпа қаерда ёлчитиб ишлабди? Ҳатто профсоюзгаям яқинда аъзо бўлганини биламиз.

«Минбар»ни яна малласоч эгаллади:

— Утирволиб куюнишимиздан нима фойда? Келинлар, бошқа гандан гаплашайлик.

Салай Козим қўлидаги чойни тез-тез хўплаб, типирчиллаганича ўрнидан турди.

— Йўл бўлсин, Козимий?

— Бир жойда озгина ишим бор эди.

У хайрлашув маросимини кечроқ муддатга суриб, ошхонадан зипиллаб чиқиб кетди. Қўшни столдан пиқир-пиқир кулги эшитилди. Малласоч киши: «Шу кетишда тўғри союзга бориб, рўйхатни суриштиради», дея ҳиҳилаб қўйди.

— Кунора калака қилишади,— ачинганшамо қиёфада Аламазонга сўз қотди котиб,— омон бўлгур лаққа тушиб чарчамайди-да. Узига хослик томониям шу холос.

Қишлоқда ҳар бир одам ҳисобда, ҳамманинг даврада ўз сўзи, тўй-маъракада белгиланган ўрни бор. Ким бу? Фалончининг ўғлию писмадончининг невараси. Газетада ишлайди. Шоир. Ёзганларини Тошкентдаям босиб туришади...

Бу ерда эса... Шаҳар ўз номи билан шаҳар. Қуни кеча Лондонда маъруза айтиб қайтган академик ёнгинандан ўтиб кетади, сен бўлсанг уни бирон-бир ресторанинг бош ошпази билан адаштирасан. Баъзан, аксинча — қайсидир театрниг завҳози зинапоядан гўдайганича тушиб келиб сендан гугурт сўраганида, машҳур артистнинг иси бурқсиб турган бу зотни шу

вақтгача танимаганингдан қаттиқ хижолат чекканингча тамакисига дарҳол ўт тутасан.

Қишлоқда битта шеъринг босилсаёқ шоирсан. Шаҳарда эса йиғирмата китобинг чиқиб ҳам Салай Козимлигингча қолаверишинг мумкин. Шундай экан, Аламазон деган одамча булар учун ким бўпти? Қандайдир чарм курткали нусха қишлоқдан келиб, бир ойдан зиёд дайдиб юрганини эшитишдан бу ерда кимнинг иштаҳаси бўғиладию лавозимга минганида ким тепароқдан жой кўрсатади? Шундан бошқа ташвиш йўқми уларда?

Нашриётдан тарвузи қўлтиғидан тушганича қайтиб чиққан омадсиз забткор қайси кўча ёқалаб одимлаётгани, қаёққа бораётганини ўзи ҳам билмаган ҳолда алламаҳалгача ўйчан тентираб юрди.

ДОЦЕНТ ҲУЗУРИДА ГАСТРОЛЬ

Қишки сессия Аламазоннинг картмони дўкондаги вазнига қайтиш арафасида турган даврга тўғри келди. Картмон бундан хурсандми, хафами — бирон нарса дейиш қийин-у, ҳарҳолда, эгаси уни сўнгги пайтларда тобора камроқ безовта қилаётганди.

«Бийроннинг олдида нима деган одам бўлдим энди? — боя уйғонган бўлса-да, ҳануз кўрпадан чиққиси келмай, бошқа томонга ағдарилиб олди Аламазон. — Зиқна бўп кетяпти деб ўйлаётгандир?»

Тўйингга қараб карнайчи айт, деганларидек, ўзи бошида баланддан келмаслик керак экан. Дастлабки танишувни ресторан официантдан қайтим олмай қўзғалиш ва қизни таксида кузатиб қўйишдан бошлаган эди. Бора-бора ҳотамтойликнинг бурди кетаверди. Сўнгги учрашувлардан бири ишчилар ошхонасида овқатланишу қиз шўрликни оломонбозор автобусга зўр-базўр тиқиб жўнатиш шаклида якунланган бўлса, кечаги гал «панорама»дан чиқишгач, суюклисини сосискахонада типпа-тик тургизиб қўйиб, бир стакан кофе билан сийлашдан нарига ўтолмади.

Хайриятки, купедош таниши Одил сигарет олиш учун бу ерга тасодифан кириб қолди-ю, улар билан бирпас чақчақлашиб, Аламазоннинг пастлаб бораётган обрўйини тўрт-беш поғона кўтариб қўйгандек бўлди. Тошкентда унинг бунақа зўр оғайнилари борлиги Бийроннинг хаёлигаям келмаган бўлса керак.

— Ишларинг қалай?— салом-аликдан сўнг ўзини яқин тутиб ҳол сўради Аламазон.

Одамзод дегани бирон жойда ишлайди-да, ахир!

Одил сигаретини бамайлихотир тутатаётиб, деворга қоқилган кўкиш тахтачага алоҳида эҳтиром билан кўз қадади — тахтачага папирос сурати солиниб, устидан қизил чизик тортилган эди.

— Биласан-ку, биззи иш доим беш,— тутунни тепага пуфлаб, у ҳам эски қадрдонлардай жавоб қилди. — Аммо сенгаям беш кетиб турибман, пақ паризодни топибсан-а. Ваҳ-ҳаҳ-ҳа.

Бийрон карашма билан жилмайиб, аввал Одилга, сўнг Аламазонга зимдан кўз ташлади.

— Қизларни кўп талтайтирма!— бармоғини ниқтаб, ҳазиломуз ўдағайлади Аламазон.

Одил эса қитмирликни давом эттирди:

— Буниси ҳолва. Хўп десанг, битта янгилик айтаман-у, хонимингни тугаллай типирчилатиб қўяман.— У шундай дея, Аламазоннинг розилигини кутиб ўтирмай, иршайиб Бийронга қайрилди.— Бугун базамизга товар келди. Очсак, бари аёлларники: итальян этиги, голланд пўстини, ҳинд кўйлаклари...— у хиёл сукут сақлаб, қизнинг кўзларига синчковлик билан тикилди,— японча свитерлар, араб рўмоллари, чех сумкалари, костюмли вилвет юбка—«Монтана!..»— Шу ерга келганда у тилла тишларини чақнатганича шарақлаб кулиб юборди.— Қара, қара, Аламазон! Потирлашини кўряпсанми? Ваҳ-ҳаҳ-ҳа.

Улар ташқарига чиқишгач, Одил йўл ёқасида турган зангори «Жигули»ни кўрсатиб, тантанавор оҳангда деди:

— Қани, кемага марҳамат қилинглар! Ҳозир трап кўтарилади.

Аламазон миннатдорчилик билдиргандек бош қимирлатди.

— Бийроннинг йўли яқин, — дея Шайхоитовур томонга ишора қилди у. — Мен... уни кузатиб қўяман.

Одил машинага бош суқиб ручка билан дафтарча олди, иккита варақни йиртиб, аллақандай рақамларни ёзди-да, бирини Аламазонга, иккинчисини Бийронга тутқазди.

— Бу — базамиздаги телефон. Бирон нарса зарур бўп қолса, бемалол...

Ташқаридан қуруқшоқ йўтал аралаш фарғарадор товуш эшитилди.

— Хў, акаси, бир секундга буёққа қара.

Аламазон эркинбгина бош кўтариб, деразадан ташқарига мўралади.

Қовоқлари шишиб кетганидан тумтайиб кўринаётган ўт ўчирувчи Бойвучча ойига сут олиб келган қўшни ўспиринни бармоқ ўйнатганича ҳузурига чорлаб турарди. Ўспирин яқинроқ келгач, унга пул узатиб, яна гариллади.

— Илтимос, яримта арақ опкелгин.

— Менга беришмайди-да, ока,— одатдагидек майин овозда қимтиниб гапирди ўспирин.

— Беришмаса, мени номимни айтасан.

Ўспирин истаб-истамай пулга қўл чўзди.

— Арақ бўлмаса-чи? Вино опкелайми?

Ўт ўтирувчининг тиш чўткасига ўхшаш қошлари бирдан юқори кўтарилиб, ботиқ кўзлари сўлжавой тангадек чақнади.

— Қатъиян манъ қиламан!— дея бақирди у.

Қон-қонига сингиб кетибди шу гап...

Эзги сессия чоғи эди. Ўт ўчирувчи бир куни уни ўз хонасига таклиф қилиб, чой-пой қуйиб берган бўлди. Кузатаётиб беш сўм қарз сўради. У вақтда беш-ўн сўм деган нарса Аламазонга чўт эмас эди, қайтмоғи амримаҳоллигини кўнгли сеза туриб, янги қўшнининг сазасини ўлдиргиси келмади.

Бадний дурдоналарга ҳеч қандай алоқаси бўлмасида, оламда «Ёнғин хавфсизлиги қоидалари» деб номланган қалин муқовали китоб ҳам мавжудлигини Аламазон ўшанда биринчи марта кўриб-билувди. Уқилиши зерикарли бўлган бу рисоланинг диққатга сазовор жойи шунда эдики, ундаги жумлаларнинг аксарият қисми «...қатъиян манъ қилинади» деган сўзлар билан якунланар эди.

Аламазон дераза тоқчасида бетиним пичирлаб турган соатига қаради — бештакам ўн. Қалласида айланиб қолган ҳажвий шеърни қоралайман деб уйқуга анча кеч ётувди, росаям ухлабди-да.

У ўрнидан туриб лоҳас керишаркан, столдаги бўялиб кетган қоғозга хўрсиниб боқди.

Аҳволимни тушунмас ётлар...

Саводсиз бу муҳтарам зотлар

Мен шўрлини

(Қаранг кўрликни!)

Гоҳ «илони», гоҳ «иғвогар» дейди.

(Ўзлари панада ҳар бало ейди!)

Тушунинг, ахир!

Менинг касбим — билиш,

вақтида маълум қилиш!

Баъзан эса ёниқ сатримда

Йиғлайман ўз қадримга.

Масалан,

Уқталган-чун манга мугузин,

Қайнатамнинг ҳўкизин

устидан ёздим.

Ҳиҳ-ҳиҳ-ҳи!

Хўҳ-хўҳ-хў!!

Ҳаҳ-ҳаҳ-ҳа!!!

Ҳаммаёқни ветарач босди...

Бу ерда шунақа шеърларнинг бозори чаққонроқ экан: ҳар қайси газетада ҳажвий рубрика, ҳар бир журналда ҳазил саҳифа, радио билан телевидениеда алоҳида сатирик эшиттиришлар...

Майли, жиддийлари ёқмаса, кулгилисидан сотамиз. Ишқилиб, харид қилишдан чарчамасангиз бўлди, ноширжонлар. Иннайкейин, уларни босаётган пайтда Шалмонов деган одамга мандан салом айтиб туришни унутманглар.

Етмиш иккинчи йилмиди, етмиш учинчимиди... хуллас, бундан тўрт йилча олдин район газетасида Аламазоннинг ўртамиёна ҳазил шеъри босилди. Эртасига район прокурори Шалмонов уни ҳузурига чақириб қолди.

— Хў-ў-ш...— у столдаги газетани олиб, охириги бетига хўмрайиб боқди.—«Қароқчи билан порахўр». Ҳм...

Кейин у газетани четга қўйиб, гарчи шеър одамлар ҳақида бўлса ҳам: «Бу масал ўзлариникими?» деб сўради. Аламазон бош қимирлатиб тасдиқлади.

— Ким...бу порахўр?

— Бир сарқит-да.

— Фамилияси?

— Ёзиш биздан, топиш сиздан.

— Ҳўв, қаерда ўтирганингизни унутманг!..

Уша Шалмонов ҳозир фермада ишлаётган бўлса керак...

Аламазон ювиниб келгач, енгил-елпи тамаддиланиб, йўлга отланди. Барча фанлар аралаш-қуралаш ёзилаверадиган қалин дафтарини (бекорга «обший тетрадь» дейилмайди-да) шимининг бўғзига қистириб, куртқасини кийди.

Ҳовлидан шипиллаб ўтиб бораётган чоғда Бойвучча ойн деразани ичкаридан тикиллатиб, кафтини дўлайганича нималардир деб дағдаға қилди. Балки тунда алламаҳалгача чироғи ўчмаганидан норизодир (бандаларим ҳамма ишини осон битирсин деб кундузни, ҳордиқ олсин деб кечани яратиб қўйибди эгам), балки юпқа кийинганидан яна ташвишга тушгандир (сен бола охири силқасал бўласан...).

Ҳақиқатанам, бугун ҳаво анча изғиринли эди. Йўлка ёқасига бир сафда экилган олчаларнинг дикрайган шохларида чумчуқлар кўринмас, чамаси, улар ҳам илиқ жойини тарк этгиси келмай, бўғотларда биқиниб ётишарди. Кечагинаям шохлар учида бужмайганича қолиб кетган меваларни жанжал-сурон билан териб юришувди.

— Нега фирромчилик қиласиз?

— Узинг фирромсан! Виждонсиз!

Аламазон муюлишдан бурилибоқ, ҳозиргина эшитилган товуш эгаларига боқди — мўйловига оқ оралаган сўлоқмондай киши билан саккиз ёшлар чамасидаги бола бир-бирига бўйин чўзиб турганини кўрди.

— Беринг тангамни!

— Танга, танга дейсан! Аввал ўнг-терси қаёқдалигини ўрганвол, ҳў!

— Ҳой, қўйсангиз-чи кап-катта одам,— Аламазон тўхталиб, сўлоқмонга енгил танбеҳ берган бўлди.

— Энди сен бормидинг, бор, бошни қотирма! — Аламазонга кўзини ваҳимали олайтирди сўлоқмон.

Ҳимоячи топилганидан руҳи кўтарилган бола уёқдан яна тикилиш қилди.

— Ютқазгандан кейин чиданг-да!

— Ме-е-н ютқаздимми? Сенга-я? — дўпписини пешанасига суриб ўшқирди сўлоқмон.— Қирқ йилдан бери ўйнайман бу ўйинни. Ҳе, виждонсиз!

— Беринг тангасини!

— Йўлингдан қолма! — сўлоқмоннинг олайган кўзлари бу сафар пилдироқдек ўйнай бошлади.

— Яхшиликча бер деяпман! — мушт тугиб, рақибига елка бурди Аламазон.

Сўлоқмон туйқус шаштидан тушди. Иккита ўн тийинлик тангани жаҳл билан боланинг оёғи остига отди.

— Ол-э, назари паст. Тешиб чиқсин.

У Аламазонга бир ўқрайиб қўйгач, жуншайпоққа кийган кенг калишини шалпиллатганича улардан узоқлаша бошлади. Нарироқда ортга ўгрилиб, Аламазонга жағ силади.

— Шошмай тур, қишлоқи. Йигитларга айтиб, сени бир талқонтуйди қилдирмасамми!..

— Бизниям суянадиганимиз бор,— унинг ортидан масхараомуз бақриб қолди Аламазон.— Эшмат ишмага айтсам, йигитларингни димлаб еворади-я.

— Раҳмат, амаки!

Аламазон ярқ атиб болакайга қаради.

— Амаки? — у афтини буриштириб қўйди.— Малол келмаса, буидан кейин мени «шоир жаноблари» деб чақирсинлар. Бўптими?

— Бўпти, шоир жаноблари.

Аламазон боланинг телпагини сийпалаб, уни эркалатган бўлди.

— Қиморбоз эканлар-да? Жудаям уятли касбни танлабдилар-ку.

— Марўжнанага кетаётсам, бу амаки олдимни тўсволди,— ўзини оқлай бошлади бола.— Ке, қизиқ ўйин ўргатаман, деди.

— Марўжна деганин ёзда еса-да одам.

— Менга бари бир, шоир жаноблари. Пул тушиб қолса, қишдаям еб қўяверамиз.

Аламазон аста чўккалаб, бурротил болакайнинг иккала елкасига қўлларини ташлади.

— Ақлингизга тасанно, пирим! Сизни шундай дессам майлими? Хуллас, жуда тўғри айтдингиз, баъзи нарса пулга боғлиқ шекилли.

— Пул бўлса, чангалда шўрва,— қаердадир эшитган гапини сира иккиланмай такрорлади бола.

Аламазон кулиб юберди.

— Сизга тобора ихлосим ортиб боряпти, пирим,— деди кулгиси босилгач — Лекин, шуниси чатоқки, ўша савил қолгур пул сиз билан менга ҳадеганда йўлиқавермас экан. Мана шунга доғман!

Аламазон факультетга келиб, ишни сиртқи бўлим методистига учрашишдан бошлади. Босиқ ва ройишли бу йигитнинг декану ректорлардан ягона устун томони шу эдики, қайси курс қаерда машғулот ўтказаетганини ис-талган пайтда аниқ айтиб бера оларди.

— Диққа-а-т! Съёмка!

Залдан текис одимлаб келаётган Аламазонни кўриши биланоқ андижонлик ҳазилкаш Шариф аудитория эшиги олдида ғуж бўлиб турганларнинг диққатини тортди. Тўпдагилар Аламазон тарафга боқиб, бир-бир жилма-йиб қўйишди.

Курсдошларининг деярли ярми имтиҳонни барвақт топшириб, аллақачон тарқаб бўлишган экан.

— Аламазон ака, имтиҳонга бирга кирамиз, а? — ҳиринглаб гап отди Шариф.— Актёрликни-ку ўрганиб-сиз, энди менга суфлёрлик қип кўрасиз.

Атрофда кулги кўтарилди.

Шариф ўз сўзида маҳкам туриб, имтиҳонга у билан бирга кирди.

— Менга бир балл қўшадиган бўлдингиз, домла.— билетни олгач, кулимсираб уни доцентга кўрсатди Аламазон. — Буни қаранг — ўн учинчи номер. Ғирт бахт-сиз.

Доцент кўзойнагининг устидан мулоҳимланиб боқди.

— Аксинча, йигит, аксинча. Иримчиларга баҳони бир балл пасайтирамиз.

Аламазон билетга анча маҳал беиштиёқ тикилиб ўтир-ди, сўнг ҳафсаласизлик билан нималарнидир ёза бошла-ди. Имтиҳон бериш галл келгач, жавоби ҳам шунга яра-ша бўлди.

— Бу дейман, йигит, китоб ўрнига кино кўрибдилар чоғим?

— Тўғри айтдингиз, домла, — бу сафар ҳорғин кай-фиятда жавоб қилди Аламазон.— Шу... съёмка кўп вақ-тимни олди.

— Қанақа съёмка? — кўзойнагини ечиб, астойдил сў-ради доцент.

Ваҳиманиям, бўрттирманиям зумда қотириб ташлай-диган Шариф орқадан туриб гап қистирди:

— Телефильмда бош ролни ўйнаяпти.

— Уҳу-ў! — Шарифга бир қараб қўйгач, эндигина сўз қотмоқчи бўлган Аламазоннинг шаштини қайтариб, ҳай-рат изҳор қилди доцент.— Чаккима-а-с. Мен сизга айт-сам, йигит, журналистика билан кино аслида Фарҳоду



Шириндек бир-бирига жуда яқин. Айниқса, публицистик фильмларни оладиган бўлсак...

— Ҳақ гапни айтяпсиз, домла,— унинг сўзили тасдиқлади Аламазон.

— На илож, бу сафарча сизга шафқат қиламиз чоғим.

— Мишнатдорман, домла.

Шариф ҳам имтиҳонни одатдагидек базўр «пийпа-лаб» чиққач, четроқда йнгитлар билан чекишиб турган Аламазонга кесатик қилди:

— Аламазон ака, ўзи имтиҳонга келувдингизми, гастролгами?

Улар уч-тўрт кишилашиб ташқарига чиқиб келишадиган пайтда шахрисабзлик курсдоши Шарифни турткилаб, нимадир деб дўриллаб қўйди.

— Меҳмондорчиликка тобингиз қалай? — Шариф шу заҳоти Аламазоннинг енгидан тутди.— Мана, оғайнимиз зиёфат бермоқчи бўляпти.

— Бир жўрамизда холи квартир бор,— энди ўзи муражат қилди «мезбон».— Бачаларга бир гурунг берайлик.

Шариф навбатдаги гапга оғиз жуфтлаётиб, қитмирланганча яна ҳиринглаб қўйди.

— Ҳалиги... балет ҳақидаги шеърингизни тағин бир эшитамиз-да.

Бу галги сессияда Аламазоннинг боши ўтиришлардан чиқмай қолди. Ингирма куплик ўқишдан имкон борича ҳордиқ ўрнида фойдаланишни кўзлаб, чўнтагини қаппайтириб келган курсдошлари кунора турли ижарахоналарга таклиф қилишар, уни ўз ҳамюртларига энг аввало фильм-концерт иштирокчиси сифатида таништиришар, охирида эса балет ҳақидаги шеърни ўқиб беришни сўрашарди.

«Кечки овқатнинг харажати яна ёнга қоладиганга ўхшайди,— ўйлади Аламазон.— Умуман, паловхўрликка нима етсин. Кетдик, вассалом!»

— Э, нимасини ўйлайсиз бунини? — унинг пича жим туриб қолганини бошқача тушунган «мезбон» қисталанг қилиб тирсагидан тортди.— Бориб, бачаларнинг димоғини чоғ қилайлик.

Улар автобус бекатига қараб йўл олишди. Аламазон, ҳар эҳтимолга қарши, «Афандининг балетга киргани» номли шеърини ичида такрорлаб, хотирасига мустаҳкамроқ қўйиб бораётган эди.

Чиқди қиз, кўйлаги сандиқда қолиб,
Саҳнада қизил-кўк нурлар туташди.
Бир бошлиқ кўлига таёқни олиб,
Машшоқлар олдида кўп ўралашди...

«ОВЧИ» ВА ОВЧИЛАР ЖАМИЯТИ АЪЗОСИ

Одатда, Аламазон, сессия якунлапиши билан ҳамма контрол ишларни бир ойга қолар-қолмас ёзиб ташлаб, кўнглини хотиржамлаб оларди-да, сўнг ижодий ишга шўнғиб кетарди. Бу гал, курсдошлари билан хайрлашганига йигирма кундан ортиқ вақт ўтган бўлса ҳам, дарслик титкилашга ҳануз қўли бормаётганди. Ваҳоланки, энди у қишлоқдагидан қулай имкониятга эга бўлиб, шундоқ трамвайга ўтирса, йигирма минутдан кейин ўзини университет кутубхонасида кўрар, зарур дарсликларни осонгина олиб, кўпи билан ўн беш кунда барча «қарз»ларидан биратўла қутулиб қўя қолиши мумкин эди.

Ўтган куни ҳам, кеча ҳам, бугун ҳам шундай қилмоқчи бўлди-ю, бари бир кўнгли чопмади. Бундай ҳол, албатта, кайфиятдан келиб чиқади. Кейинги вақтда юрагига уя қуриб олган ғашлик кун сайин авж олиб, феъл-атвори тўнглик ва тажангликка тобора мойиллашиб бораётганди.

Юпқа қорни қўнжли ботинкаси билан ғижир-ғижир эзиб, институт ҳовлисида уён-буён одимлаб юрган Аламазоннинг диққати ошиб, яна куртканинг чўнтагига ёпишди. «Прима»ни олиб, сигаретни иккига бўлгач, бир қисмини мўридай қоп-қора мундштукка тиқиб, иккинчи қисмини қайтариб қутига солди. Мис зажигалка ҳадеганда ёнавермагач, уни бир-икки бор силкиб қўйиб, яна кетма-кет шақиллатди. Урина-урина ёқишга эришгач, сигаретини тутатиб олибоқ, зажигалкани четга улоқтирди.

У район редакциясида доимо ишнинг тифизлигидан нолиб, босим ижод қилиши учун кўпроқ бўш вақт топишни орзулаб юрган чоғларида сурункали бекорчилик бу қадар зерикарли бўлиши, ҳатто фожиавий тус олиши мумкинлигини сира тасаввур қилмаганди. Бундай аҳволга тушган одам боласи, ҳатто, қайси жамиятда яшаётганини унутиб юборишиям ҳеч гап эмас экан. Атрофингдан ўтиб бораётган юртдошларинг кўзингга гоҳида чет эл фуқароларига ўхшаб кўрина бошласа, кўрқиб кетаркансан киши. Баъзан бунинг сабаби нимада экан, деб ўйлаб қоласан.

— Соат борми?

Аламазон бошини кўтариб, қундуз еқали йигит қўлидаги дипломатини айлантириб ўйнаганича қаршисида жавоб кутиб турганини кўрди. Енгини қайириб, соатига кўз ташлади.

— Ўн бирдан ўн бешта ўтяпти.

— Тўчний айтинг, ака.

— Ўн тўртта ўтибди.

— Раҳмат. Бундан чиқди, яна ўн олти минут саланглаб юрамиз.

У дипломатини ҳануз ўнг-сўлга айлантириб ўйнаганича битта-битта босиб, нари кетди.

Дастлабки пайтларда корректорлик, подписчиклик, курьерликни таклиф этган кишилар ўшанда унга нисбатан катта одамгарчилик қилмоқчи бўлишган экан чамаси. Аламазон эса уларга зарда қилди, масхаралашдан ҳам тоймади. Қайсидир қишлоқдан келиш эҳтимоли бўлган ялтироқ тугмалли забткор учун тўрроқдан курси ҳозирлаб туриш ҳақида улар ҳеч кимдан ҳеч қандай топшириқ олмаганликларини ўшанда Аламазон тушунishi керак эдим...

Хўш, шу тобда нега эслаб қолдинг буларни? Тўғри, сен мағрур эдинг, такаббур эдинг. Энди аттанг қиясанми? Афсусланаётган бўлсанг, ана, бориб улардан кечирим сўра, аҳволингни тушунтир. Зора ўша жойлардан биронтаси ҳалиям бўш турган бўлса. Шу билан кўнглинг тинчийдими, ахир? Унда, бораверсанг-чи, сени биров ушлаб тургани йўқ-ку!

«...Мен дедим: гурбатда Фурқат бор экан тақдирида-а».

Чуқур хаёлга толган Аламазон қулоғига чалина бошлаган бу қўшиқ қаерда куйланаётганини англаб улгурмай, транзисторли йигит яқинлашиб келиб: «Сигаретдан топиладими?» дея унга безрайиб тикилди. «Йўқ», дейишга сурлиги етишмай, чўнтагидан сигарет чиқариб, индамасдан унга узатди.

Ашула бандаси! Дунёда нималар бўляпти, шоирларнинг аҳволи қалай деб ўйлаш йўқ. Радиоси бир умр «Машъал»га созланганича ўтиб кетади.

...Радиодаям уч ҳафтача ўралашиб юрди. Бу ерда одат шунақа экан — аввал синаб кўришади.

Синув даврида ўзиям роса елиб-югурди-ей. Қисқа вақт ичида битта радиокомпозиция тайёрлади, учта лав-

ҳа ёзди, уруғлик чигит сифатини яхшилаш ҳақида олимларнинг давра суҳбатини уюштирди. Шунча ишдан ортиб, яна жамоатчи мухбирлардан келган хатларниям шарҳлаб турди.

Нега тиришмасин? Гарчи қишлоқ хўжалик бўлимида бўлса ҳам, ҳарқалай редактор деган ном олади. Унга қандайдир курьер-пурерликни таклиф қилишгаётгани йўқ, ахир.

Ҳамма иш маромида кетаётган эди. Гап паспорт пропискасига бориб тақалди-ю, шу қодоққа қадалиб қолаверди. Анча югуриб-елиб, Тўйтепадаги бир танишиникига зўрға «муҳрланиб» олган эди, буниси ўтмади. «Тошкент области Лихтенштейн давлатидан каттароқ бўлса ажаб эмас. Пропискани шаҳарнинг ўзига қилишингиз керак», дейишди.

«Радиодагилар, ақалли, гонорарни тезроқ юборишсайдн, — орзиқиб ўйлади Аламазон. — Камида элликолтмиш сўм қўйишса кераг-ов».

Шу чоғда у муқовасига машҳур артистканинг жилмайиши туширилган картмондаги охириги уч сўмликка таяниб қолганди.

Дарвоқе, яна иккита оқ, битта сариқ тангаси ҳам бор. Оқлари йирикроқмиди ишқилиб?

Аламазон атрофга аланглаб қўйиб, секингина чўнтагидаги тангаларни олди, кафтига кўз қирида назар ташлади — иккита ўн беш, битта уч тийинлик. Ўттиз уч — чиройли рақам!

Ўттиз уч сўм янаям чиройли кўринса керак. Агар чўнтагингда ҳар куни нақд турса, аслида, уч сўм ўттиз уч тийиннинг нафосатиям чаккимас.

Меҳмонхона администратори, ресторан официанти, такси ҳайдовчилар, тунги бар буфетчиларига картмондан суғуриб отилаётган йирик-йирик пуллар унинг кўз ўнгидан узун составли поезд вагонларидай пешма-пеш ўта бошлади. Кошки бу поездни орқага юргизиб бўлса!

Аламазон тангаларни қайтариб чўнтагига ташлади: «жиринг».

Жиринг... жиринг... жиринг... Ерда ёзиғлиқ турган белбоғ... Унга бармоқлардан сирғалиб тушаётган сарғиш чақалар...

Қаерда кўрувди ўша тангаларни? Уқувчилик пайтида тангаютар сопол мушугини синдирган чоғидами? Йўқ, ўша куни жамғармасини гулдор патнисга тўккан эди. Белбоғдаги тангаларни у бошқа ерда кўрган...

Эҳа-а... мана ниҳоят эсига тушди. Унда ҳали жуда ёш эди, мактабга эндигина ёзиб кетишувди.

Бир кунни дадаси уни бозорга олиб борди. Олдин йўл ёқасидаги ойиаванд магазинга кириб сумка, қалам-дафтар олишди. Кейин харажат қилиш учун бозорга қараб юришди. Дарвозадан кириб боришаётганда бошига оппоқ салла ўраган кўзи ожиз қарияни кўрди. У бир жумлани тинмай такрорлагансича четроқда жавраниб ўтирарди. Олдида ёзиглиқ белбоғ, белбоғда эса сариқ чақалар. Унга тикилгансича тўхтаб қолган Аламазоннинг лаблари беихтиёр пичирлай бошлади, қарияга жўр бўлиб, унинг сўзларини ичида такрорлашга тушди.

— Э-э, қаёқда қоп кетдинг анқайиб?

Дадаси қўлидан маҳкам ушлаб олгансича расталар ёқалаб бошлаб бораркан, унинг лаби ҳануз пичирлашда давом этарди:

Элинг битта, қонинг битта,
Ҳасандурсан, Ҳусандурсан.
Қиё боқмай ўтиб кетма,
Акамдурсан, укамдурсан...

«Ашула бандаси»нинг қўлидаги транзистор тўсатдан жимиб, бир лаҳзадан сўнг «тут-тут...» овоз тарата бошлагани Аламазоннинг эътиборини тортди: «Тошкент вақти билан соат ўн бирдан ўттиз минут ўтди. «Машъал» тўлқинида — сўнгги ахборот...»

Сўнг аёлнинг нозик товуши эркакча дўриллаш билан алмашди: «Тошкент метросининг биринчи навбатини Октябрь инқилоби олтмиш йиллигига совға қилиш учун қуршаётган азамат қурувчилар...»

Текин тамакини ҳузур қилиб сўраётган «ашула бандаси» шу заҳотиёқ «ширқ» этказиб транзисторни ўчирди. Гўё сокин шароит юзага келишини кўпдан бери кутиб тургандек, институт биноси ичра қўнғироқ овози янгради.

Танаффусга ажратилган вақт машғулотникидан тўрт ярим баравар қисқа бўлиб, Маориф министрлиги ошиқ-маъшуқлар суҳбати учун ўта чегараланган муддат белгилаб қўйган эди. Шу туфайли Аламазоннинг таклифини эшитибоқ, Бийрон гапни чувалаштириб ўтирмай, дагилни айтиб қўя қолди.

— Дарслар ҳозир мана бундоқ, — қўлини томоғига арра қилди у. — Выходнойдаям тайёрланмасам, ишим ча-

тоқ бўлади. Йўқ, Аламазон, кинога бориш қийин эртага. Аламазоннинг қорамағиз юзига тундлик қўнди.

— Бўпти-да...

— Ана, кўряпман,— Бийрон эркатойлик билан қиқирлади, момик бармоғида Аламазоннинг иягидан турткилаб, уни ўзига қаратди,— дўстидан хафа Аламазон. Дўсти бўлса хижолат чекяпти... яна бир ҳафта учрашолмайман деб.

— Бийрон...

— Тамо-о-м,— кўрсаткич бармоғини бу сафар Аламазоннинг лабига босиб, бошини муқом қилаётгандек чиройли қимирлатди Бийрон.— Шўрлик дўст ҳар кунни Аламазонни кўргиси келади. Однако, ўқиш... оёғидаи боғлаб қўйган.

— Олдинлари...— «айтилган пайтдаёқ пизиллаб кетаверардинг» деган сўз Аламазоннинг тили учида туриб қолди.

Энди қиз ҳам сал ранжиган қиёфада бўёқли лабини чўччайтирди:

— Ну-у, Аламазон! Еш болага ўхшайсиз. Ҳаммада бўлади-ку — кеча ундоқ, бугун мундоқ. Буни сизга айтмадим — иккита имтиҳондан ҳали қарзим турибди.

Қарз! Жуда бошоғриқ парса-да шу. Тагин турлари кўплигини айтмайсизми: масъулият, вазифа, бурч... То тирик экансан узаверасан, узаверасан... Шундаям бир қисми қопкетса керак.

Бийрон узун жун шарфни бўйнига бошқатдан маҳкамроқ чандиётиб, Аламазонга зимдан қараб қўйди. Унинг сўниқ кайфиятда тикилиб турганини кўрди-ю, дарҳол кўзини олиб қочди.

«Кеча ундоқ, бугун мундоқ» эмиш! — хаёлидан ўтказди Аламазон троллейбуснинг орқа бурчагига суянганича хомуш бораркан.— Гапни айлантирмай, дунёнинг ишлари чалкаш, деб қўявермайсанми!»

Умуман олганда, ҳамма иш кўнгилдагидек бўлди. Қайтага бир ҳафта фикри чалғинмайроқ юради. Бу орада радиодаги гонорариям қўлга тегиб қолса ажабмас.

Воҳ, ҳали буёқда ижара ҳақи ҳам бор, ой яна охирлаб қоляпти. Аслида-ку, аҳволни тушунтирса, Бойвучча ойн «солиқ»ни бир-икки ойга чўзиб туришиям мумкин. Айниқса Аламазонга йўқ демайди. Аммо кампирга қандай қилиб айтади буни?

Навбатдаги бекатда троллейбуснинг эшиги яна очилиб-ёпилди. Кимдир чиқди, кимдир тушди. Троллейбуснинг эса бу билан иши йўқ — Ер ўз ўқи атрофида айланаверганидек, у ҳам маршрут бўйлаб гизиллаб турса бас.

Уф-ф! Ошқозон деган нарсада на фаҳм бўлар экан, на фаросат. Эгаси нима аҳволда-ю, бу хумпарнинг жипллашини қаранг.

Аламазон тушликни қаерда қилгани маъқуллиги ҳақида ўйлай бошладди. Илгарилари «маъқул» дейилганда у энг аввало овқатнинг таъминини назарда тутар эди, энди бўлса бу сўзни нархга нисбатан қўллашга ўтганди.

«Ҳа, албатта-да! — ниҳоят ўзича қатъий қарорга келди у. — Энг зўри — бедана кабоб. Демак, курс — йигирма градус ўнгроқдаги Бешёғочга!»

Бешёғочда троллейбусдан тушаётган Аламазон биқинида шубҳали шарпа пайдо бўлганини сезиб, қўлни чаққонлик билан қўлтиғига чўзди, панжасига кимнингдир совуқ билаги илинди. Бу билак олд тугмаси очиқ куртканинг шундоққина ички чўнтаги яқинида ҳибсга олинди.

— Қўлни қўйвор! — секингина, аммо дағдағали оҳангда мурожаат қилди кигиз шляпали киссавур. Чап қулоғи чиноқлигига қараганда қўли эгрилиги учун болалигидаёқ кимдир уни ёшига мос тарзда жазолайман деб озгина эҳтиётсизликка йўл қўйганди чамаси.

Бу пуسخа нимаси биландир ўша машҳур Мирзақанд пиёнга ўхшаб кетарди. Балки сурланиб боқишидандир...

Шу пайт бир нима тап этиб ерга тушди. Аламазон киссавурни пастга тортқилаётиб, йўл-йўлакай пиллапояда ётган картмонини ҳам олишга улгурди.

— Қўйвор, сенга нима ёмонлик қилдим? — кўз қирида уён-буён аланглаб, бояги оҳангда дўқ урди киссавур. — Қимсан ўзинг?

— Овчилар жамиятига аъзоман, — бошқа нарсаларим жойидамикан дегандек чўнтақларини пайпаслаб кўраётиб, бамайлихотир жавоб қилди Аламазон. У кўкрак чўнтагидаги қизил муқовали дафтарчасини хиёл суғуриб, яна жойига тикаётган вақтда панжасидаги биллак саросимали титраб кетгандек бўлди. Аламазон ялт этиб чиноқнинг кўзига қаради.

— Кечиринг, ўртоқ начальник, — пайлари бўшашиб, бошини қуйи солди чиноқ. — Қаёқдан билибман мен...

— Қимирламай тур! — янги унвондан руҳланган



Аламазон шу унвонга мослаб пўписа қилди. Сўнг қартмонини очиб, ичига назар ташлади — уч сўмлик ўз жойида лаълдек порлаб турарди. Қартмонни ёпаётиб, калласига келган ёрқин фикрдан юраги дукиллаб кетди. — Пуллининг қолгани қани?

Чиноқнинг кўзлари олайди.

— Турибди-ку пул!

— Мен қолганини сўраяпман, — қатига тўртта гиламнинг чанги яширилган пальто ёқасини гижимлаб, уни бир силтаб қўйди Аламазон. — Қани, чўнтакларни ағдар-чи.

Чиноқ шимининг киссасига қўл тикиб, титилиб кетаёзган иккита бир сўмликни чиқариб кўрсатди.

— Бори шу. Майли, тинтиб кўринг.

Аламазон пулли ундап юлиб олиб, курткасининг кўкрак чўнтагига тикди.

— Аблаҳ! Гражданлик номусинг қолмабди!

— Узр, ўртоқ начальник...

— Уласанми... заводга кириб ишласанг?

— Кираман заводга! — Аламазоннинг кўзига тик боқди чиноқ. — Энди ҳалол яшайман деб кечагина қасам ичгим келувди. Тамом, бугун қасам ичман. Пиво... яхшиси, лимонад цехига ишга кираман. Суратимни бир йилдаёқ «Хурмат тахтаси»га осишади. Мен айтдимми — тамом!

Кимдир Аламазоннинг елкасига гурс этказиб қўл ташлади. У сапчиб ортга ўгирилди-ю, поездда бирга келган тепакал илжайиб турганини кўрди. Лакис?

— Бу ўзингмисан, жигар? — қўл бериб кўришаркан, ялтоқланиб кўз сузди Лакис. — Жуда ажойиб отинг бўларди... Алангамиди-ей?

— Аламазон.

— Ҳа, ҳа, Аламазон, — дея бармоғини юқорига бигиз қилди у. — Ким эди анави мағзава?

Аламазон шошиб ортга қаради. Омадсиз «овчи» алақачон жуфтак ростлаганини кўргач, ҳеч нарса бўлмагандек хотиржам жавоб қайтарди:

— Қайдам... Гугурт сўраётувди янглишмасам.

БЕК БУРИЕВИЧНИНГ АЖАБТОВУР ЖАВОНИ

— Менга қара, Лакис, бир бедана кабоб есак-чи. Дил кетувди-да.

— Бедана кабоб? Шу тобда қаердан топасан уни?

Аламазон йўлнинг париги юзидаги хариди чаққон бўлиб турган ёғоч дўкончани бурни билан кўрсатди.

— Ана, йигирма қадам юрсак бас.

Бу дўкончада ҳар кун тушлик пайти айниқса студентлар орасида алоҳида ҳурмат қозонган ўрамахамир сотилар эди. Баҳоси бор-йўғи тўрт тийину ўзи бирам хуштаъм, бирам тўйимлики!

— Номиниям зап топибсан-да,— оdatига кўра пихиллаб кулди Лакис.— Бедана кабоб-а!

— Юр, ўнта-ўнта туширайлик шундан.

— Яхшиси менга ёрдамлашвор. Кейин битта зўр жойда қошиқ уриштириб овқатланамиз. Шахсан Бек Бўриевичнинг ўзи бизга таом тутадилар.

Лакис уни Бешёғоч бозори томонга бошлади. Аламазон истаб-истамай унинг ортидан кўзғолган чоғда, баланд бино устидаги улкан ҳарфлар беихтиёр эътиборини тортди: «Пулларингизни омонат кассада сақлангиз!» Раҳмат! Ҳозирча чўнтаккаям сизиб турибди.

— Ҳалиям ўша камандировками? — сўради Лакис.— Ё шўтта ишляяпсанми?

— Иш ахтаряпман,— зарда аралаш жавоб қилди Аламазон.

Лакис унинг бирон жойда ўқиган-ўқимаганини суриштирди. Қандайдир Бек Бўриевичнинг насия зиёфати ҳақида ўйлаб бораётган Аламазон тугалланмаган сиртқи ўқиш тарихини чўзгиллаб ўтиргиси келмай, «йўқ» деган мазмунда бош тебратиб қўя қолди.

— Улай агар, бир кўрганимдаёқ ўзимизданлигини сезувдим,— илжайиб, унинг елкасидан қучди Лакис.— Ҳа, айтгандай, бояги танишинг кимлигиниям биламан... Пх-х...

— У мендан гугурт сўраётувди! — ўқрайиб қаради Аламазон.

Лакис масхараомуз бурун тортиб қўйди.

— Бўлса бордир...

Улар бозор ичидаги дўконлардан бирига кириб боришди. Лакисни кўрибоқ оғзининг таноби қочган дўкончи: «Марҳама-а-т, меҳмонлар, марҳа-ма-а-т», дея иккаласини омбор ичкарасига етаклади.

Япасқи бурнининг пастки қисми чўтир юзини эгаллагудек бўлиб тарвақайлаб кетган, кенгпешана, пистакўз Бек Бўриевич айни шу сонияда бошқа бир зотни сийлаш билан банд эди. Унинг қаншаридаги қон томир-

лари бўртиб турган яғриндор шериги сўйлоқ тишини йирқиратиб кавшапганича дастурхонни бир четдан «то-залаб» келаётганди. Ниҳоят меъдаси қонди шекилли, гавдасини орқага ташлаб, ўхчигудек бир аҳволда кетма-кет кекирди, лабини иштиёқ билан чўпиллатиб, сочиққа қўл чўзди.

— Мана энди дардингни гапир,— шу дамгача сабр-тоқат билан томошабин бўлиб ўтирган Бек Бўриевич фурсат келиши биланоқ меҳмоннинг ниятини суриштирди.

— Хў кунги айтилган нарса...

— Шу холосми? — унинг гапини бўлди Бек Бўриевич. — Сенга ўзбекчалаб уқтирувдим-ку бўлар-бўлмасга эшигимни қоқавермагин деб, тасаддуқ.

— Йи! Телефонни қўйиб, буёққа кел деган ким? — ўшшайиб боқди сўйлоқ.

— Телефон ўйинчоқмас. Бундан кейин телефонда вайсашни бас қил. Шуни айтгани чақирувдим.

— Во, во, бу гап тўғри! — бирдан ҳушёр тортиди сўйлоқ. — Баъзида номер териб, иккита одамнинг гапига улашиб қолган пайтларим бўлган.

Бек Бўриевич уни маъқуллаб бош қимирлатди.

— Бошқаларгаям айтиб қўй, уйимни ёнида ўралашиб юришмасин. Атрофда ҳар хил кўзлар бор.

— Ахир...

— Биринчидан, ҳали молни олганим йўқ,— тағин унинг гапини кесди мезбон. — Иккинчидан, келгандаям уни ўзимиз элтиб берамиз. Бу оламда нима кўп — ночорлару югурдаклар.

Масала ойдинлашиб, сўйлоқ енгил нафас олди.

— Жуда эҳтиёткорсиз-да, Бек ака. Айниқса анави ёқдан,— у панжасини ҳалқа қилиб кўрсатди,— қайтиб келгандан кейин янаям уста бўп кетдингиз-э.

— Ҳе, лодонлар-а,— ҳомуза тортиб қўйди Бек Бўриевич. — Усталик қилсам, сенларни ўйлаб қиламан-да. Ҳаммангда бола-чақа бор.

Сўйлоқ тутиб келаётган ҳиқичоғини босиш ниятида бор важоҳати билан чойга ёпишди, уни хўриллатиб-хўриллатиб ича бошлади. Бир вақт кампирларнинг қарагай санциғини эслатувчи жавон устида турган филофли фотоаппаратга кўзи тушиб, яна «Йи!» деб қўйди.

— Анави турган фотоаппаратми, Бек ака?

— Э, шуниям битта танишимиз илтимос қилувди. Бунақаси камчилроқ экан.

Сўйлоқ бигиллаб кулди.

— Мен эски касбдан ҳалиям бор экан-да дебман.

Ушанда сўйлоқ мактабни эндигина битираётган давр эди. Ўртоқлари билан кўчада чиллак ўйнашиб турган чоғда қўлтиғида ёғоч учоёқ, бўйнида фотоаппарат билан Бек ўтиб қолди. Нарироқда тўхтаб, сўйлоқни имлаб чақирди. Боргач: «Саводинг дурустроқми ўзи?» деб сўради. «Ҳа», деган жавобни эшитиб, «унда қоғоз-қалам олиб мен билан юр, озгина пул ишлаб келасан», деди. Сўйлоқ суюнганича унга эргашиди.

Уша куни вокзалда тумонат одам йирилган экан ўзи-ям. Кейин билса, тошкентлик бир қанча ёшлар Қозоғистон чўлини ўзлаштиришга ёрдам бергани кетишаётган экан. Бек уларнинг раҳбарини суриштиришга тушди. Бошлиқлари ҳам ёшгина йигит экан. Бек унга алланималарни уқтириб, чўнтагидан қандайдир ҳужжат чиқариб кўрсатди. Бошлиқ маъқул дегандек бош қимирлатди ва атрофдагиларга юзланиб, чапак урди:

— Диққат, ўртоқлар, диққат! Суратга тушишни хоҳловчилар перронга чиқсин. Тошкент вокзалидан эсдалик. Сурат почта орқали юборилади.

Бир зумда иш юришиб кетди. Бек фотоаппаратнинг филофини олиб ташлаб, уни учоёқнинг устига ўрнатди. Сўйлоқ эса дафтар-қаламни шайлаганича ерга чордана қуриб ўтириб олди.

Талабгорларнинг сон-саоғи йўқ эди. Бири суратга ёлғиз тушди, бошқаси — ўртоғи билан. Тўрт-беш кишилашиб тушишди, группа бўлиб тушишди, вагон зинапоясида тушишди, деразадан мўралаб тушишди... Хуллас сўйлоқнинг дафтари адресларга лиқ тўлиб, киоскадан семизроқ блокнот олишга тўғри келди.

Улар ишни тугатиб қайтишаётганда Бек анҳор устидаги кўприкда тўхтаб, сўйлоққа бир сиқим пул тутқазди.

— Дафтарларни нима қилай? — сўради у.

— Қанақа дафтар? — таажжубланиб боқди Бек.

Сўйлоқ индамай дафтарларни узатган пайтда у, «ҳа, буларни айтяпсанми», деб кулди-да, қўлидан олиб шартта анҳорга улоқтирди...

— Ушанда ҳайрон бўлувдим-а, шунча расм олди-ю, бирон марта плёнкани алмаштирмади, деб.

Бек Бўриевич сўйлоқнинг бу сўзига мийиғида кулиб қўя қолди.

— Ана шу вақтларда нақ олов эдингиз, Бек ака. Ҳозир сизга қараб туриб ёқамни ушлагим келади.

Бирдан телефон жириглаб қолди. Бек Бўриевич трубкани авайлабгина қулоғига тутиб, мулойим овозда жавоб қилди:

— Лаббай, тасаддуқ... Ҳа, сенмидинг? Уйдаман, уйдаман. Келавер.

...Улар тушган такси Юнусобод бозори яқинидаги кварталга кириб, эгизакдай ўхшаш уйлардан бирининг ёнида тўхтади. Чўяидек оғир яшик иккинчи қаватга олиб чиқилиб, эшик биқинидаги хонага жойлаб бўлингандан кейингина ҳадемай ҳиммат кўрсатиши лозим бўлган Бек Бўриевич билан танишув маросими бошланди. У аввалига Аламазонни ўта синовчан тикилиб қарши олган бўлса-да, қовоғидаги кичик чандиққа кўзи тушгач, чеҳрасида бирдан илтифот барқ уриб кетгандек туюлди.

Аламазон Лакиснинг таништиришини кутиб ўтирмай, қад ростлаганича ўз исмини айтиб, бош ирғаб қўйди. Лакис эса бу олифтанамо расмиятчиликни шу оннинг ўзидаёқ пародия қилди: ўрта аср Рим боёнларидек мағрур сузилиб, оёқларини пала-партиш ўйнатди-да, бош эгиб, пастдан мўлтайиб боқди.

— Бизиням таниб қўйсинлар — Лакис Қальман!

Бек Бўриевич нимтабассум билан қўл силтади.

— Айтмасанг ҳам кўриб турибман каллигингни.

Бу топқирона аскиядан Лакисга қўшилиб Аламазон ҳам жўшиб кулди. Ошхона тарафдан келаётган хушхўр ҳидни илғаб олганидан буён унинг кайфияти жуда очилиб кетувди ўзи.

Бек Бўриевич «ўтириб туринглар...» дея ичкари хонага ўтди, салдан кейиноқ унинг жараиғдор томоқ қиргани эшитилди. Аламазонга қувноқ кўз қисиб қўйиб, Лакис ҳам ўша ёққа кирди. Иккаласи гўнғир-гўнғир қилиб нималариндир гаплаша бошлашди.

Столда фақат туздону қирқилган нонга лик тўла ту누ка идишгина турарди. Аламазон столи айланиб ўтиб, диванга ўтирди, ҳозирча нонни хуморбости қилишга киришди.

Ниҳоят Лакис «озодликка қайтди», Аламазоннинг ёнига суқилиб, костюмининг чўнтагидан олган «Интер»-ни столга ташлади. Иккаласи мириқиб чека бошлашган дамда Бек Бўриевич уларнинг нима билан машғуллигини кўриб тургандай ичкаридан кулдон кўтариб чиқди.

— Овқат ҳам пишиб қолар. Ҳозирча жавондагидан хомаки қип турсанглар бўлармиди.

У кулдонни столга қўйиб, ошхона тарафга кириб кет-

ди. Лакис эса фурсатни бой бермай, шу заҳоти қарағай жавон сари интилди. Бориб табақаларини очгач, ортга ўгирилиб пихиллаб кулди, Аламазонни имлаб чақирди.

Нима бало, энди биргалашиб сичқон тутамизми дейман?

Аламазон яқинроқ боргач, Лакис ғаройиботни кўриб қўй дегандек иккала кафтини жавон томонга таянганвор чўзди. Жавоннинг ичида биринчиси иккинчисидан, иккинчиси учинчисидан каттароқ бўлган яна учта жавонча бор эди. Ҳар қайси жавончанинг устки қисмида нақшиндор ёғоч ғаладон, пастиди оппоқ пластмасса эшикча бўлиб, ғаладонларга гугурт қутиси ҳажмидаги қоғозчалар ёлиштирилган, уларнинг биринчисига «обрўли меҳмон учун», иккинчисига «ёр-биродар учун», учинчисига «иприндилар учун» деб ёзиб қўйилганди.

— Дунё бўйича бир нусха холос! — отасининг орденини кўрсатаётган аълочи пионердек мағрурланиб гапирди Лакис. — Буни очишни оқсоқол битта менга ишонади.

У биринчи жавончанинг ғаладонини тортди: писта, бодом, анор, майиз, хурмо, асал...

— Пастки томони — холодильник.

Лакис ғаладон остидаги пластмасса эшикчани очиши билан совуқ ҳаво уфурди. У-ҳў! «Наполеон» коньяги, қазн, лимон, қора икра, камёб шоколадлар...

Иккинчи бўлимда эса ерёнғоқ, шўрданақ, конфет, мураббо, колбаса, арақ, яхна гўшт кабилар давра суҳбати қуриб туришарди.

Ёр-биродарларга оқибат шунчалик бўлар-да!

Аламазонда бошдаёқ кўпроқ қизиқиш уйғотгани — бу... учинчи жавонча эди. Ниҳоят бунисигаям навбат етди. Ушбу бўлимдаги ғаладонда атиги бир ликоп оққанду қуртлаган туршак, холодильникда эса икки банка консерва билан ярим-ёртиси ичилган «Чашма» виноси турганини кўриб, Аламазон кафтида оғзини чангаллаганича пиқирлаб қўйди.

Улар столни «ёр-биродар» тарзида безашаётган чоғда, Лакис: «Бек Бўриевич жаҳл қилганида нима деб қарганишини биласанми?» дея ён томондан чўққи соқолга ўхшаб кўринувчи чўзиқ жағини қийшайтиб тиржайди. Сўнг яқинлашаётган қадам товушини эшитиб, «мана, ҳозир кўрасан», деб эшикка юзланди. Меазон остонада пайдо бўлиши биланоқ қувланиб гап ташлади:

— Суюнчи беринг, хўжайин. Умрингиз узоқ бўларкан.

— Хўш, хўш? — Бек Бўриевич чеҳраси ёришганича тўхталиб қолди.

— Тушимда қизил трамвайнинг тагида ўлиб ётганмишсиз.

— Нафасингни иссиқ қил,— бирдан ўқчайиб, жеркиб ташлади Бек Бўриевич.— Ҳу, кунинг учинчи жавончага қолгур!

Лакис билан Аламазон бирин-кетин қаҳ-қаҳ отиб юборишди. Гап нимадалигини пайқаган Бек Бўриевич тезда ўзини босиб, майин бош тебрлатди.

— Ҳа, эсипаст! Жавонни таърифлашдан бошқа ишинг қолмадими дейман.

Чамаси Лакис ҳам ўлгудек очиққан экан. Биринчи пиёлани бўшатишгач, Аламазондан ўрناق олиб, керагидан ортиқроқ миқдорда газак қилишга тутинди. Бек Бўриевич қатордан қолмаслик учун ерёнғоқни шунчаки эрмак қилиб ўтираркан, Аламазонга боқиб: «Аскарликка-ям борганмилар, тасаддуқ?» деб сўради.

— Ҳа! — Аламазон шу тобда имкон қадар кам гапириб, кўп кавшашининг пайида эди.

— Ҳм...

Бек Бўриевич оғзига ерёнғоқ солиб, шошмасдан чайнай бошлади.

— Погонни ранги қанақа эди ўзи?

— Қора,— гўлдираб жавоб қилди Аламазон. Лунжидагини эсон-омон ютиб олгач, қўшиб қўйди: — Салёр бўлганман.

— А-а... яъни ерни тагидан бўмба ахтариб...

— Мина! — яхна гўштнинг навбатдаги бўлагига қўл чўзаётиб тузатиш киритди Аламазон.

Лакиснинг бирдан қулоғи диккайди.

— Вино дедингми?

Бек Бўриевич бидирлоқ Лакиснинг сўзини эътиборсиз қолдириб, Аламазонни қайтадан саволга тутди:

— Яна қаерларда бўлгансиз, тасаддуқ? Чеккароқ томонларни айтаман-да.

Ҳеч нарсага тушунмаган Аламазон чайнашдан тўхталиб, унга терсайibroқ кўз қадади.

— Ҳа, мусофирлик қийин,— гапни дарров бошқа ёққа бурди мезбон.— Ёлғизқўллик янаям оғир... Айниқса, қариганингда...

Аламазон бармоқларини ялаб қўйиб, эндигина «кам-пирингиз...» дея сўз бошлаган чоғда Лакис қаттиқ томоқ қириб, маънодор кўз сузди. Бек Бўриевич бўлса, «шўрва-

ям пишгандир-е», деб аста ўрнидан қўзғалди. Аламазоннинг тапини эшитмай қолди чоғи. Ёки эшитмаганга олди.

Бойвучча ойнинг «қасри»га олиб борувчи торгина кўча қоронғилик бағрида янада сокин ва хилват кўринарди. Икки ёқдаги жулдирвоқи олчалар энди қоп-қорайиб, бир-бирига чирмашиб ўсган буталарга ўхшаб қолган, симёғочларда хира милтиллаётган яккам-дуккам чироқлар бўлмаса киши ўзини тўқайзорга кираётгандек ҳис қилиши табиий эди.

Зиёфатдан тетапояланиб қайтаётган Аламазон қайсидир лапар оҳангига мослаб ўзи тўқиган қўшиқни паст товушда хиргойи қилганича, туртиниб-суртиниб олға бо-раётганди.

Бийронгинам, бийронмисан?
Фойдамисан, зиёнмисан?

Ишқингда маст бўлдим, десам,
Кулиб дединг: «Пиёнмисан!»

Ҳа, ўргилай, Бийронгинам,
Қочиб юрган қуёнгинам...

Велосипедларини шарақ-шуруқ қилганича пойгалашиб келган маҳалла болалари қўнғироқларни басма-басига жаранглатишиб, уён-буёндан возира-воз ўта бошлашди. Аламазон бўйин қисгудек бўлиб жойида туриб қолди. Қий-чув товушлар узоқлашиб, тегирмондан бутун чиққанига ишонч ҳосил қилганидан кейин, гандирак-раклаб ортга ўгрилди.

— Ҳе, ўша шайтонаравангини...

Кейин жимгина йўлида давом этди. Рақсбоп ашулаям бўғзида чала қолиб кетаверди.

Оббо Лакис тушмагур-эй! Зўр одам билан таништириб қўйди-да. Бек Бўриевич дегани нақ тилло экан. Сен мусофирга одамгарчилик қилишимиз керак, дейди-я. Етти-ёт бегонага, «қийналсанг олдимга келавер», деб ким айтади ҳозир? Қаерда бор бунақа мард? Ким кўрсатади бошқасини?

Сўққабошман, малол келмаса қарашиб тургин, дейди. Нега малол келаркан? Бунақа мардларга ким ёрдам бермайди!

— Сомалайкўм...

Аламазон таққа тўхтаб, товуш келган томонга — осмонга қаради. Осмонда эса ҳатто юлдуз ҳам кўринмасди. Ҳайрон бўлганича теваракка жалаанглади. Дарахтлар ортида қандайдир шарпа сезилди. Нималигини аниқлаб улгурмаган ҳам эдики, ногаҳонда «гуп» этган товуш эшитилиб, паканагина ит олчалар орасидан ангиллаганича чопиб чиқди. Аламазон орқага аланглай-аланглай, беҳтиёр қоча бошлади. Ит уни қувиб ўтиб, кўздан ғойиб бўлаётган пайтда яна тўхтаб, ёқасига туфлаб қўйди.

— Саломимга нега алик олмайсан деб илигимдан ғажимоқчим дебман-а.

Қизиқ! Агар бу ҳақиқатанам ит бўлса, нега почасига ёпишмади? Еки қоронғида мушукни итга ўхшатдимиз? Ё тавба! Жуда ғалати иш бўлди-ку — ит нега тишламади уни?

Айтганди бир девона

Ит ҳақида афсона:

Итлар нега акиллар?

Итлигини таъкидлар!..

— Кўнглим учун «воп» деб қўймади-я, — қинғир-қий-шиқ одимлашда давом этиб, сабабини ўзи ҳам билмаган ҳолда дили ғашланиб ғўлдиради у. — Шуям итми?!

АВТОБУСДА ТЕКИН ЮРИШНИНГ УН ЕТТИ УСУЛИ

Юксак тоғларнинг икки тарафида яшаётган бўлишларига қарамай, Эшмат билан Аламазон гўё маслаҳатлашиб олгандек бугун айни бир паллада уйқудан туринди.

Эшмат эти дилдираганича кўзини очиб, шоша-пиша кўрпани тимирскилай бошлаган пайтда осма соат сўнги марта бонг ураётганди. Уйқусираб девор тарафга қаради — роппа-роса етти бўлибди.

— Вей! Қаёқдасан? — кўрпадан чиқмай овоз қилди у. Хотини даҳлиздан кириб келиб остонада тўхтагач, аразчи боладек лабини буриштирди. — Нимага ёнимга ётқизиб қўйдинг болаанги? Қара, томоғимгача ҳўл қилворибди.

— Доим «боланг, боланг» дейсиз. Нима, битта меникими?

Эшматнинг бирдан бурни чўччайди:

— Гапни кўлайтиравурма. Бошқа кийим бер менга!— кейин шовқидан чўчиб кетиб инжиқлана бошлаган ўғлига энгашди-да, илжайганича папалашга тушди.— Бубу-бубу, туту-туту. Ҳаҳов, тойчоғим! Бир шаталоқ отиб турворинг.

Орадан кўп ўтмай, олд томонига бўёғи бошқача қанот ўрнатилган «Муравей» бир маромда тариллаганича йўлга чиқиб, маҳалланинг тупроқ том уйларини биринкетин ортда қолдира бошлади. Телпагини ганвосларни кига ўхшаш кўзойнакка бостириб кийган Эшмат майдалаб ёға бошлаган қордан олачалпак тус олган шағал кўчанинг ўйдим-чуқурларига чап беришни ҳам унутиб, ўзича хаёл суриб борарди.

Э, кимларни кўрмаган бу кўча. Чоллар баъзан эслаб қўядиган Усмон подачию Едгорбойваччаям, Теша «тўртинчи»ю Қоровой қўрбошиям шу йўлдан юрган. Канал қазишгаям, даштни ўзлаштиришгаям, урушгаям шу йўлдан кетишган. Дўппи бир айлангунча, мана энди, Эшматнинг гали кеп турибди. Ҳа, айтгандай, унинг улоқчи опоқ отасиям шу йўлдан минг марта от чоптириб ўтгандир-ов. Йўқ, отни доим чоптириб ўтган дейиш нотўғри. Соврин ололмай, шумшайиб қайтган кунлариям бўлгандир, ахир...

Яна «катта авария» юз беришига бир баҳя қолди — Бўтавойлар оиласи томорқага ариқдан қувур ўтказмоқчи бўлиб, тунда кўчанинг ярмигача чуқур қазиб қўйишган экан. Хайриятки Эшмат рулни ўз вақтида четга буришга улгуриб, ҳалокатнинг олдини олди.

Бўтавой дегани ҳам афандига ўхшаган бир одам. Қайси галварс томорқага қишда дахана очади? Ер митиндек бўлиб ётгандир.

Маҳалла охирлаб бораётганди. У дала йўлига стай деганида Азизаларнинг дарвозаси олдида мутлақо нотаниш «Москвич» машинаси турганини кўриб, газни пасайтирди: «Ие-ие!»

Мотоцикл четда тўхтаб улгурмасидан, Азиза оқ халатли лорсилдоқ аёлга ҳамдам бўлиб кўчага чиқиб келди. Аёл унга ниманидир тайинлаб, машинага ўтириб жўлаб кетди.

— Нима гап, Азизабону?— ҳалпиллаганича яқинлашиб келаркан, кўзойнагини ечиб, Азизага ҳадикли нигоҳ қадади Эшмат.

— Уша эски дардлари-да,— деб уй тарафга қараб қўйди Азиза.— Қишда астмалари қўзиб туради.

Эшмат ҳамдардлик билан елка чайқади:

— Холаминизни кўп қийнади-да шу дард. Сал дурустми, ахир?

— Укол олиб, енгил тортдилар. Ҳадемай ўтиб кетди.

— Майли, ҳозир безовта қилмайини бўлмаса.

Эшмат борлиқ зеҳнини юз фойиз ишга солиб, Азизанинг руҳиятини чамалаб кўришга уринди. Қизнинг жун рўмолда янаям хушбичим кўринаётган юзига ярашиқли таранг пешанаси, ёйсимон ингичка қошлари, жавдираб боқувчи шахло кўзлари, кўримли ингичка бурни, қирмиз ёноғига рангдош жажжи оғзию нозиккина иягигача бир-бир кўздан кечириб чиқди. Буларнинг барчасида маҳзунлик аломатлари бордек эди.

— Вей, менга қарагин, Азиза,— одатдагидек тўприланиб мурожаат қилди у,— мабодо Аламазондан хатпат олмадингми?— Қиз «йўқ» деган маънода бош тебратгач, тутақиброқ давом этди:— Сенга ёзмаса, уйга ёзмаса, ҳатто менга ёзмаса... Шуми оқибат? Тирикми-кан ишқилиб, деб турганингда, лоп этиб газетда шеъри кўриниб қоляпти.

— Иши кўлдир-да,— дея четга кўз ташлади Азиза.

— Тунов куни борсам, аяси йиғлагудек бўлиб ўтирибди... пўстининиям олмасдан кетувди деб. Қаҳратонда тараша бўп қолмасин дейди-да шўрлик. Онаизор-да.

Азизанинг чеҳрасини хавотир қоплагандек бўлди.

— Кийимини... посилка қилишсаям бўларди.

— Адрес бўлса қиласанми посилкани!— зорлангудек чинқирди Эшмат.— Вей, ундан-бундан суриштириб, шунинг адресини топсанг-чи. Топгин! Жа бўлмаса Тошканга шартта ўзим бориб, шу саёқни...

Унинг Аламазонга нисбатан қўллайдиган чорасини иложи борича ваҳимали, айни чоғда, ҳозир Азизани бунга ишонтира оладиганроқ бир шаклда бўлмоғи лозим эди. Эшмат ана шу мураккаб шаклни кашф этолмай, дудуқланганича туриб қолди.

Ҳар кунгидан кечроқ уйғонган Бойвучча оғи обрезада бет-қўлини ювиб, ташқарига чиқди. Туни билан тинмай ёққан қор айвонининг бир қисмигача кириб улгурган, эрталабки аёз пучуқ бурунини ичкаридан ачиштирарли даражада эди.

У шолрўмолга бурканганича пастга тушиб, тойиб кетмаслик учун эҳтиёткорона одимлаганича, Аламазоннинг ҳужрасига яқинлашиб бораётган пайтда айвондаги радиодан Кремль курантининг тантанавор жаранги янгради:

— Ҳой, кўзингни оч, ғофил! — деразани кетма-кет тақиллатиб, қуруқ пўписасини бошлади Бойвучча ойи.— Тур, чиқиб йўлақларни оч, қор кекиртакни кўмаман деб турибди.

Аламазон «Одобнома»га амал қилиб ишни «хўжайка»сининг айвонидан бошлади. Айвон тозалаб бўлингач, пиллапоя олдидан кўча дарвоза тарафга йўл очишга киришди. Ёғоч куракнинг сопини қорнига тираб: «Др-р, пат-пат-пат! Др-р, пат-пат-пат!» дея овоз чиқариб чопқиллаганича қорларни бульдозердек сура кетди.

Кейин навбат ҳовли этагидаги шийпон томон чўзилган йўлакка келди. У иккинчи ҳужра ёнидан ўтиб бораётган дамда, томоғига дока боғлаб олган ўт ўчирувчи отилиб ташқарига чиқди. Бармоқ сараклатиб сўзга оғиз жуфтлаши билан бирдан йўтали тутди. У тинмай ўхчир, бармоқлари эса ҳануз сараклаб, Аламазонга ўдагайлашда давом этарди. Ниҳоят йўтали тийилгач, товуши беркилиб қолгани учун оғзини катта-катта очганича қийналиб хирқиради:

— Учинчи сменадан келдим мен. Намунча «дир-дир» қиласан.

— Ие, турумингизни тозалаб қўйсам-у...

— Керакмас! — афтини буришгирганича қўл силтаб, унинг гапини бўлди ўт ўчирувчи.— Ургилдим сендақа скрейпердан.

У яна йўтала-йўтала ҳужрага кириб, эшкни ичкаридан тарақлатиб ёпди.

«Сўқмоқ қуриш» ишлари муваффақиятли тугаллангани шарафига берилган нонушта чоғи Бойвучча ойи шу тўғрида гап очиб қолди.

— Анави гўрсўхта нималар деб алжираётувди сенга?

— Чиқиб, «бу йилги қалин қор билан табриклайман», деди, — мийиғида кулиб жавоб қилди Аламазон.

Бойвучча ойи лаб буриб деди:

— Бо... Узи-ку саҳарда ишдан келди. Уйқуни бузиб, табриклашга чиққанини қара. Вой қургур-эй!

Аламазоннинг қовоқлари солиниб, жиддий тортди.

— Тоби йўғроққа ўхшайди. Кўриб раҳмим келди.

— Кеча оғзи бурнига етиб, роса қусди ўзиям. Ҳай-

даб чиқарай десам; уволидан қўрқаман. Ҳайдамай десам, шу ерда ўлиб-нетиб қолса...

— Қўйинг-э, теракдек-ку ҳали.

— Ичи чириган терак бу,— кўзларини бақрайтирди Бойвучча ойи.— Йўталиши хунук, кўзлари сарғайиб ётибди. Арақни камайтиргин, пулига қўшнилардан қатиқ обериб турай десам, «қатигингни манъ қиламан!» деб айюҳаннос тортворди... жазаванг минаш кетгур.

Бу гапни эшитиб Аламазон қаҳ-қаҳ отиб кула бошлади.

— Нима деганини яна бир қайтаринг... Ха-ха-ха... Балки «қатлийан манъ қиламан» дегандир? Ха-ха-ха, ха-ха-ха...

Бир оздан кейин у кийиниб олиб, йўлга отланди. Хужрадан чиқиши биланоқ бўғзигача латта ўроғлиқ артезнандан сув олиб турган Бойвучча ойи яна бобиллаб берди.

— Ху, шилдирамай қолгур. Шу аёзда чарм кастумга бало борми? Сил бўласан охири, сен бола.

«Шунча яшаб, Яланғоч полвон сил бўлмади-ю, мен нега бўларканман?» дея хаёлидан ўтказди Аламазон.

Маҳаллаларида юнгдор кўкраги сапдиқдек келадиган, тапаси чўянга ўхшаш телба киши бўлгучи эди. Қишин-ёзини биргина иштонда юргани учун уни ҳамма Яланғоч полвон деб атади.

Бир куни Аламазон мактабдан қайтиб келаётган пайтда яланг оёқлари билан қорни «гарч-ғурч» босганича ёнидан Яланғоч полвон ўтиб қолди. Бу сафар у эгинга тўр майка кийиб олган эди. Йўл ёқасида суҳбатлашиб турган қариялардан бири соқоллини динкайтириб илжайганича: «Сарупо қутлуғ бўлсин, полвон!» деб чингиллади. Яланғоч полвон эса ҳар доимгидек сипо боқиб жавоб қилди.

— Қиш қаттиқ келди. Иссиқ кийинмасак бўлмаяпти... Аламазон Бойвучча ойига яқинроқ бориб, курткасининг тугмасини счиб кўрсатди:

— Мана, жункамзулим бор. Ҳаммом қилворади.

— Бошинг-чи, бошинг?

— Бош чиниқиб кетган, Бойвучча ойи.

— А-а? — мазахлагандек сохта илжайди Бойвучча ойи.— Хўш, яқинда нега жағинг дўмбира бўлди, биласанми? Бошингдан совуқ ўтганига! Қани, буюққа юр,— у Аламазонини уйи тарафга бошлади.— Юр деяпман! Топган телпагингни кийвол. Эсимдан чиқай дебди-я.

— Қанақа телпак? — таажжубланганича айвон пил-лапоясида тўхтаб қолди Аламазон.

— Хў бирда қувурдан топувднинг-ку...

— Э, нима қиламан ўша пўстакни?

— Пўстакмиш! — хўмрайди кампир.— Яқинда латталутталарни титкилаётувдим, орасидан чиқиб қолди, дуппа-дуруст нарса экан. Ана, бир кўргин, жунларини қайчилаб, тараб қўйибман.

Бек Бўриевич тайинлаганидек, Аламазон аввал телефон қилиб кўриб, сўнг уникига йўл олди.

Сиздан хабардор бўлиб тураман, деб ўша куни зиёфатга мос қуюқ ваъдани беришга берди-ю, бировга баҳона қилишга арзимайдиган сабаб билан, мана, ўн кунча вақтни ўтказиб юборди. Биргина Бек Бўриевичга эмас, Бийронгаям бебурд бўлди.

Бундоқ қараганда, Аламазон ҳам иложсиз эди-да — лунжи пуфакдек бўп турса-ю, қайси юз билан қиз болани сайилга таклиф қилгани боради? Гарчи ўшанда ёнида пули бўлсаям — етти сўм!.. Болалар журналининг гонорари! Жуда вақтида келди, чўптагида охириги етмиш беш тийини қолувди.

Хўтигим бор — футболчи,

Одати сал чатоқ-да.

Тўпни ўн бир метрдан

Тепар орқа оёқда.

Дарвозабон гол қўйиб,

Ётар ерни таталаб.

Хўтик қурғур будқда

Шодон ҳанграп шатталаб.

Бор гап мана шу. Шугинага — етти сўм. Демак, ёзганларини пешма-пеш босиб тураверишса, кунига етмиш сўмча ишлаши мумкин бўларкан. Ана-е, ўртача эллик ҳам деяйлик.

У «Болалар дунёси» магазини олдида трамвайдан тушиб, Юнусободга йўлни қисқароқ қилиш учун автобус бекатига ўтди.

Болалар журнали, болалар магазини... Зумрашаларнинг яна алоҳида кино-театрию спорт мактаби, саройларию ансамбллари бор. Ҳар қайси истироҳат боғичини

тенг ярми шуларники. Буларга фақат бир нарса етишмайди — яхши китоблар. Яхши китобларни кўпайтириш эса жуда қийин, осмонўпар босмаҳоналар қуриш билан иш битмайди.

Суғуртириб ташланган озиқ тишнинг ўрни беҳос санчий бошлади. Унга Аламазоннинг жағини шошилинич равишда изғириндан қутқариш топширилгандек етмиш иккинчи автобус физиллаганича етиб келди.

Утган гал Бек Бўриевичникидан қайтиб келибоқ каравотга гурсиллаб ағанаганича донг қотиб қолган Аламазон эрта-саҳарда инграгудай бўлиб уйғониб кетди. Мия томирларини кимдир беаёв чимдиб бураётгандек туюлди. Бу оғриқнинг сабабчиси жағида пайдо бўлган жизиллоқ эканини пича ўзига келганидан кейингина англаб етди. Аста юзини сийпалаб чап лунжи шишиб қолганини пайқагач, дарҳол токчадаги кўзгучани олиб, унга саросималаниб қаради — ана афту ана башара!

Докторларнинг одати — шиш қайтмагулча тишни суғуришмас экан. Шиш эса, Бойвучча ойи тез-тез шўрпахта босиб туришига қарамай, ҳадеганда қайтавермади...

Аламазон, «ишқилиб, манзилдан ўтиб кегмадимми», деганек ойнакдан ташқарига хавотирланиб боқди. Афтобус эндигина «Ғалаба» боғига етиб келганди.

Тошканбойнинг жуссасиям тўлишгандан тўлишяптида. Яқинигинадаям бор гавдаси эски шаҳару янги шаҳар бўлса, энди боши Юнусободдаю оёғи Чилонзорда, ўнг кўли Қорақамишдаю чапи Қўйликда. Хўш, Москвадан қаери кам?

Ойнакка елка ёпиштириб ўтирган чол Аламазоннинг фикрини уқиб олиб уни тасдиқламоқчидек, кампирили туртиб, боғ биқинидаги ялангликни кўрсатди.

— Шу жойга антийна қуришармиш.

— Қанақа антийна?

— Телевизорники-да. Масковдагидан тўрт қарич тикроқ бўлармиш. Масковдагиданки баланд қурилса, шуни билгинки, дунёда энг узунни ўзбакники бўп қолади.

— Э, бормисиз ўзи? — Бек Бўриевич Аламазонни ҳайбаракалла билан қарши олди. — Кўринмай кетдилар, тасаддуқ?

Аламазон бошидаги телпакни қозыққа илаётиб, аҳволни қисқача тушунтириб ўтди. Бек Бўриевич оқсаганича уни ичкарига бошлаб кириб, диванни кўрсатди.

— Қани, буёққа, — ўзи эса стулга ўтирди. — Бизниям тобимиз сал андакроқ. Эски ревматизм хуруж қип турибди... Ҳай, мен чой қўяй.

У яна оқсаганича ошхонага кириб кетди.

Стол ўтган галгидек «ёр-биродар» шаклида безатиб қўйилганди. Аламазон шўрданакли ликопчани олдирига суриб, «енгил репетиция»ни бошлади.

— Хавотирланиб ўтирувдим-да, — қайтиб чиқиб, ўнг сонига қўл тираганича оҳиста стулга ўтирди Бек Бўриевич. — Телефонда, «ҳозир бораман», деб қўйиб, намушча кечикдилар, тасаддуқ?

— Аввал трамвай кутдим, кейин — автобус, — мағизни ҳузур қилиб чайнаётиб изоҳ берди Аламазон. — Бу етмагандек, автобусдан тушаётганимда тутволишиб анча сур-сур қилишди. Билет олиш хаёлимдан кўтарилибди денг.

Бек Бўриевич кўзларини муғамбируна қисиб, бош тебратганича тилини чўлпиллатди.

— Э-воҳ, анча хижолатпазлик бўпти-ку. Бу дейман, усуллар бўйича таҳсил кўрмаган эканлар-да?

— Қанақа усул?

— Мен сизга айтсам, тасаддуқ, автобусда текин юришнинг ўн еттита усули бор, — олимона гердайиб маълум қилди Бек Бўриевич. — Ҳозиргача кашф этилгани — шу.

Аламазон қайрилма киприкларини пирпиратиб, мезбоннинг оғзига диққат билан тикилди.

— Қани, қани...

— Биринчиси — энг оддий усул, — зарра хижолат тортмасдан тушунтиришга киришди Бек Бўриевич. — Яъни чўнтакда доим чети йиртилган абонимент олиб юрилади. Хоҳи кондуктор суриштирсин, хоҳи ҳайдовчи, «ҳозир йиртиб узатдинг-ку», деб бездек туриб олинади.

— Буни қаранг-а! — ўтирган жойида бир типирчилаб қўйди Аламазон.

— Иккинчиси янаям беҳишава, — «дарс»ни давом эттирди Бек Бўриевич. — Бунда эски билетни ташламасдан сақлаб юрсангиз бас. Йўловчилар қўлма-қўл қилиб кассага, ё бўлмаса кондукторга танга узатишади. Тўғрими? Кейин у томондан билет оқиб келади. Шулардан биттасини йўлда ушлаб қолиб, ўзингиздаги эскисини бошқаларга узатаворсангиз, олам гулистон. Бу билет келаси сафар яна асқотади...

Лекция чўзилиб, гап ўн олтинчи усул ҳақида бораётган вақтда ошхонадаги чойнакнинг қопқоғи «такриратукур» рақс тушишга киришди. Бек Бўриевич қийшаглаб одимлаганича чой дамлаб чиқди.

— Охирги усул анча қалтис,— суҳбатни эътибор бериб тинглаш билан бирга нон устига гоҳ колбаса, гоҳ яхна гўшт қўйиб ейишни ҳам унутмаётган Аламазонга чой узатиб, гапга яқун ясай бошлади у.— Худди бугунгидай паришонликка берилиб, юқоридаги усуллардан фойдаланишни эсдан чиқардингиз дейлик. Автобусдан тушсангиз, олдингизда назоратчилар турибди. Хўш, нима қилиш керак? Бунда сўнгги чорани ишга солиб, бирдан гавдираклаб тўхталасиз, кўкрак тугмаларингизни ечиб, ўқчимоқчидек бўғзингизни чангаллайсиз, кўзни ғилайлантириб, тилни сангиллатасиз. Назоратчиларнинг ўзлари қўлтиғингиздан суяб четроққа ўтқизиб қўйишмаса, мана, мендан ўпкаланг.

Аламазоннинг ҳам файласуфлиги кўзиб, «нодир усуллар»га қўшимча киритишга ошиқди.

— Яна битта йўли бор...

Бек Бўриевич қизиқсиниб қош керди:

— Хўш, хўш?

— Бир кун кассага танга узатиб юборувдим, шундайинча бедарак кетди. Ярим йўлдаёқ эплаштиришибди.

— Ҳай-ҳай! — иккала кафтини ундов қилиб, дарҳол эътироз билдирди Бек Бўриевич.— Бундай усул сиз билан бизга тўғри келмайди. Бу энди ғирт шпаналик.

Аламазон кетиш олдидан, «мабодо, бизга хизмат йўқми», деб сўради. Бек Бўриевич қарағай жавон устидан тортга ўхшатиб каноп ип боғланган иккита қоғоз қутичани олиб, уларни «ёлғизқўл»лар орзиқиб кутинишганини айтди.

— Муҳтожроқлар озгина обрўйимиздан фойдаланиб, гоҳ уни илтимос қилишади, гоҳ бунди. Йўқ деёлмайсан. Қолаверса, бизгаям савоб керак.

Орқа қисми шалвираган телпагини бошга қўндириб, эшикни очмоқчи бўлиб турган Аламазон курткасининг чўнтагига бегона қўл кириб-чиққанини сезиб, порози қиёфада ортга ўгрилди.

— Ҳаво совуқ, тасаддуқ. Таксида бора қолинг,— дея унинг слкасига уриб қўйди Бек Бўриевич.

УТ УЧИРУВЧИНИНГ АЙБНОМАСИ

Бир куни Аламазон кўчадан қайтиб келиши билан Бойвучча ойн уни тўхтатиб, уйдан шапалоқдеккина қозғ олиб чиқди.

— Ма, сенга повуска кепти.

Аламазоннинг аъзойи бадани жимирлаб кетди. Қоғозни шоша-пиша қўлига олиб, рақамларга кўз югуртиди. Радиодан! Хазинанинг ўзи экан-ку радио дегани! Шунчалар мўмай ҳақ қўйишдан деб сираям ўйламаган эди.

— Нима деб ёзишибди повускага?

Аламазон ҳаяжонини яширишга тиришаётган бўлса-да, бари бир бунинг уддасидан чиқолмади.

— Юқоридан буйруқ юборишибди,— кўзнда қувонч балқиб, Бойвучча ойнага ҳазил қилди у. Сўнг қоғозга диққат билан тикилиб, ёзувларни ўқиётгандек қилиб кўрсатди ўзини.— Уртоқ Аламазон! Январга белгиланган ижара ҳақини ҳурматли Бойвучча ойнага олтинчи февралдан, яъни эртадан кечиктирмай тўлаб қўйишингизни сўраймиз...

Эртасидан бошлаб Аламазон қора мундштугини топчага иргитиб, яна булғори сигарет чекишга ўтди. Бепизи исини бурқсатиб юрмаслик учун газли зажигалка олди. Орада Бийрониям, Бек Бўриевичниям йўқлаб туришини унутмаган ҳолда, ўн кунга қолмай барча контрол ишларни ёзиб ташлади. Энг муҳими, шалвиқроқ телпагини бош кийимлар устахонасида бошқатдан қолипга солириб, бипойидек шаклга келтирди.

Мана сизга ўша оддийгина, камтаргина радномни қудрати!..

Сенга айтган эдим-ку,

Бу кунлар ҳам ўтар, деб.

Сувдаги, эй, тунд аксим,

Бошингни сал кўтар, деб..

Уч қисмдан иборат гаройиб жавон «саховати»га энди унчалар эҳтиёжи қолмаган Аламазон, тушликни мўлжаллаб ўтирмай, бугун Бек Бўриевичникига барвақтроқ кириб борди. Мезбон унинг таъмирланган телпагини таниёлмай, «қалпоқ муборак бўлсин», дея одатдагидек илиқ кутиб олди. Аламазон шошиброқ турганини айтгач (дарслар тугамасидан Бийронининг олдига етиб боришни ўйлаётганди), унинг қўлига бөгичли ёғоч яшикчани тут-

қазиб, Чорсуга ташлаб ўтишини тайинлади. Сўнг авваллардагидан баттароқ оқсаганича келиб, эшик ёнида кузатиб қоларкан, юқори қаватдан тапира-тупур югуриб тушган болалар ортидан боқиб: «Ҳа, кунинг учинчи жавончага қолмагурлар-а», дея илжайиб қўйди.

Аламазон айтилган адресга бориб, тор кўчадаги пастаккина дарвозанинг зулфинини қоқди. Сўйлоқ киши чиқиб келиб, юкни қабул қилиб олгач, чой-пойга шама қилиб ўтирмай, дарҳол эшикни ёпди.

«Ялтироқ тугмаларим ёқмади шекилли», дея ўзича жилмайди Аламазон.

Кўчадан қайтиб чиққач, мисгарлик дўкончалари бўйлаб Чорсу майдони сари йўл олди.

Умуман, кейинги пайтда Бийронга жудаям серқатнов бўп кетмадими? Сотти сатанг бир куни, «қизларга қанча илакишаверсанг, шунча бурдинг кетаверади», деган эди. Шу пандавоқиниям гапида жон бормикин? Бийрон учрашувга чиқишни негадир тобора таранг қиляпти. Ҳатто ширин гапларидаям қандайдир сохталик бордек... ё унга шунақа туюляптимикин?

Майдонга етиб келган Аламазон иккиланганича тўхтаб қолди. Бари бир Бийронни кўргиси, ўзбекчани бузиб-бузиб айтадиган сўзларини қайта-қайта эшитгиси келаётганди (баъзида унинг: «Хафа бўлмайсиз. Биздан ўзбек мактаби узоқда бўлган...» дея кечирим сўраб қўйишининг ўзиям бир жозоба эди).

— Салом бердик!

Аламазон чўчиб бошини кўтарди. Қаршисида товуш чиқармай кулаётгандай оғзини каппа очиб Шариф турарди.

— Бетларни бир ялашайлик энди,— дея юмуқдек кўринувчи қовоқлари орасидан кўзларини йилтиратганича қулоч ёйди у.

— Шариф! — Аламазон пакапагина курсдошининг бўйиндан қучиб, бошини бағрига босди.— Омонмисан? Қандай шамол учирди?

— Отпуска олувдим. Бир ҳаво алмаштиргим келди. Баҳонада контрол ишлариниям чала-чулпасини битирволамиз.

Шарифнинг собиқ ҳамқишлоғи Машраб Қосимович заводда профком ранси лавозимида ишлар экан. Улар тушликка яқин етиб боришгани учун кўришиб бўлибоқ, тўғри завод ошхонасига бошлади.

— Аламазон акам менга курсдош,— дея унга Аламазонни таништирди Шариф.— Университетдан чиқиб буёққа келаётувдим, бирдан учрашиб қолдик.

— Жуда соз бўпти,— оғир гавдасини ларзанглатиб, айиқ юриш қилиб бораётган Машраб Қосимович Аламазонга самимият билан боқиб қўйди.

Шариф: «Отангиз сизга бир гап айтворувдилар...» дея гап бошлаган чоғда Аламазон уларга халақит бермаслик учун ўзини четга олди — ошхона бивосииянг бурчакроғида жилдираб турган артезиан томонга бурилди. Календарь бўйича бундан тўрт кун аввал баҳор кириб келган бўлса-да, ҳаво ҳануз қиш измида тургандек игнадор, одамни чанқатадиган авзойи йўқ эди. Шунга қарамай Аламазон артезиандан мириқиб сув ичди, қўлини чайиб, батис рўмолчасини кафтига босди.

У шойилмасдан одимлаганича ошхонага кириб борганида иккала ҳамқишлоқ аллақачон овқатни олиб бўлиб, уни кутиб ўтиришарди.

Овқатланишаётган чоғда Машраб Қосимович гоҳ-гоҳ зимдан сиичиклаб қараб қўяётганини сезиб турган бўлса-да, Аламазон индамай карам шўрва билан «ҳисобкитоб»ни давом эттираверди. Шариф қўлига гугуртчўп олиб, усти қатқалоқланган қалампирдоннинг кўзини очиш билан овора эди. Тешикчалар тозалангач, идишчани тўнкариб овқатга силкий бошлади, аммо ундан ҳеч нарса тушмади. Қани энди, шу пайтда бу гўсхўрни яйраб эрмак қилишга имкон бўлса!

Машраб Қосимович тикила-тикила Аламазондан бошқа дурустроқ хусусият тополмади шекилли, компотдан бир симириб олиб, сўради:

— Қовоққа нима бўлган, жиян?

Аламазон беихтиёр қошининг пастроғини силаб қўйди.

— Чандиқни айтяпсизми?

— Шавланинг устида суяк талашилгандир-да, а? — ҳазиллашди Машраб Қосимович ва гавдасини силкитиб кула бошлади. — Виҳ-виҳ-виҳ...

— Аламазон акам — боксёр! — чимрлиб, таптанавор оҳангда эълон қилди Шариф.

— Э-э, жуда соз, жуда соз,— Шариф кутганидек Машраб Қосимович энди Аламазонга бошқача нигоҳ билан боқди.— Рисқиев чиқди-ю, Ўзбекистонда боксга ишқивоз кўпайиб кетди. Тунов кун ийғилишда, «қачон бокс тўгараги очамиз», деб ёқамга осилишди ёшлар. Ав-

вал спорт залимиз битсип, деб зўрға қутулдим. Аслида-ку, битта тренер топилса, болаларни ҳозирча югуртиб-нетиб турармиди...

— Мана тренер,— Шариф кулгисини бўғзига ютиб, қўлидаги қошиқ билан Аламазонни кўрсатди.

Аламазон ҳам бўш келмади.

— Алоҳида квартира ваъда қилинса, ўйлаб кўрардик.

— Ана шу масала бизда чато-о-қ,— мутлақо жиддий тарзда афсусланди Машраб Қосимович.— Кичик оилалар ётогида-ку жой топилади-я...

...Патронини пўпанак босиб ётган юз шамли чироқ атрофида гир-гир айланишдан толиққан парвона энди пастлаб учаркан, қўниш учун бехатарроқ майдон қидираётгандек, стол узра уёқдан-буёққа манёвр қила бошлади. Чамаси унинг кўзига сопол товадаги қовурма — вулқон, ликопчадаги «чим-чим» — тиконзор, мураббо — ботқоқлик, новвот — сирпанчиқ қоя, чойнак — жизганак саҳро, арақ — ачиган балчиқкўл бўлиб кўринди-ю, охири энг ишопчли жой топиб, ноннинг устига қўнди. Аммо зарур миқдорда кислород билан «заправка»ланиб улгурмай, шундоқ боши устида уриштирилган пиёлалар жарангидан чўчиб, дозорда турган қирувчидек яна юқори кўтарилди. Қирқинчи йилларда русумга кирган ярқироқ панжаралари бурама қалпоқча билан маҳкамланадиган каравот тепасидан ўтиб, оҳаклари шувшиган сомон сувоқ девор ёқалаб учганича ранглар қоғоз ёпиштирилган шифтга яқинлаша борди, сўнг уер-буерда шалвираб ётган ўргимчак тўрларидан ҳадиксираб, бурчакдаги оҳорсиз новча жавоннинг гирдига бориб тирмашди.

Тинч жой ҳам топилар экан-ку бу оламда!

Улар пиёлаларни бўшатиб эндигина газак қила бошлаган эдики, эшик қаттиқ очилиб, эски велосипеднинг гилдирагидек лапанлаганича ўт ўчирувчи кириб келди.

— Мум... мумкинми ўзи? С-аслом, қўшниларим!

Ўтирганлар на у, на бу сўзга жавоб қайтарган бўлсалар-да, у индамай келиб, Шарифнинг ёнидан — столга ёндош каравотнинг четидан жой олди. Бир кўзини зўрға очиб, дастурхоннинг мундарижаси билан танишиб чиққач, остки лабини осилтирганича пинакка ҳозирланди.

— Овқатдан олинг, ака,— дея уни сал туртиб қўйди Шариф.

Пиёниста бир хириллаб аста гавдасини ростлади, қўли ўлжасини авраётган илондек биланглаб сопол товага яқинлаша бошлади. Мақсадга етдим деганида олдин-

га мункиб кетди-ю, боши шилқ этиб стол четига тушди, шу кўйи миқ этмай қолди.

— Капут! — қўл силтаб қўйди Аламазон.

Кутилмаганда пиёниста сапчигудек бўлиб бош кўтарди:

— А? Ким капут?! — ўқ еган одамдек деворга беҳол суяниб, бўшлиққа ўқрайиб тикилди у. — Мен... ме-е-н!.. Ичишаман! Сенлар минан! Ким капут — кейин кўрамиз. Қуй! М-мард бўлсанг, қуй!

Аламазоннинг «қўйсанг-чи, аҳволини қара» деган маънони англатувчи ишорасига жавобан Шариф секин кўз қисиб, шишада қолган арақни учга бўлди, мўлроғини янги улфатга узатди. Ут ўчирувчи ичимлик қўлига теккан заҳоти, дастурхон эгаларини шарафлаб ўтирмай, пиёгани заводдан чиққандек тозалаб қайтарди. Панжасини димлама устида тебратиб қўлига ҳеч нарса илинтиролмагач, бармоқларини бирма-бир ялашга тушди.

— Шў... шўр-ку ояқат! — у ниманидир еганига бошқаларни ишонтирмоқчи бўлди. — Е-еманглар! Қатъиян манъ қиламан!

— Бир дам олсалар бўлармиди, — дея кесатди тоқаги тугаган Аламазон.

— Майли. Ес-с-тиқ борми?

Аламазон энди мулозаматга бутунлай барҳам берди.

— Турнинг, уйингизга кириб ётинг! Вассалом!

— Сс... сеникимас уй, — сурланди пиёниста. — Бой... Бойвучча оймники бу. Ҳе, бродяга!

Аламазон гижинганича ўрнидан турди.

— Яхшиликча чиқасанми, ё...

— Сенсирама!

— Йўқол деяпман!

Пиёниста бирдан жимиб қолди. Кўзларини юмганича пича қотиб тургач, ўзи билан ўзи гаплашаётгандек паст товушда сўзлана бошлади.

— Арақни ичирдинг... зўрлаб. Р-расво қилдинг. Энди... ҳ-ҳайдаяпсан. Ву, маразлар! — у ярадор илондек бир тўлғанди-ю, ирғиб ўрнидан туриб кетди. — Туф... иккаланг! М-мени нима қип қўйдинг... иккаланг... ҳамманг... Ме-е-н!.. Мен... ар-р-миягача ичмадим. Ар-р-миядан келдим... ичмадим. Иккаланг... ҳамманг... зўр-р-лаб ичирдинг-ку! Ул... улфатчиликдан қ-қочма, деддинг-ку! Уғ... ўғ... ўғилболамисан, деддинг-ку... иккаланг... ҳамманг! Ичдим... «яш-ша», деддинг иккаланг... Яи-на ичдим... қ-қарсак чалдинг... ҳамманг. Босиб-босиб

ичсам... «хўр-розсан», дединг... ҳамманг. Ян-на ичамиз, десанг... пул топдим-ку... қарзга. Қ-қўзинг тўймади. Тағин ичамиз, дединг... иккаланг. Қ-қарз сўрадим яна... Бе беришмади! П-пулни бари бир топдим-ку... хотинимни уриб. Ян-на урдим! Тепдим! ...Иккалангни деб. Қ-кейин... — унинг товуши кескин маъюслашди, — кейин... хотиним кетди... Кетворди. Қ-қизим... шириним... уям кетди. Уғлим к-кетди... тойчоғим, қоп-қора к-қўзи мўлтиллаб. Оёқчаси кичкина... дўмбоқ. А... амалимниям олдинг-ку... иккаланг. Кич... ки-и-чкина амалимни... Ох-хири кулдинг... орқамдан... д-дўстингга. Қ-кулма десам, дўппосладинг-ку... т-тишимга тепдинг-ку! Ним-мага урдинг? Қач... қач-чонгача урасан? Н-нима қип қўйдинг мени?.. Энди... т-томоша қилавер.. иккаланг... ҳамманг..

Ўт ўчирувчининг шиллиқланиб кетган қип-қизил кўзларидан дувиллаб ёш қуйилди. Ҳамма одамларники сингари топпа-тоза, типпа-тиниқ кўз ёшлар.

БОКС ҚЎЛҚОПИДАГИ БОҒБОН

Баъзан ўзимизнинг танбаллигимиз ёки режасизлигимиз туфайли бирон жойда қоқиниб қоламизу айбни дарров пулга тўнкаймиз — ҳамён семизроқ бўлса, шу иш дарров битиб кетарди-я, деб қўямиз. Оламда пул деган нарсанинг ўзи борлигига шукур қилишни, уни ўйлаб топган даҳога раҳмат айтишни эса унутиб қўямиз. Агар муомалада пул бўлмаса қандай аҳволга тушиб қолишимиз мумкинлигини ҳеч тасаввур қилиб кўрганмисиз?

...Якшанба. Шаҳарнинг тенг ярмини эгаллаган марказий бозор чумоли уясининг бир неча минг марта катталаштирилган кўринишини эслатади. Колхоз райси қўлини дўмпайган қорни устида чатиштирганича тарозининг шайнига зоғдек ҳушёр тикилиб турибди. Одимловчи экскаваторга ўхшаб тушадиган улкан тарозининг бир палласида — пахта тойлари, иккинчисида — занжирли трактор.

Нарироқда эса геологоразведканинг соқолдор бошлиги Нефть ва газ саноати министрлиги вакиллари билан узоқ савдолашиб, қандайдир белгилар туширилган харитачани ниҳоят уч вагон пўлат қувурга айрбош қилишга зўр-базўр рози бўлди. Энди ҳамма гап қувурларни ишчиларга ҳалол тақсимлаб беришда қолганди. Кейин улар билганларини қилишаверсин. Тегишли қувурингни олдингми, хоҳласанг мотоциклга алмаштир, хоҳласанг — чучварага.

Қироличалардек ҳашамдор кийиниб, тақинчоқларининг кўплигидан бўйни майишиб қолган пўрим аёл бир қоп юкни орқалаганича инқиллаб бораркан, йўлда учраган дугонаси уни гапга тутди.

— Ҳой, қаёққа?..

— Анави магазинга чет эл этиклари келганмиш. Жў-хорига алмаштиргани кетяпман..

Расталар ҳам сўфн домласини танимайдиган даражада гавжум.

— Вей, қанча бу? Вей, хўрозинг қанча ўзи?

— Бир қоп ошқовоқ сўраб турибман..

— Сотиладими бу этик?

— Сен ўтавер, ука. Мен эчки стаклаганлар билан гаплашаман..

— Шу ипакнинг пуштисидан керак эди-я.

— Иссиқроқ сомса бўлса, пуштисидан топамиз, қизим..

— Соқолни қирдирсак девдим, уста ака.

— Қўлингда ҳеч вақо йўқ-ку. Ҳа майли, тўрт-беш чеким нос берарсан..

— Ҳўў, опахон.. Ҳўў опахон.. дўппини бодрингга алмаштирайлик энди..

— Итингни олсанг-чи, итингни! Битта калишга арзимайдиган кўппакни бозорга тиқиштириб нима қилардинг?..

— Манави анорни олиб, бир коса айрон қуйвор.

— Нима қиламан битта анорни? Унта бериб, ўн коса ичаверинг..

Аҳвол шу бўлгач, шак-шубҳа йўқки, Аламазонга радиодан гонорар сифатида ёшроқ бир гунажин беришарди. Буёқда эса на офилхона бор, на ем-хашак. Демак, бирдан-бир чора — тўрт оёқли гонорарни дарҳол «ўлик мол»га айлантириш.

У калласини ортиқча ишлатиб ўтирмай, гунажинини «БелАЗ»нинг филдираги билан қарағай симёғочга айрбош қиларди-да, ҳовлининг бир четига ташлаб қўярди..

Ҳа, яхшиямки дунёда пул деган нарса бор. Йўқса ҳозир бир стакан газсув ичиш учун Аламазон озмунча заҳмат чеккан бўлармиди!

Хуллас, чанқоқни қондиришга бир-икки кун олдинда-ноқ пухта ҳозирлик кўриб, бозорга келган телеграфчилар орасидан симёғочга харидор топиш талаб этиларди. Бoringки харидор топилиб, симёғоч эвазига кабель ўралган иккита каттакон ғалтак ташлаб кетилди ҳам дейлик.

Хўш, шу билан мушкул оsonлашиб қоптими? Газсув ичиш учун энди ғалтаклардан бирини учта тандирга, тандирлардан бирини тўртта мантиқозонга, камёб мантиқозонлардан бирини бешта товуққа, товуқлардан бирини «Жигули»нинг олтита ойнак тозалагичига, ойнак тозалагичлардан бирини еттига кирсовунга, кирсовунлардан бирини саккизта пуфакчага алмаштириш керак бўларди. Кейин пуфакчалардан бирига муздеккина газсув олиб ичиш мумкин. Шундаям сувфуруш инсоф қилса. Мабодо у, сувни фақат перога алмаштираман, деса, пуфакчани «майдалаб» келиш учун концелярия магазинига югуришдан бошқа илож қолмайди...

Газсув сотиш бошланибдими, телпакни жавонга иргитиб хато кетмабди у. Агар муомалада пул бўлмаганида, ўша телпакни шу бугуннинг ўзидаёқ биронта туфлига «бошма-бош» қилворган бўларди — оёғидагининг оҳори тўкилиб боряпти. Қолаверса, кўнжли.

Аламазон ўйга чўмганича, бўш стаканини аста пештахтага қўйди. Энди унда на «БелАЗ»нинг ғилдираги бор эди, на симёғоч. Қартмонида сўнгги «товуқлар»гина қолганди.

Уша куни вокзалда хайр-хўшлашиб туришган чоғда, Шариф Аламазонга беш-олтита ўн сўмликни узатиб, «қуруғидан ташлаб кетай озгина», дея ҳазиллашган бўлди. Унинг қўлини қайтариб бекор қилган экан. Қара бўлса, узиларди бир куп. Шариф пулни қайта чўнтагига солаётиб, «бирон зарурат туғилса, Машраб Қосимовичга мени номимдан бемалол айтаверинг», деб қўйди.

Нашриётларга олиб кирувчи ташқи зинапоя газсув дўкончасидан атиги йигирма қадам нарида эди, аммо шу топда ана шу масофани босиб ўтишга Аламазоннинг қафсаласи келмаётганди. Ниҳоят оёғи тортиб-тортмай ўша томонга қараб юрди. Юрди-ю, бўлим мудирининг тунд ва бепарво қиёфаси яна кўз олдига келди. Ушанда у гўё кўчада ётган ғишти четга олиб қўяётгандек унинг жигаридан бино бўлган шеърлар тўпламини гурсиллатиб жавонга ташлаганди. Нариги нашриётдаги мудирдан бекорга хафа бўлганини Аламазон шу паллада тушуниб етди. Униси ҳарҳолда тўпламининг у ер-бу ерини варақлаб кўриб, «ҳозирча бир қисмидан ёшлар альма-наҳида фойдаланармиз», деб аниқ фикр айтган эди.

Бўлимга бош суқиши биланоқ хонани тумандек қоплаган аччиқ тутундан унинг димоғи ачишиб кетди. Агар

янглишмаса, бундай қалин тутунни у сўнгги марта армияда — дала полигондаги умумдивизия машғулотлари пайтида кўрган эди.

Чамаси бўлим мудирини Салай Қозимга, Салай Қозим бўлим мудирини ўчакишиб сигарет бурқсатар, иккаласининг ҳам кайфияти яхши эмасди. Аламазон саломини деярли эътиборсиз қолгач, четроқдаги стулга қимтинибгина ўтирди. Қимтиниш деган нарса унда кейинги пайтларда пайдо бўла бошлагани, шунда ҳам бу ҳолни фақат нашриёт ёки редакцияга киргандагина кузатиш мумкин эди.

«Нега бунақа бўп қолдим? — ўзини ўзи таниёлмай ҳайратланди Аламазон. — Негга тобора наштим сусайиб борапти? Ўзимниям-ўзимга ишончим йўқолаётган бўлмасин тағин?»

Аламазон чуқур нафас олди, стол суянчиғига ёйлиброқ ястаниб, бўйинини ғоз тутушга тиринди.

— Ҳа, энди, ҳажми озгина қисқарган бўлса, нимаям дердик, — стол устидаги папкани титкилаб бўлиб, мўйловини жимириб қўйди Салай Қозим. — Ҳажмидан кетса, тираждан келар. Нашриётимизнинг адабиётга алоқаси бўлмасаям, ҳарҳолда қўшимиз, ҳамкасбимиз, кунга юз кўришамиз. Ун минг нусха... энди бу жуда кам-да.

Бўлим мудирини кулдонга қўл чўзгиси келмай, сигаретининг кулини полга қоқиб, муаллифга менсимайроқ боқди.

— Биринчида-а-н, гононар сметаси тасдиқлаб бўлинган. Э, бунисиям майли, биз розимиз дейлик. Китоб савдоси бари бир кўнмайди. Шу ўн мингтаиням қайси идишга тузлаймиз, деб юришибди улар. Ишонмасангиз, ана, бориб гаплашиб кўринг.

— Гаплашамиз ҳам, — кибридан тушмай жавоб қилди Салай Қозим. — Ингирмага «йўқ» дейишсаям, ўн беш мингтага кўнишар, ахир?

— Унда, — бўлим мудирини сўл қўлидаги гугуртни ғилдиратиб олди, — нашриёт хонавайрон бўлади. Қўшимча беш мингта китобга кетадиган қоғозни қўйиб тураёлик, сизга бир ярим барабар ҳақ тўлаш керак бўлади. Бу энди финансовий зарар.

Салай Қозим саросималаниб елка қисди.

— На уёғида учи бор, на буёғида. Қанақа калава бу ўзи?

— Тўғри, нашриётдаям, китоб савдосидаям қисман чалкашликлар бор, — зўр бериб тушунтиришга тиришди мудир. — Лекин, менимча, китобсеварлар жамияти ва-

зифасини яхши бажармаяпти. Китоб пропагандаси деган нарса йўқ бизда. Бор бўлсаям, жуда-жуда суст. Масалан, китобнинг муқовасига Салай Қозим деб ёзиб қўямиз. Хўш, уни ким танийди?

— Ие, нега танимас экан? — Салай Қозимнинг кўзлари чақчайиб кетди.

— Тўппа-тўгри! — эшикдан кириб келган марғилон-нусха дўппили киши ҳеч қандай муқаддимасиз дарҳол ади-бадига аралашди. — Нега танишмас экан Салай Қозимни? Хуш кўрдик, Салай ака, келинг.

— Э, бормисиз?

Дўппили киши Салай Қозим билан ачомлашгудек бўлиб кўришаркан, бўлим мудирига масхараомуз кўз қисиб қўйиб сўради:

— Тўпа Турғун боя жуда хурсанд кетди. Тираж каттароқ бўлдимми дейман?

— Етмиш беш мингта қўйдик.

Салай Қозимни тўсатдан безгак тута бошлагандек туюлди.

— Етмиш беш?!

— Жек Лондондан таржима қилган экан. Бир тўп-ламни яқинда бракка чиқарувдик, ўрнига шуни киритдик.

— Оббо тулки-ей, планда йўқ нарсани суқиштирдими? Қанақа таржима ўзи? Романми?

— Иккита роман. Ўттиз лист.

— Ўттиз?! — Салай Қозимнинг қўлидаги сигарет бармоқлар орасида мажақланиб, полга тушди. — Ҳар листига қанчадан қўйдинлар?

Бўлим мудури ғаладондан аллақандай папкани олиб, очиб кўрган бўлди.

— Икки юз сўмдан.

— Ставкасиям юқори, тиражиям катта, — қойил дегандек бош ирғаб қўйди дўппили киши. — Етмиш беш минг тиражга, менимча, икки ярим баравар ҳақ тўланади. Демак, икки юз сўмни ўттиз листга кўпайтирсак — олти минг. Энди олти мингни яна икки яримга кўпайтирамиз... ҳм...

Салай Қозим дўппили кишига қўшилиб таҳлика аралаш пичирлаганича Тўпа Турғуннинг даромадини хаёлида салмоқлаб кўра бошлади.

— Вой-бў... Росаям яшаб қолди-ку, а? — ҳаваси келгандек орзиқиб ҳайрат изҳор қилди дўппили киши. — Шу китобни неча йилда таржима қилдийкин?

— Бир йилга қолмай ағдариб қўйибди, азамат,— дарҳол жавоб қайтарди мудир.— Узи айтди.

— Б-бир йилда шунча...— Салай Қозимнинг тили тилиб қолди.— Мен манави тўпламни икки йил ёздим. Узим ёздим. Тўпа тулки тайёр нарсани бир йилда ўзбекчага ўгириб... Боринги, мenden уч баравар кўп пул ишляпти. Шундайми? Бу иш нотўғри, оғайнилар. Бўлмаса... мана бизам таржимага ўтайлик.

Бўлим мудирининг лаб-лунжи осилди.

— Таржима-а... бу энди... мураккаб нарса.

— Тўпа-чи? Таржима қипти-ку. Ундан нима кам? Биз аллақачон китоб чиқариб қўйган вақтимизда, у газеталардаям зўрға кўриниб юарди.

— Булар энди кечаги гаплар,— босиқлик билан гапиришда давом этди мудир.— Бугунги Тўпа Турғунни оладиган бўлсак...

Салай Қозим титраганича ўрнидан туриб кетди.

— Хўш, ким бўп кетибди у? Уша Тўпа сулла-да! Бизникига ўхшатиб битта дoston ёзсин-чи аввал. Савод бўлса ёзадими?!

Салай Қозим сенлар ҳам ўшандан қолишмайсанлар дегандек зарда билан қўл силтаб, хонадан чиқиб кетди. Дўппили киши оғзини қийшайтириб кулганича унинг кетидан юрди.

Бўлим мудирини ўзича бирпас хушнудланиб тургач, Аламазонга боқиб, бирдан жиддий тортиди — уф, шўримга сен ҳам бормисан ҳали?

— Бир қўлёзма топширувдим,— Аламазоннинг товуши бари бир синиқроқ чиқди.— Нoми... «Орқангга қайрилма». Шунн...

Бўлим мудирини унинг ялтироқ тугмаларига тикилиб, пича ўйланиб қолди.

— Да, да... кўрувдим. Агар адашмасам, икки-уч кунлар бўлди-да... почтадан жўнатувдик. Тақриз салбийроқ ёзилибди, жўра. Да, анчагина салбий. Хуллас, яна бир тер тўкаси-да.

Аламазон киприкларини пирпиратишдан тўхталиб, бўлим мудирини синчиклаб назар солди — бу тақризчининг фикрими, ўзингникими?

— Шу тўплам икки йил илгариям тақриз қилинувди,— энди дадилроқ боқди Аламазон.— Бўш дейилган шеърларни опташлаб, камчиликларини тузатиб жўнатувдим. Яна ўша хобвайтар деми?

Бўлим мудирининг қиёфасида заррача ўзгариш сезилмади.

— Керак бўлса уч марта тақриз қиламиз, жўра. Балки беш марта... Тўплам яхши баҳо олгунча эринмай-сиз-да энди.

— Бу яхши гап! — қўлни ювиб қўлтиққа артган Аламазон кулимсираб ўрнидан турди, мудирга сурла-ниб боқди.— Баъзилардек хўшшайиб юравермай, шеърларимни кўпроқ пишитсам, тезроқ ташиламан. Тўғрими, ака?

Бўлим мудирининг қиёфаси хиёл ўзгаргандек бўлди.

Қушларга қуриладиган ин шаклидаги ёғоч уйчани бир ўзи тўлдириб ўтирган биққи қоровул Аламазонни четроққа тургизиб қўйиб, телефон паррагини гилдира-тишга тушди.

— Ўзларими, Машрабхон ака? Бир бола сизни су-раб турибди-да. Аламазонман дейди... Лаббай?... Қоши-дами? — қоровул туйнукчадан ҳақкадек мўралаб, Аламазоннинг пешанасига диққат билан тикилди.— Бор қашқаси, бор. Хўп бўлади, Машрабхон ака,— у дастакни хушомад билан жойига қўйгач, Аламазонга ғўдайиб бош пргади.— Ўтавер, бола. Биринчи қават, бешинчи хона.

«Бу энди Эшмат ишманинг қариганроқ кўриниши», дея ўйлаб қўйди Аламазон.

Кези келса, ўзидан кичикларниям «ака» деб аташи, гумбаздек юзи, оғзини хиёл очганича бақрайиб қараши, мундоқроқларга қуруқ пўписачилигию ундоқроқларга итоатгўйлиги билан бу қоровул ҳақиқатанам Эшматга жуда ўхшаб кетарди.

Телефонда ким биландир куюнишиб турган Машраб Қосимович эшикдан кириб келган Аламазонга мийғида бўш стулни кўрсатиб, гапини давом эттирди.

— Нима? Дадахонов? Менга қара, «Хўрмат тахта-си» сенга ўйинчоқ бўлгани, а? Эсингдами, хотини бул-тур арз қилиб келгани? Учир рўйхатдан! А? Ким? Қа-нақа дўндиқ? Ҳа-а, Дуңдукяними? Учир унияи! Ишга ичиб келганини ўзим кўрганман... Қулоқ сол, ҳов! Олдин цех бошлиқлари минан яхшилаб маслаҳатлаш. Кейин рўйхатни менга кўрсатарсан... Бўпти, бўпти, ҳамманиям иши тиғиз. Комитет аъзосимисан, бажар! Медални бе-корга берганимиз йўқ сенга.

У дастакни аппаратга босди-ю, юзи бирдан сокин-

лашди-қолди, гавдасини кескин орқага ташлаб, Аламазонга табассум билан нигоҳ қадади.

— Хуш келибсиз, жиян.

Аламазон у билан салом-аликни қисқа қилиб, тўппадан-тўғри мақсадга кўчи.

— Хуллас, тренерликка ўзим келадиган бўлдим.

— Жуда соз бўпти-да,— севиниб кетди Машраб Қосимович.— Лекин квартира масаласи...

— Ҳозирча умумётоқда амаллаб турармиз,— муруват қилаётган қиёфада гапирди Аламазон.— Бўғи бўйдоқчилик.

Машраб Қосимовичнинг елкалари силкиниб, кулгига шайланди.

— Ҳаҳ, испўртсменлар-а! Арғамчини нарёғида гуп-гуп, буёқда хотинлардан пилдир-пис экан-да? Виҳ-виҳ-виҳ...

Иккита пашша бир-бирига тирмашганича чархпалакдек учиб келиб, стол устидаги календарга тушди. Машраб Қосимович бу никоҳни «22март»га чаплаб абадийлаштироқчидек жазварни камалак қилиб календарга урди. Ажалнинг ўқидан зўрға қутулиб қолган пашшалар барабар юқори кўтарилишди.

Сур махлуқлардан бири ўзи томонга яқинлашаётганини кўрган Аламазон боксчилардек иккала мушти билан жағини тўсди. Бошини ўнг-сўлга чаққон олиб қочиб хуружларга чап бергач, бир қўлини ҳар эҳтимолга қарши ҳимояда қолдириб, ўнг қўли билан кетма-кет мушт отди. Умрида кўпдан-кўп қувғинларга учраган бўлса-да, ҳали бунақасини кўрмаган хира пашша шошилмиш равишда чекинишни лозим топди.

Профком раиси касаллик тарқатувчи ҳашаротга қарши курашнинг энг сўнги услубини кўзи гилдираганича томоша қилиб тургач, ҳозиргина галаба қучган Аламазонга қараб деди:

— Ҳужжатларни бугун-эрта расмийлаштириб, душанбаданоқ ишга киришинг.

— Улгуролмасам керак,— пайсалланиб боқди Аламазон.— Қишлоққа бориб боксёрлик гувоҳномамни опкелмасам, кадрлар бўлимида ҳатто сизиниям юз қилишмайди.

— Кераги йў-ў-қ,— афтини тириштириб қўйди Машраб Қосимович.— Спорт зали битса, балки ҳаммася жойига тушар-у, ҳозирча сизни бари бир «боғбон» деб расмийлаштирамиз.

— Боғ... бон?

— Буни қаранги, корхонамиз рассомини спорт инструктори штатига олувдик.

— Нима, рассомликка штат йўқмиди?

— Борликка бор-а, аммо рассом келмасидан олдин техника хавфсизлиги назоратчисига шундан ҳақ тўларди.

— Ие! — баттар таажжубланди Аламазон.— Бу соҳага алоҳида ўрин берилмайдими ҳали?

Машраб Қосимович бир тебраниб олиб, эринмасдан изоҳлашда давом этди.

— Берилишга берилади, жиян. Очирғини айтсам, бу штат ҳисобидан бухгалтериядаги иккита қизимизга ярим ставкадан қўшиб қўйилган. Бухгалтерияда иш вазмин, ойлик сал мундоғроқ. Қолаверса, иккаласигаям жамоатчилик вазифаси юкланган: биттаси комсомол минан НТОни бошқаради, униси китобсеварлару қизил яримой жамиятига бадал йиғиштиради.

— Ишқилиб, овчилар жамияти йўқми заводингизда? — қувлик билан кесатди Аламазон.

Машраб Қосимович бепарво қўл силтади.

— Бўлса бордир. Буларнинг ҳаммасини эсда сақлаб бўладими?

— Бу дейман, шеф, штатлар дунёнинг ишидек чалкашиб кетибди-ку?

— Нимасини айтасиз, жиян. Виҳ-виҳ-виҳ...

Йўловчилар бекатма-бекат сийраклашаётгани сайин трамвайнинг шарақ-шуруғи ҳам кучайиб бораётганди. Аламазоннинг ортидаги скамейкада ҳасратлашиб келаётган икки аёлнинг овози шунга монанд равишда авжланиб, энди улар бутун салонни бошга кўтаргудек бўлиб жавраётган эдилар.

— Бе-е, шу замондаги болада оқибат қоптими? Сизники-ку ҳарбийда, меники ўз оёғи миан чўлга кетиб ўтирибди-ю. Хўп, кетибсан, ҳеч бўлмаса тез-тез хат ёзгин, поинсоф...

Аламазоннинг кўз ўнги аста-секин шувалашиб, аясининг тажангнамо сўлғин қиёфаси, аллақандай мунг ва хавотир зухрланган ботиқ кўзлари, ўсмани соғина-соғина охири чеҳрасига бадқовоқлик касб эта бошлаган қуруқшоқ қошлари, ясси пешанасида тобора чўзилиб, чуқурлашиб бораётган «сирли ёзув»лар туманлик ичра

элас-элас намоён бўла бошлади. «Хат ёзиб тур, болам...» Хайрлашаётиб айтган биргина гапи шу бўлувди...

— Ҳарбийда овқат текин, кийим текин. Бу, зиғиринг кўпайгур, бир пул юборинглар деса, бир посилка сўрайди. Уйда катта-катта еб ўрганиб қолган-да.

— Меники манави ердаги чўлни анави ерга опқўймасди. Бир китоб титкилашга тушса, бошига товук қўн-саям сезмасди. Мана энди, чўлда кўрадиганини кўраётгандир...

«— Ҳой, Аламазо-о-и, ҳадемай совуқ тушади. Деволтошларга мундоқ қараб қўйсанг бўлармиди?..»

«— Тузатамиз, ая, тузатамиз. Қани, сал қўл бўшасин-чи».

«— Сени қўлинг бақага қош битганда бўшайди. Ана, чиқиб қарагин, қўйлариингни охуриям пачоқланиб ётибди».

«— Ҳаммаси бўлади, ая, ҳамм-маси. Ҳозир каттароқ нарса ёзяман. Шунни битирволай...»

«— Э, ёзишинг қурсин сени. Майли, ёзма демайман — ёз... Ора-сира рўзғоргаям қарашиб тургин-да. Буёқда ток кўмилмай турибди».

«— Тушунинг-да, ахир, ая! Буғолтир бўлсам экан, шўрвага хўроз сўйиб келиб, «дебет-кредит»ни қолган жойидан бошлаб кетаверсам. Мен шоирман. Бир соат ёзишдан олдин уч соат ўйланиб ётишим керак. Уволимга қолманг, тинч қўйинг мени!»

«— Ҳе, дувонага ўхшамай кет. Бир жининг қўзиса тоғни ўпирасан. Ҳафсаланг қочдими — ҳўкизда судрасаям жилмайсан-а...»

— Охирига келдик, ўртоқлар! Бешқайрағоч!

«Завод ётоғига кўчиб борибоқ, аямга битта хат ёзай,— дея дилига тугиб қўйди Аламазон трамвайдан тушаётиб.— Айтгандай, бирийўла Арабистонгаям ёзаман».

Унинг профессор тоғаси водийнинг энг машҳур шифокорларидан эди. Бундан икки йилча олдин оиласи билан вақтинча Арабистонга кетиб клиника очган, маҳаллий врачларга тажриба ўргатаётган эди.

Ҳа, врачларни тайёрлаб чиқаришади, синалган қатъий услубга ўргатишади, қўлига зарур асбоблар тутқазишади, малакасини оширишади. Шоир эса ёввойи ўсимликка ўхшайди, кутилмаган жойдан униб чиқиб, сунъий парваришга муҳтожлик сезмасдан, қурби етганича ўсаверади, ўрганаверади. Ташқи муҳитга ўта чи-

дамлилигиям шундан. Ижодкорлар ҳеч қачон эгатда саф тортиб турилмаган, кимдир озуқа солишини кутишмаган. Уларнинг ҳам бири ўз ҳолича, ўзига хос бўлиб улғаяди.

— Со-о-малайкўм, шоир жаноблари.

Аламазон елкасидаги сумканинг боғларини сиқимлаганича унга жилмайиб турган болани кўриб чехраси очилиб кетди.

— Увв, омонмилар, пирим? — эгилиб, болани оғушига тортди у.— Қани, қани, пича отамлашайлик энди.— Улар бекатдаги бўш скамейкага ўтиришди.— Хў-ў-ш, деб гап бошласак... қиморбозликдан бўп турибдими?

Болакай ингичка қўлларини пашша қўригандек силкиб: «Ташладим!» дея ғурурланиб боқди.

— Қойилман, пирим! Каллаиғиз эўр ишлаб қўяркан!

Оқ халат кийиб олган ингичка жувон ғилдиракли тунука саидиқчани баъзўр судраганича келиб, бекат шийпончаси ёнида тўхтади. Харидорларнинг диққатини узоқданоқ жалб қилмоқчидек, чўнтагидан кўзгу олиб сочларига оро бера бошлади. Аламазон «ҳозир келаман» деган мазмунда боланинг тиззасига уриб қўйиб ўрнидан қўзғалди, жувон билан нима ҳақдадир уч-тўрт оғиз гаплашиб, уни ҳиринглатиб қолдирганича тез қайтиб келди. Қўлидаги пломбирни болага тутиб, ҳозиргина аёлга айтган ҳазил шеърини такрорлади:

Бозорларда бор марўжна,
Олиб берай десанг «мўжна»,
Гаплашиб сал астарўжна,
Тенишайлик, пожалуста.

— Раҳмат, шоир жаноблари.

— Хуллас, шуни қирқ секундада бир ёқлик қилсинлар.

Бола кўпдан-кўп машқлар эвазига қўлга киритган маҳоратини ишга солиб, кўз очиб-юмгулча пломбирни қоғоз ўрамидан халос этди. Биринчи ҳамладаёқ унинг ҳар иккала томонидан кетма-кет кемтиб, совуқ луқмани чаққонлик билан у лунжидан-бу лунжига ўтказди-ю, бир ютишиб, ҳеч нарса кўрмагандек Аламазонга мўлтиллаб боқди.

— Бемалол давом эттирсинлар,— унга далда берди Аламазон.

Жағ энди тўла қувват билан ишга тушди. Тишлар —

уз вақтида тақсимлаб бериш, тил — луқмани лупжлар аро айлантириб илитиш, кекиртак — гўлқиллатиб ютин, лаб ва танглай эса таъм лаззатидан роҳатланиб «чап-чап» қилиш билан банд эди.

— Вуй-й! Чиройлилигини қаранг!

Бола ҳаяжон билан қўл чўзиб, йўлнинг нарёғини кўрсатди. Новчагина бир киши «Волга» автомобилига ўхшатиб ясалган рангдор велосипедчани кўтарганича мамнун кетиб бораётганди.

— Мен сизга айтсам, пирим,— Аламазон пломбир четига бармоғини теккизиб, ҳузур қилиб тамшанганича ялаб кўрди,— дунёда бунданам чиройли нарсалар кўп. Масалан, дала йўлини чаңгитиб чопаётган итни олайлик. Ё бўлмаса, булоқдан сув ичиб турган қўзи-чоқ...

— Қўзичоқни яхши кўраман,— тотиниб бўлиб, завқланиб гапирди болакай.— Мультфильмда бўридан қочиб кетди. Кўзи соққа, а? Жуни жингалак... ойимни сочига ўхшайди.

Аламазоннинг кулгиси қистади.

— Ажойиб ойингиз бор экан, пирим. Табриклайман.

— Бари бир аччиги ёмон-да. «Икки» олсамоқ, қулоққа ёпишади. Кечаям роса чўзди.

— Хўш, бугунги аҳволларидан сўрасак?

— Битта «беш» олдим,— оғзининг таноби қочиб боқди бола.

— Дард кўрмасинлар! — Аламазон унинг елкасига меҳрибонлик билан қўл ташлади.— Бекорга айтишмаган-да, «ойнинг ўн бешни қоронғу, ўн бешни ёруғ», деб. Биз эркаклармиз, пирим, оғир пайтда чидаб юраверамиз. Ёруғ кун келса ҳовлиқиб ҳам кетмаймиз.

Болакай вазифасини аъло даражада уддалаб бўлиб, пломбирнинг чўлини четга улоқтирди. Шу заҳотиёқ шийпонча томидан учиб тушган ипирисқи чумчуқ чўпнинг уёқ-буёғини ағдариб, ширинлик юқини чўқилашга киришди.

Чумчуқ бугдой ўрмайди,

Тегирмонга бармайди,

Хамир қориб ёлмас нан,

Шунчалик еб юрар дон...

Буни эшитиб, бола қиқирлаб кулди.

— Бир башорат қилсинлар-чи, шеър яхшими, пломбир?

— Шеър яхши! — сира иккиланмай жавоб қайтарди бола.

— Қанақасига шу хулосага келдилар энди?

Бу сафар бола пича ўйланиб қолди.

— Марўжнани еб қўямиз,— деди у ниҳоят.— Шеър ҳар куни китобда туради.

— Офарин, пирим, офарин! Демак, шеърни ҳеч қандай куч еб юборолмайди.

НАВОИИ ВА СВЕТОФОР

Машраб Қосимович ўз кабинетининг ёнгинасидаги каталакдек хонани Аламазонга ажратиб берди. Хонада Улуғбекнинг гордан топилган қўлёзмаларидек титилиб ётган архив папкаларни қаёққадир ташиб кетишди.

Шунисигаям шукур. Биронта хонага қўшимча стол қўйишиб, вақтинча шу ерда кун кўриб турасан, дейишлариям мумкин эди. Унда ҳузуригга кирганлар билан шивирлашиб гаплашишга, чекиш учун коридорга чиқишга, йўталгинг келса аввал қўшнилардан рухсат сўрашга мажбур бўласан киши.

Аламазон стол устидаги «Стюардесса»дан сигарет суғуриб, лабига қистирди. Уни зажигалканинг ёлқинига тутиб турган сонияда ўсиқ сочи дўнги пешанасига осилиб тушган жиккак йигит кийикдек енгил одимлаганича хонага кириб келди. Бу унинг тўғарақдаги ўнг қўл вазири эди.

Дастлабки кунлардаёқ тўғараққа йиғирмага яқин ишчи ёзилди. Бир куни ишдан кейин Аламазон уларни йиғиб, эртадан машғулотлар бошлапанажанин эълон қилди. Сўнг калласига бир фикр келиб қолди-ю, «ораларингда илгариям боксга қатнашганлар борми», деб сўради. Шунда мана шу жиккак йигит, «мен учинчи разрядман», дея мактабдагидек қўл кўтариб қўйди.

— Яхши,— деди Аламазон,— бугундан бошлаб ўнг қўл вазиримсан. Зал битгунча мен кўпроқ ташкилий ишлар билан банд бўламан. Майда-чуйда машғулотларни ўзинг ўтказиб турасан. Биринчи ўринда танани чиниқтириб, пайни пиширволишимиз керак.

Бир пайтлар мактабдаги футбол секциясига аъзо бўлиб кирганида, қориндор тренери унга дастлаб шу гаини айтувди. Ушанда Аламазон фаолиятини ҳужумчиликдан бошлаб, дарвозабонлик билан якунлаган, ўртада қилличбозлик тўғарагига ҳам тумшуқ суқиб чиқишга

улгурган эди. Ишқилиб, ҳаётда ҳамма нарса асқотиб қоларкан-да.

— Аламазон ака,— келиб, эркатойлик билан стол четига ўтирди «вазир»,— зал битишини кутмасдан, ҳеч бўлмаса, қўлқоп билан груша оптурайлик.

— Груша? — киноядор кулимсиради Аламазон.— Ўзбекчага тилинг келмай қоляптими?

— Ҳа, хўп... нок! — «вазир» бир чимирилиб қўйди.

— Энди айт-чи, нокни қўлқопга нима алоқаси бор?

«Вазир» бирдан қаҳ-қаҳ уриб, ўрнидан туриб кетди.

— Қўйиб берса, одамни ёмо-о-н калака қиласиз-да...

Нок билан қўлқоп ўртасида ҳақиқатанам қандайдир боғлиқлик борлигига ишонч ҳосил қила бошлаган Аламазон дарҳол ҳушини йиғиб олиб, ёрдамчисига юзакироқ хўмрайганича бармоғини сараклатди.

— Нақ елимни ўзисан! — сўнг масалани иложи борича силлиқлик билан ойдинлаштиришга уринди.— Менга қара, ҳозир нима кераги бор ўша...

— Кунлар исиб қолди, Аламазон ака,— таклифини очикроқ қилиб гапирди «вазир».— Грушаларни вақтинча волейбол майдончаси четидаги дарахтларга осиб, дўппослаб тураверсак девдим.

Аламазон груша нима эканини ниҳоят кўз олдига келтирди: дарвоқе, боксчилар хомаки саваб ўрганадиган осмақоплар орасида нокка ўхшаганиям бўлгувчи эди.

— Маъқул,— енгил тортиб, бош ирғади Аламазон.— Машраб Қосимович билан маблағ масаласини гаплашиб кўраман. Кейин... яна бир гап — мен ёзги сессияга тузукроқ тайёрланишим керак, имтиҳонлар бизда қаттиқ ўтади. Йигитларнинг «ёғини олиш» асосан ўзингга қоляпти. Уларни такасалтанг қип қўймагин.

«Вазир» буёғидан ғам еманг, боплаймиз, дегандек муштини қаттиқ тугиб кўрсатди. Сўнг яна стол четига ўтириб, тортиниброқ савол берди:

— Ўқиш битса... зўр бўй кетарсиз дейман ҳали?

Аламазон тавозе билан қош керди, киприklarини ширпиратганича шифтга боқиб, пича ўйланган бўлди.

— Агар омадим юришса,— дея ёрдамчисига қиялаб кўз ташлади у,— мени Юлдузистон шаҳаншоҳлигига махсус мухбир қилворишлариям мумкин.

...Аламазоннинг куни тушгача протокол ёзиш билан ўтди. Йўқ мажлисга протокол. Шуям иш бўлди-ю.

Кеча Машраб Қосимович унинг хонасига кириб ке-

либ, қўлидаги газетани столга ёйди, биринчи бетга бармоқ ниқтаб, каттақон сарлавҳани кўрсатди: «ВЦСПС қарорлари».

Хўш, нима бўпти?

— Энди журналистчасига бир иш қиласиз-да, жи-ян,— Машраб Қосимович ниҳоят мақсадга кўчди.— Ма-па, муҳокамада қатнашганларнинг фамилияси, касби. Шу қарорлардан келиб чиқиб, битта протокол тузиб ташлайсиз. Бугунги ҳислоли қўйинг.

Кейин унга олдинги мажлиснинг протоколини уза-тиб, мазкур тартибда «деловой қилиб» ёзиш керакли-гини уқтирди.

Деярли кунора шу аҳвол — спортга умуман алоқа-си бўлмаган топшириқ чиқиб туради.

«Мажлисним ўтказиб бўлдик,— машинкага бериш-га тахт қилинган протоколнинг варақларини йиғишти-раётим ўйлади Аламазон.— Энди тошбақадек дўмпайиб ўтиравермай, бирон жойга бориб келсак ҳам бўлади».

Қаерга? Бек Бўриевичикигами? Редакцияларни бир кезиб чиқсамикан? Бийрон билан-ку икки куп илгари учрашувди. Баҳонада, «уйкўрди»ниям ўтказиб олди...

— Чаккимас, Аламазон, чаккимас. Ювиш керак бу-ни.

Бийрон остонадан ўтиб пича тўхтаб қолди, хонани синчиклаб кўздан кечири бошлади: ойнаги чатнаган ши-фоньер, нарироқда янги бўялган тумбочка, тўрдаги де-раза остида ёзув столи, ягона стул, хонанинг иккинчи томонида каравот ва бурчакроққа биқиниб олган электр чайнаги...

Хона соҳиби стол устидаги қоғоз-қаламларни дераза токчасига кўчириб, стулни сочинқда наридан-бери қоқиб қўяётган пайтда Бийрон янада ичкарироқ кириб, девор-га ёпиштирилган суратларни томоша қилишга тутинди. Аламазондаги қизиқув чегара билмаслигини сурат ос-тидаги ёзувлар ҳам яққол кўрсатиб турарди: «Навоий ва Гули», «Биродар Абдурайимовнинг тўқсонинчи тўпи», «Сергей Есенин. 1925 йил», «Голливуд кино юлдузи Бринж Бордо», «Фаластинлик бола», «Мана ўша сов-риндор эстон буқалари!», «Рингда — Руфат Рискиев»...

— Марҳамат, хоним,— ясама илтифот билан таъзим қилиб, стулдан жой кўрсатди Аламазон. Ўзи каравотга чўкди.— Қалай, карвонсарой ёқдимиз?

— Емон демайман,— стулга ўтираётим, хонага яна

бир карра кўз югуртиб чиқди Бийрон. Сўнг одатдагидек чиройли усулда қўлини бўйнига арра қилди.— Бир кишига мана шундоқ етади.

Аламазон унинг кўзларига қадалиб тикилди.

— Икки кишига-чи?

Бийроннинг ёноғидаги қизиллик бир зумда лўппи юзига тарқалди.

— По моему... яна битта кровать қўйганда...

— Иккинчисини қўйиш шартми, йўқми, буни энди уй бекаси ҳал қилади,— зимдан муғамбиروна боқди Аламазон.

Бийрон ўзини бир оз ўнглаб олиб, бу сафар бамай-лихотир жилмайди.

— Аҳа! Гап буёқдами? Унда бу ишни ҳозирдан ўйламанг. Шоирлар сочи оқарса уйланади. Биламиз.

— У замонлар аллақачон ўтиб кетган,— ҳазилли давом эттирди Аламазон.— Эндиги шоирлар сочим тезроқ оқарсин деса, фақат уйланиши керак.

Аламазон йўлга отланишдан олдин, бир йўла «цеф»нинг кўнглини тинчигиб қўйгиси келди. Кирса, хона-бўмбўш, Машраб Қосимович қаёққадир чиқиб кетибди. Протоколни унинг столига қўяётиб, телефон дастагини тушириб юборди.

Айтгандай, Бек Бўриевичдан бир аҳвол сўраб қўйиш керак. Унинг ишга жойлашиб олганидан бехабар, дастёрим кеп қолар деб ўтиргандир?

Аламазон Машраб Қосимовичнинг креслосига ястаниб, номер тера бошлади. Дастакдан бегона кишининг товуши эшитилди.

— Да!

— Бек Бўриевич уйдадилар?

— Бек Бўриевич бирон ой уйда бўлмайди.

— Ҳой, Лакис эмасмисан?

— Ҳа, мен... Узларини танимадик-ку?

— Аламазонман. Бек Бўриевич қаерга кетди? Тинчликми?

— Тинчлик. Чолни касалхонага ташлаб келдим. Охири юролмай қолди...

Аламазон дастакни қўйиб, столи чертганича ўйга чўмди.

Тирикчиликнинг кетидан югуравериб, мана охири оёқниям ишдан чиқарибди. Шўрлик майда савдогар...

Шошма, шошма, сен ўйлаганчалик майда бўлмаса-чи?

Бас! Ҳаддингдан ошяпсан, йигит. Такси кираларни индамайгина олардингми? Олардинг! Зиёфатларни ямлармидинг? Ямлардинг! Шундай экан, энди жимгина юравер.

Ҳажвий журналнинг масъул котиби ихчамроқ шеърлардан уч-тўрттасини танлаб олгач, соатига қараб қўйиб, уни яна ошхонага бошлади. Бу сафар ҳам худди Аламазон ўйлаганидек бўлди: котиб уни чой олишга юбориб, ўзи кабобга навбатга турди.

Ҳар сафар шунақа қилади — ҳам бир-иккита шеърини танлаб олиб, иложи борича журналнинг яқинроқ сонига тушириб юборади, ҳам қорнини тўйдириб жўнатади. Тўғри, шеър саралашда озгина инжиқлигиям бор: у, асосан, ижтимоий руҳи кучлироқ ҳажвларни ёқтиради, қанчалар кулгили бўлмасин, мазмуни энгилроқ қораламаларни индамайгина қўлингга қайтариб беради. Кейин қайсидир газетанинг адабий ходими айнан ўша қайтган шеърларни танлаб олади.

На илож, ҳар кимнинг диди ҳар хил бўларкан. «Элликбошига — «танавор», карвонбошига — қўнғироқ», деб бежиз айтишмаган.

Лекин таъмагир зотининг юз хилини кўравериб жонинг ҳиқилдоғингга келиб юрган пайтда, кимдир сендан бирон манфаат кутмасдан ҳадеб яхшилиқ қилаверса, юрагинг хит бўп кетаркан. Гоҳида: «Мендан нима исгайсиз ўзи?» деб бақириб бергинг келади. Ахир, беминнат яхшилиқнинг ҳам чегараси бўлиши керак-ку! Наҳотки у Аламазонни сурункали гамхўрликка муҳтож гўдакка ўхшатса? Нима кераги бор бунини? Меҳрибонлик ҳам эви билан-да! (Аяси уни баъзида, «жирракилингдан сен пошукурга на иссиқ ёқади, на совуқ», деб уришарди.)

Улар тушликка барвақт чиқиб зап донолик қилишган экан. Сал ўтмай сомсахонанинг айвоню палов қозонининг атрофи одамга тўлиб, лағмонхона туйнуги олдида қошиқ билан қуролланганлар сафи пайдо бўлди. Ялангдаги кабобнинг эса фақат тутунигина кўринарди. Жой қидириш, чойнак-пиёла суринштиришлар бошланди.

Кабоб сихининг учидаги кулларни қоғоз парчасида тозалаётган котиб бир вақт эшик томонга бўйланиб, сўзга оғиз жуфтлаганича туриб қолди. Аламазон ўша

ёққа боқиб, кўк свитерга жигарранг костюм-шим кийган озгингина йигит бир қўлида палов, иккинчисида нон билан аланглаб турганини кўрди.

— Хў, Акбарали,— ниҳоят овоз қилди котиб.— Қани, буёққа.

Йигит улар билан сипо саломлашиб, қўлидагиларни столга қўйди. Ягона бўш стулга ўтиргач, «овқат топсанг, жой топмайсан», дея бошини чайқади.

Котиб иккала ёшни бир-бирига қисқача тарзда таништирди.

— Кеча альманахимизнинг сигналнийси келувди,— Аламазонга хушxabар айтган бўлди Акбар.— Сизниям беш-олтита шеърингиз бор эди чамаси.

Аламазоннинг кўзлари қувончдан порпираб кетди.

— Чиқдимиз альманах?

— Бу дейман, Акбарали,— тегажоқликни бошлади котиб,— гулзор кенг бўлсаям, гул олдин қўшнисини кўраркан-да?— Кейин калтабақай бўйинини елкасига қисгудек бўлиб Аламазонга юзланди.— Ҳамюртингни илгариям танирмидинг?

— Энди кўришяпмиз,— Акбарга тикилиб туриб, котибга жавоб қилди Аламазон.— Лекин шеърларингизни кўп ўқиганман, Акбар ака. Менга жуда ёқади.

— Ҳай-ҳай,— котиб туташ қошларини учириб қўйиб, Акбарга кўз қисди.— Иш бошлаганига икки ҳафта бўлмай туриб нашриёт редакторига хушомад ёғилиб кетди-ку.

Акбар, бир қарашда, ҳилвираб тургандек кўринарди. Яхшироқ кузатилса — суяги мустаҳкам, чайирпай, маъюс ва огиртабиатлигига қараганда — ҳаётда фақат ўзига ишонадиган йигит эканлигини сезиб олиш қийин эмасди.

— Ётиш-туришлар қандай бўляпти? — сихда тишнини кавлаётиб сўради котиб.

Акбар кулимсираб елка қисди.

— Ўлмагудек шекилли. Ҳозирча бир танишимникидаман. Жой етарли-ю... хотин-халаж бор жойда...

— Бола-чақалар қишлоқдами ҳалиям?

— Тўртта бола билан ижара туриш қийин. Бирон йилда квартира беришмоқчи. Чидармиз энди.

— Ҳай, омонлик бўлсин.

Шу лаҳзада Аламазоннинг миясига бир фикр келиб қолди. Аввалига тегажоқ котибдан тортишиб, тилнин тийди. Кейин Акбарга иккиланиброқ боқиб деди:

— Агар... кўнглингизга тўғри келса, мен билан тура қолинг. Битта хонада ўзимман. Комендантга айтсам, каравот қўйиб беради.

— Ана! — кутилмаганда котиб жиддий қиёфада бу фикрни маъқуллади.— Жой ҳам топилди ҳисоб.— Сўнг бари бир ҳазилга ўтди.— Қўрқманг, Акбарали, Аламазон кечаси чўнтакка тушадиганлардан эмас... Ҳой, мундоқ қараганда, бир-бирларингга ўхшаб кетаркансизларда ўзням.

— Мумкинми, домлалар?— тўрт сих кабоб кўтариб олган такаббур бир зот қаердандир олиб келган стулини Аламазон билан котибнинг орасига тиқиштирди.

— Келинг, Раисберди, келинг,— унга энсаси қотиброқ муомала қилди котиб.— Дунёда нима гап энди?

— Бир экстра класс нарса ёздим,— кабобни ямлаётиб гўлдиради Раисберди.— Адабиётшупосликда шовшув кўтарамизми дейман-да.

— Каттароқ гапми?— кўзини чақчайтириб, унга яқинроқ эгилди котиб.

— Улкан! Энг муҳими — жилд янги гап!

— Ҳай, эшитайлик бўлмаса.

Раисберди йигитларга шубҳадор қараб қўйиб, котибга «буларнинг оғзи маҳкамроқми ишқилиб», деган маънода саволчан тикилди.

— Гапираверинг, йигитлар ўзимизники,— дея уни тинчлаттирди котиб.

— Рисоламдаги сарлавҳанинг ўзи — сенсация!

— Алавини қаранг!

— Яъни, «Навойнинг илмий-техникага солган асоси»!

Раисберди бир ҳамладаёқ барча адабиётшуносни бирваракайга ерга қапиштириб ташлаган каби ғолиб-она қад ростлади. Сўнг, «ё ҳалиям биронта соғи борми», дегандек, ўқрайган кўзларини филдиратиб, атрофга ғазабнок алашлади.

— Ҳай, давомини эшитайлик-чи.

— Масалан... ўхув...— Раисберди Аламазоннинг олдига қуйиғлиқ чойни олиб, безрайганича ҳўлади.— масалан, Навоийда шундай сатр бор: «Банди-бандим зулфи занжирига пайванд айлангиз». Хўш, шоир бобо бу гаплари билан нимани назарда тутяптилар? Мабо-до ўша даврнинг пандовақи олимларига, сварка аппарати кашф этиш пайти келди, деб шаъма қилмаганми-канлар?

Котиб Аламазон билан Акбарга «яна пича тоқат қиласизлар» дегандек маънодор лаб жимирди.

— Қизиқ, Раисберди, жудаям қизиқ.

Бундан Раисбердининг янада руҳи кўтарилди.

— Е бўлмаса, иккинчи мисолни олайлик. Буниси энди кўрга ҳассадек қилиб, лўнда айтилган-қўйилган.

— Анавини қаранг!

— Бир куни марказий телевидениядан йўл ҳаракати қондасига онд кўрсатувни томоша қип қолдим. Номми — «Қизил, сариқ, яшил». Бирдан юрагим шув-в этиб кетди. Буни кўрингки, светофор яратиш ғояси илк марта Навоий томонидан ишлаб чиқилган экан. Майпараст Бойқаро бўлса бу муҳим ишга аҳамият бермаган.

— Мундоқ далил-исбот билан гапиринг-да, Раисберди,— уни қиссадан ҳисса чиқаришга шошилтирди котиб.

— Сабр қилинг,— Раисберди кабобдан бир тишлаб қўйиб, кафтини юқори кўтарди.— Далилимиз етиб-ортади. Агарда Навоийни гажиброқ мутолаа қилган бўлсалар, телекўрсатувдаги титрга шундоққина мос тушувчи бир мисраларини эслаб кўрсинлар: «Шуълаи оҳим чиқар ҳар ён қизил, сориг, яшил». Хўш, бу светофор бўлмай, нима?

...Улар адабиётшунослик оламининг тор-мор қилиш арафасида турган «даҳо»ни таом билан яккама-якка қолдирганларича ташқарига чиқишди. Овқатни беозор ҳазм қилиш учун ҳовлидан имиллаб ўтиб боришаётганда, Аламазон қоқланган тандир ёнида турган таниш шоирларни кўриб, беихтиёр уларга диққатини қаратди.

Иккала қўлини биқинига тираб олган хўппа семиз йигит қаршисидаги бароқ қалпоқли кишига ўқрайганича, куюниб шешър ўқирди:

Эрк оби ҳаётин

тўғондек тўсиб,

Беўхшов,

кўндаланг турган бу харсанг

Жаҳон буржуазияси бўлмасин тагин?

Парчалайлик, майдалайлик,

туяйлин уни

Фарҳоднинг пролетарча тешаси билан!

— Айниқса, Фарҳодни кўшганинг қанддек бўлибди,— улардан узоқлашиб бораркан, бароқ қалпоқли

кишининг тасанюси Аламазоннинг қулоғига элас-элас чалинди.— Адабиётдаги миллийлик айнан мана шу, аканг айлангур...

Шаҳар... Бирон зарурат ёки шунчаки сайри саёҳатга келиб-кетувчилар наздида ташқи кўринишдан дилрабо ва бегидир бир маскан. Аммо унда яшай бошлашинг билан кўп ўтмай дастлабки тасаввурларинг бирма-бир чиплакка чиқа боради, шаҳар талабчан мураббийдек қаттиққўл, бу ердаги ҳаёт лабиринтдек мураккаб эканини кун сайин чуқурроқ тушуниб етаверасан.

Ялтироқ тугмали забткор шаҳарни яшин тезлигида ишғол этиб, тез кунда адабий минбарларни эгаллаб олажагига комил ишонч билан йўлга отланганди. Орадан беш ой вақт ўтмай унинг иситмаси пасайиб, бевақт алаҳсираганини озми-кўп даражада англаб ета бошлади. Буни англагани сари атрофни тобора синчиклаб кузатар, ҳатто ўзига ҳам ҳушёр тортиб қарашга ўрганаётган эди.

ҚАНД ҚУТИСИДАГИ МИНА

Эшак бари бир эшаклигига борди — қишлоқдаги обрўли хонадонлардан бирини аҳмоқларча тарк этиб, охурига тап-тайёр солиб туриладиган сара емлардан дашт шўраларини афзал кўрди.

Чол бу фожиадан тунги соат иккиларда, зарурат туфайли ташқарига чиқиб, йўл-йўлакай жониворига бир тутамгина беда ташлаб қўйиш учун офилхонага кирган пайтда хабар топди. Тез бориб, тўрт хонадон наридан мустақил эшик очган ўғлини уйғотиб келди.

Эшматнинг отаси, етилган вақтларимда саккиз пудгача тош босганман, деб тез-тез мақтаниб тургувчи эди. Қариб, жудаям чўккан бўлса, ана борингки, икки пудни олиб ташлайлик. Шундаям олти пуд қоладими, ахир? Ун йилча чидаб берди — ўша эшакка минг раҳмат.

— Бу ҳангидан тарқаган човрани бузиб қочибди,— оёқли сандиқдек ўрмалаганича ўғлини томорқа этагига бошлади чол.— Дарров изига туш, ўғлим, бутун бўлса ажабмас. Эрталабгача қирга бориб қолса, бўрилар тақсимлаб олишади.

Томорқа этагидаги деворнинг омочли трактор киргудек жойи бузиб ташланиб, бу ерга ўсиқ кескалдирик-

лардан¹ човра-тўсиқ тиклаб қўйилганди. Эшак шуни ағанатиб ўтибди.

Эшакнинг изидан дала тарафга чиқиб келган Эшмат бир-бирига туташ томорқалар билан шоқариқ оралиғидаги йўлакдан Шерлок Холмсдек шарпаларга синчков қулоқ тутганича бораверди. Ун-ўн беш хонадон ортда қолган пайтда қулоғига «хр-хр» деган товуш чалинди. Тўхтаб, қулоғини динг қилди, товуш яна эшитилди.

Ие, Бўтанинг ҳовлисидан келяпти-ку овоз. Бушикида эшак йўқ эди шекилли? Вой, ҳароми-ей, анави туйнукка қандай сиғиб ўтдийкин? Келиб-келиб, Бўта қурумсоқникига кирганини қаранг. Эшак-да.

Эртақ айтай анқовлар учун:
Эшак ёғди осмондан бугун.
Томни «гурс-гурс» қоқар эшаклар,
Тарновлардан оқар эшаклар.
Ҳосил бўлди улкан эшаккўл,
Ерлар ботқоқ, дов-дарахтлар ҳўл.
Ҳамма жойда қий-чув, қийқириқ...
Битта мен — жим, кийимим қуруқ.

Эшмат деворга бўйланиб, ичкарига овоз қила бошлади.

— Ма, ма, жонивор. Мах-мах-мах...

Томорқа тарафда нимадир шитирлагандек бўлди. Эшматга янаям жон кирди. Отаси билан бир ҳовлида турган пайтларида охурга ем солиб, чўзиб-чўзиб ҳуштак чала бошласа, эшак томорқанинг у бурчагида юрган бўлсаям, шаталоқ отганича етиб келарди. Энди ўша усулни қўллашга тушди. Натижа чиқавермагач, бориб девор остидаги туйнукка калласини тикди, тун жуда қуюқ бўлгани учун кўзи ҳеч нарсани илғай олмади. Яна чўзиб-чўзиб ҳуштак чалишга киришди.

Бўта мевали дарахт кўчатлари ўстириб сотиш билан шуғулланиб турарди. Қалин экилган ўша кўчатлар оралаб келаётган қандайдир қора шарпа туйнук сари яқинлашаётгандек бўлди. Эшмат саратон қўнғизидай ерни таталай-таталай, туйнукдан аранг ўтиб олгач, шарпага қараб чўзиқ ҳуштак чалди.

— Келақол энди, келақол... ҳушт-ҳушт...

¹ Кескалдирик — пилла қуртига кесиб келинадиган тун новдаларининг қуригани.

— Мана сенга!

Қора шарпа кўчатлар ичидан ўқдек отилиб чиқиб, унинг қорнига тепди, сўнг чаққонлик билан устига миниб, кўйлагининг ёқасини гижимлади.

— Кимни чақиряпсан, номард?

— Эш... эш...

— Эшматлигингни кўриб турибман. Кимни чақир-ётувдинг?

— Эш... эшакни...

— Нима?! Узинг эшаксан, ғаламис!

Эшмат ётган жойида воқеани тушунтириб бергунича, яп-янги кўйлагининг бир қисми аллақачон дабдала қилиб бўлишган эди.

— Шунақа экан, эшикдан кириб келсанг ўларминдиг, тўнка? — Бўтавой ўрнидан туриб, шимидаги тупроқларни қоқа бошлади.

— Ҳо-о-й, тинчликми? — молхона ёнидан мингирлаган овоз эшитилди.

— Тинчлик. Бор, дўппимни опчиқ,— дея шапғиллади Бўта. Кейин Эшматга юзланди.— Майли, эшагингни бирга ахтарамиз.

Келинчак дўппини олиб чиққач, ингичка Бўтавой биринчи бўлиб туйнукдан ўзи ўтди. Эшмат инқиллаб дўнқайганича тешикка бош тикқан пайтда «тар-р-р» этган овоз эшитилди. Келинчак дарҳол четга юз буриб, ташқи тарафга югургилаб кетди.

Бўтавой уни ташқарига тортиб олган чоғда Эшмат кетини секин пайласлаб кўрди. Шимининг чоки бир қаричча сўкилиб, ичидаги шалвиरोқ оқ иштони қуёнининг думидек осилиб қолганди.

Кўп ўтмай улар даштга чиқиб олишиб, атрофга аланг-жаланг боқиб бораверишди. Эшмат ора-сира чўзиб-чўзиб ҳуштак чалар, теваракка диққат билан қулоқ соларди.

— Ҳе, аттанг,— дея сонига шапиллатиб қўйди у.— Аламазон ёнимизда бўлса тезда чора ўйлаб толарди.

— Ҳалиям дайдиб юрибдимми у муттаҳам? — мингирлади Бўта.— Уччига чиққан фирромчи эди. Бир куни дарахтга тош отувди, қайтиб тушиб, бошимни ғурра қилди. Шунда «кечир» дейиш ўрнига, «нимага физикани ўқимайсан», деб бўғзимга ёпишса бўладими. Мен хомкалла аччиқ устида, «беш»га биламан ўша физикангни», деворибман. Ана энди бошимга бало ёғилди-ю. «Ерни тортиш қонунини билсанг, нега тошимнинг тагига атай-

лаб тумшуғингни тикдинг», деб саваламоқчи бўлди-я.

Эшмат яна беихтиёр кетини сийпалаб қўйди.

— Тўғри, жирракилик қиладиғон одати бор. Аммо лекин фаросати анча баланд.

Қаердадир эшак ҳангради. Иккаласи тенгдан типирчилаб қолишди.

— Буёқда! — Бўта адир тарафни кўрсатиб, Эшматни ўша ёққа бошлади.

Бир пайт олдиларинда баланд девор пайдо бўлди — нақ олти пахса. Эшмат лоҳасланганича ҳуштак чалиб қўйди. Ҳуштак тўхтаб-тўхтамай деворнинг шундоқ ортида эшак ҳангради.

— Бизники! Нон урсин, Бўта, бу отамни эшаги!

Иккаласи деворга бир-бир тирмашиб кўришди. Бўлмади. Чаққон Бўтавой Эшматнинг елкасига оёқ тираб, жон-жаҳди билан юқорига иштилишдан ҳам наф чиқмади. Қайтанга Эшматнинг оёғи тойиб кетиб, иккаласиям қаттиққина лат ейишди. Охири нарироқдаги каткакон харсангни ҳар ағдарганда бир мартадан дам олиб, зўр-базўр юмалатиб келишди, девор остига жинслаб тирашди. Эшмат тошнинг устига, Бўта яна унинг елкасига чиқди ва бу сафар бир сакрашдаёқ деворга осонгина миниб олди.

— Тушиб, тезроқ эшакни ушла,— настан буйруқ қилди Эшмат.

Бўтавой гурс этиб ўзини ичкарига ташлади. Ерга қўнибоқ, қурумга қўшилиб ётган кўмирдек қоронғида зўрға кўзга чалинаётган қора эшак тарафга юрди. Эшак бегона одамдан ҳуркиб, қоча бошлади.

Деворга суйанганича нафас ростлаб турган Эшмат йигирма қадамча нардан Бўтавой эшак қувалаб чиққанини кўриб, «ие-ие» деганича «думи»ни осилтириб ўрнидан қўзғалди. Энди югур-югурга навбат келди. Эшакни бир амаллаб тутиб олишгач, пойгачидек ҳансираб туришаркан, Бўтавой бирдан даштни бошига кўтариб кулишга тушди.

— Бу қўрғонни болаликдан кўриб юрардик-ку, каллаварам! Ҳи-ха-ха, ҳи-ха-ха...

Ҳа-я! Бу — ўша ташландиқ қўрғон-ку. Ҳамма жойи буткул нураб тушганига қармай, бир қисмидаги ўттиз метрча келадиган девор ҳануз бус-бутун сақланиб қолганди.

Эшмат йиғламсирашиниям, кулимсирашиниям билмай, юзи пирпираганича туриб қолди.

— Айтдим-ку Аламазоннинг йўқлиги чатоқ деб. У бўлганида олдин деворнинг уёқ-буёғини қараб кўрарди.

Эшматнинг отаси қўшнилардан уч-тўрттасини йиғиб, эшаги соғ-саломат қайтиб келганини суюнчилаб чойбазм қурган пайтда, Аламазон аллақачон дастурхонни йиғиштириб, муҳим бир юмушга киришиб кетганди.

Чапани ҳамхонаси костюмдан узиб олинган ялтироқ тугмаларни энди қўшчўнтакли кўйлагининг погончасига қандаётганини кўрган Акбар ўзича кулиб қўйди. Бу ерга кўчиб келган дастлабки кунларда Аламазон ярим соатча уриниб, худди шу тугмаларни курткадан костюмга кўчирган эди.

— Бу тугмалар погончага катталик қилмасмикин, бичиқчи?

— Чиройли нарса кўзга ташланиб тургани яхши,— деди Аламазон ва понуштадан буён каравотга ағанаб олиб, Гётедан ақл ўрганаётган Акбарга зимдан бир қараб қўйди.

Қизиқ! Ким биландир йиллаб бир маҳаллада яшайсан-у, оламда шунақа одам ҳам борлиги уни кўрганингдагина эсингга тушади. Акбарнинг эса бу хонага кўчиб келганига бор-йўғи бир ойча бўлди, аммо унинг хусумат ва тушқунликдан буткул бегона қиёфаси Аламазоннинг қалбига абадий муҳрланиб қолгандек эди.

— Илгариям танирмидилар Гётени? — унга халақит бергиси келмасаям, ҳозиргина ўзи гап ташлаганидан фойдаланиб, суҳбатнинг кулини кавлади Аламазон.

— Сенчалик яқин бўлолмаганман,— китобдан кўз узмай кесатди Акбар.— Лекин, меням сепдан битта устулигим бор, Гётенинг «Ҳофизга» деган шеърини ўқимасдан илгариям ўзимизда шунақа зўр шоир ўтганини билардим.

— Ана, Гёте Ҳофизни ўқибди-ку,— Аламазон рақиб «замбараги»ни унинг ўзига қаратиб буришга интилди.— Ижодкор одам чет адабиётни чуқур ўрганиши керак.

Акбар энди Аламазонга ўгирилиб, астойдил ёнбошлаб олди.

— Тўғри, Гёте Ҳофизни ўрганган. Фақат Франкфуртдаги минорадор кўприкнинг қачон қурилганию ким қурганигача билиб олганидан кейин.

— Хўп дедик-ку,— гапни ҳазилга бурмоқчи бўлди

Аламазон.— Бундан кейин Ғарбга камроқ тақлид қил-
сак, қутуламизми?

Аммо Акбарнинг юзидаги жиддийлик сақланганича
қолаверди.

— Шуни билгинки, Аламазон, Ғарбдагиларга ўзла-
ридаги буюкларнинг дублёрлари керак эмас. Улар сен-
дан — гапингдан, қиёфангдан, шеърингдан фақат Шарқ-
ни ахтаришади. Ҳалигача «Бобурнома»ю «Шоҳнома»ни
қайта-қайта нашр қилиб ётишибди.

— Ҳа, хўп, биз Ғарб адабиётидан мушоҳада, услуб
ахтаряпмиз дейлик,— бўш келишни истамади Алама-
зон.— Хўш, ҳозир ўзлари Гётедан нимани қидиряпти-
лар?

— Ғарбдаги одамларни. Улардаги турмушни Маи-
рабнинг тоmidан кузатиб кўрмоқчиман.

Ўзгаларни доим гап билан мот қилишга ўрганиб қол-
ган Аламазон дастлабки пайтларда Акбарнинг ўта ба-
ландпарвоз туюлувчи фалсафаларини ҳазм қилолмай
жириллаб юрди. Кейин аста-секин кўника борди, ўзини
юпантириш учун бундай хонаки баҳсларни шунчаки ади-
бади сифатида қабул қилишга тиришадиган бўлиб қол-
ди. Тиришишга тиришарди-ю, лекин юрагининг аллақа-
ерида мағлубият аламига ўхшаб кетувчи кичкинагина
бир жароҳат бари бир алламаҳалгача жизиллаб тура-
верарди.

Алам қилса, ўзидан кўрсин. Нима, Акбар мен билан
баҳслашасан, деб унинг бўйнига осилиб оляптими? Ҳар
сафар гапнинг ўчоғини биринчи бўлиб Аламазоннинг
ўзи кавлаштиради, охири кулдан чўғ чиқиб, қўлини куй-
дириб олса, тезда жиззакилиги қўзийди.

Узоққа бориб ўтирмай, кечаги гапни олайлик: Ала-
мазон газетадан Акбарнинг туркум шеърларини ўқиб,
фикр билдиргиси келиб қолди. Аввалига гапни бинойи-
дек бошлади:

— «Инқилоб шоири» деган шеърингиз зўр чиқибди.
Ҳамзами бу?

— Ҳамзалар.

— Айниқса, мана бу жойи...

Тикилавер ажалга бардам,
Яралгансан қурбон бўлмаққа
Ахир, сени ўлдирсалар ҳам,
Кўмиласан она тупроққа...

Аламазон шесърни ўқиб бўлиб, муаллифнинг юз ифодасидаги мамнуликни кўрмоқчидек Акбарга қаради. У эса ҳозиргидай каравотга чўзилиб олиб, хаёлга чўмганича шифтга термилиб ётарди.

Шесърни эшитдимми ўзи бу? Нима бало, шунча меҳнат бекорга кетдимми дейман?

Бир пайт ҳайкалдан садо чиқиб қолди:

— Она тупроқ нималигини ҳеч ўйлаб кўрганмисан? Аламазон, «наҳотки хонада биронта боғча болаям ўтирган бўлса», демоқчидек ёш-верига аланглаб қўйди.

— Ҳазиллашяпсизми?..

— Томорқангни бурчагидаги бегона ўт босган ер билан гаплашмагансан демак.

— Ушандақа ер мабодо ўзларига бирон нарса демаганмиди?— дея пичинг отди Аламазон.

Чамаси мана шу жойда яна Акбарнинг қитиғига тегиб қўйди.

— Деган!— гўдакнинг хуружига парво қилмаётган отадек, бафуржа гапида давом этди Акбар.— Сенда ҳамият борми, деган... Яна бир жойда йиғлаб турган тупроқни кўрганман. Кимлардир майсазорда гулхан ёқиб ўтган экан, атроф кўм-кўк, битта ўша жой даштдек тап-тақир. Куюк тупроққа қўшилиб мениям йиғлагим келди. Кейин билсам, худди ўша бир қулоч ер менинг она тупрогим экан...

— Қолгани мешикими? — ҳозир бунга ўзиям унча истамаган ҳолда, бари бир яна Акбарнинг жигига тегишга уринди Аламазон.— Унда бой бўл кетаманку.

— Аксинча,— деди Акбар ўша босиқ оҳангда,— сен жуда қашшоқсан, Аламазон. Биламан, сени ҳатто ўз чумолиланинг ҳам йўқ. Менинг қишлоқдаги чумолиланим ҳар йили қишда печка тагидаги чиқиб келишади, уларга нон уватиб бераман. Улар қишда битта менга таяниб яшашади. Ҳаммасини битта ўзим боқаман.

Юрагининг аллақаери яна жижиллаётгандек туюлиб, Аламазон чап кўкрагини аста силаб қўйди. Ё «қашшоқсан» деган гап дилига оғир ботди, ё шу вақтгача ўз чумолиланига эга эмаслиги унга чиндан ҳам алам қилди.

Хонага қўшимча каравот қўйилибдики, ҳар кунга аҳвол мана шу — гурунг, гурунг, гурунг... Буларга на сарлавҳа қўйиб бўлади, на жанрини белгилай оласан...

— Қизлар масаласига, тахминан, қандай қарайдилар?

— Қўрқаман улардан. Уйини ўзлари бошлашиб, кейин ўйининини масхаралаб юришади.

— Кўп масхара қилинганми?

— Икки марта.

— Бор-йўғи-я?!

— Бу жуда кўп, Аламазон!..

— Йўқ, кейинроқ ўтдим газетага, олдин уч йилча колхозда ишлаганман. Томорқа олишим керак эди.

— Уқиш-чи?

— Сиртдан битирганман сенга ўхшаб... Сиртқи студентни ҳеч ким эмизмайди, шишага сут қуйиб қўлига тутқазиб қўйишади.

— Сиполик... керагидан ортиқроқ-да сизда.

— Кечирасан-у, сени мактабдан ҳайдашмаганми?

— Ҳамма чиғириқдан ўтганмизу бу даражага бормаганмиз.

— Мени саккизинчи сипфдан ҳайдашган. Уқишим ёмонлигиданмас, хулқинг бузуқ деб ҳайдашган. Икки йил узоққа қатнаб ўқиганман.

— Энди мулла бўп қоптилар-ку?

— Охири тақдирга таян берибсиз-да, демоқчимисан? Илгариларни ўзим ҳам иродадилар билан мутеларнинг фарқига бормасдим. Кейин билдимки, жанжаллашиб эмас, курашиб енгилар керак экан...

— Бу чалкаш дупёда биров нотўғри танқид қилишим мумкин, биров ошириб мақтаворишданам қайтмайди. Қанақа шоирлигинини аниқ билолмай ўтиб кетаркансан киши.

— Буни билдиш осон, Аламазон. Пайти келиб, кимлардир сенга озми-кўп даражада тақлид қилаётганини сезмасанг, ишончинг комил бўлсинки, гирт бўлмағур шоир экансан...

— Тўғри, Тошкентга илгарироқ келсам, ёмон бўлмасди. Укаларимни уйлаб-жойлаш кўп вақтимни олди. Бир томонда — ўзимнинг рўзгорим..

— Нима, дадангиз..

— У киши барвақт вафот этиб кетганлар.

— Шеър ёзишга зап вақт топган экансиз-да, Акбар ака.

— Бунақа шароитда вақтни дўстларинг билан ул-фатчилигингдан, чойхоналардаги ошхўрлигингдан, таклиф этилган тўйларингдан, ўқимоқчи бўлган китобларингдан, саёҳатсиз ўтган отпускарингдан, суҳбатингга ташна оиангдан, меҳрингга чанқоқ ўғлингдан ўғирлайсан. Буям етмаса, уйқунгдан имкон қадар кўпроқ юлиб олиб, қўшаверасан, ўзинг ўзингни талон қиласан... Вақтни топса бўлади, жудаям қийинмас...

— Сенга қараб, кечаги кунимни кўраман, Аламазон. Зўрман дердим-у, гўрман демасдим. Ўжар ёшлигимнинг ўзгинасисан...

— Нимагаки эришган бўлсам, саховатли одамларнинг ёрдамига таяниб эришдим. Қарзим жуда кўп, ҳали уларни узишим керак.

— Балки ўсишингизни билишгандир...

— Улар мендан бирон манфаат кутаётганини сира сезмаганман. Сезганимда, ҳозир буни сенга «яхшилик» деб таърифлаб ўтирмасдим...

— Ҳаётга намунча жирракилик билан қарайсан? Маслаҳатим шуки, ўпкангни босиб ол. Бу... ёзаётганинг-даям асқотиб қолади.

— Сарқит — ахлатдек бир гап. Кўрдингни, турибди. Шартта тўплаб ёқвориш керак, вассалом.

— Чиқинди одам ахлатдан фарқ қилади, Аламазон, унда ота-она, ака-сингил, бола-чақа бор. Уларни ёқвориб бўлмайди, фақат четроққа супуриб қўйиш мумкин. Агар эзгуликнинг йўлида буткул «ёқиб» юборсанг, эзгуликка аввалгиданам кўпроқ душман орттирасан. Болалари сени ҳеч қачон кечирмайди. Кечирсаям, фақат тилида кечиради, дилида эмас. Дунёда ота ўрнини боса оладиган нарсанинг ўзи йўқ...

— ...шўрлик охири жинни бўп қолди.

— Бекорни айтибсан! Ҳеч ким жинни бўлмайди, уни жинни қилишади.

— Сизникига ўхшаб меням китобларим чиқарми-кан?

— Болалигимда уйимизга келган меҳмонга худди

шундай ҳавас қилардим. Наҳотки, қачондир менгаям ишонишиб, олдимга бир ликоп шоколад қўйишса, деб ўйлардим.

— Айтгин-чи, тулкини тулки қилган нарса нима? Бўрининг кучлилигию қуённинг югуроқлиги эмасми?..

— Шеърларим анави галварсдан яна қайтди.

— Жуда лофчимиз-да, Аламазон. Шеъримизни гоҳ фарзандим, гоҳ севгилим деймиз-у, қайтиб келса хафа бўламиз...

Шунақа! Бу Акбар дегани нақ тригонометриянинг ўзи — тушуниш жуда қийин, ичи тўла жумбоқ. Гўё хонага битта қўшимча каравот билан икки киши келиб жойлашгандек туюлади гоҳида: биттаси — босиқ ва меҳрибон, иккинчиси... буниси анча хавfli, тили билан чақади. Ўзингни баъзан ичига мина беркитилган қанд қутиси ёнида яшаётгандай ҳис қиласан...

Аламазон тугмаларни қадаб бўлиб, кўйлакни шу заҳоти эгнига илди, сўнг ўзини шифоньер ойнасига солганича тараниб-безанишга тушди.

— Шоввоз мичман якшанбани қаерда ўтказмоқчи бўляпти энди? — дея ингичка погончадаги ялтироқ тугмаларга писанда қилди Акбар.

— Ҳозирча курс ўттиз градус шимолроқдаги бекатга. Уёғини об-ҳавога қараб ўйлаб кўрамиз.

— Менимча,— Акбарнинг кўзларида ички табассум порлади,— ҳавоси энг очиқ жой Шайхонтовур бўлса керак...

Гулзорларга, боғларга

Бўйлаб ўтаман.

Дилим куйган чоғларда

Куйлаб ўтаман.

Бор шавқимни қизларга

Қиламан тортиқ.

...Кемпиржонлар, сизларга —

Тилайман хордиқ.

РАИСБЕРДИНИНГ ТАҚРИЗИ

Ёзги сессиядан барча имтиҳонларни кетма-кет нокаут қилиб қайтган Аламазон бугун барвақт ишга келди. Биринчи галда «ўнг қўл вазири»ни топиб, тўғарақдаги

аҳволни суриштирди. Сўнг Машраб Қосимович «жиян»-ни қувонтирмоқчи бўлди, «буёғиниям бир кўриб қўйинг», дея уни битиш арафасида турган спорт залига бошлаб борди.

— Яқинда бир қоғоз келувди,— узун тирама парвонга чиқиб, залнинг шифтига чироқ ўрнатаётган йигитга тикилганича сўзида давом этди «шеф». — Кузроқда шаҳар биринчилиги ўтказилармиш. Боксдан. Шунга қатнашимиз керак шекилли.

— Қатнашамиз! — Аламазон мулоҳаза қилиб ўтирмай, ишонч билан бош ирғади.

— Ишқилиб, шарманда бўлмаймизми?

— Қамида учинчи ўринни оламиз. Жуда бўлмаса, рингга ўзим чиқаман.

Машраб Қосимовичнинг қувончдан оғзи қулоқларигача ёйилди.

— Бу энди бошқа гап. Жуда соз бўларди-да. Агар учинчи ўринни олсанглар, ҳаммангларга меҳнат зарбодори нишонини берамиз...

Аламазоннинг қўли сира ишга бормаётганди. Спорт залининг икки-уч ҳафтадан кейин фойдаланишга топширилиши ҳақидаги хушxabар ҳам, «вазир»нинг, «шу кетишда йигитларимиз Рисқиевгача етиб боришди ҳали», деб айтган кўтаришқи гаплари ҳам негадир унинг юрагини баттар ғашлантираётгандек эди.

«— Ундан кўра, заводга ишчи бўлиб киравермасан-да. Бировларни лақиллатиб узоқ кун кўриш қийин, Аламазон».

«— Баҳонада ёшларга тўгарак очиб бердим. Ёрданчим — ҳақиқий боксчи, машғулотларни бинойидек олиб борапти. Йигитлар жуда хурсанд. Бунинг нимаси ёмон?»

«— У ерда ортиқчалигинг ёмон».

«— Четдан қараганда, Акбар ака, раҳбарлар доим ортиқчага ўхшаб кўринади».

«— Сен судхўрликни раҳбарлик билан адаштирама...»

Эшик гижирлаб очилиб, Аламазоннинг хаёли бўлинди. Кутубхоначи қиз хонага ийманибгина бош суқди.

— Телефонга чақиринг, Аламазон ака.

Рўпарадаги кутубхонанинг телефон номерини у фақат икки кишига берган эди — Акбарга ва Бийронга. Қайси бири бўлди экан?

Аламазон кутубхонага кириб келиб, стол устидаги дастакни олди.

— Эшитаман.

Дастакдан Бийроннинг товуши таралди. Салом-аликдан сўнг, «мабодо шанба кунни институтга қидириб келмаганмидиғиз», деб сўради.

— Сизни кимдир машинада олиб кетган куними? — кесатди Аламазон.

— Ай-яй-яй,— одатдаги эркаликни бошлади Бийрон.— Битта землячкамини ЗАГСга кузатдик. Акаси мени олиб кетди машинада...

Улар яна пича суҳбатлашишгач, Бийрон танаффус тугаб қолаётганини пеш қилиб, шоша-пиша хайрлашди. Аламазон дастакни қўйиб, нохуш кайфиятда стулга ўтирди.

Нима бўляпти ўзи бу қизга? Учрашувдан гап очсанг юзта баҳонани тахлаб туради. Учрашганда ҳам ўзини бошқачароқ тутадиган бўлиб қолди. Қувноқлиги, ҳазилкашлик ўша-ўша-ю, фақат муомаласида самимият этишмаётгандек. Баъзан ниманидир айтмоқчи бўлади-ю, тили тутилиб, гапни тезда бошқа ёққа буради. Аламазон эса ҳар гал ўзини ҳеч нарса билмаганга солиб туверади.

Нимадир тап этиб ерга тушди. Кутубхоначи қиз полда ётган китобни олаётиб, юзлари дув қизарганича Аламазонга қиялаб қараб қўйди.

— Бугунги газеталар келмадимми ҳали?

Қиз бир даста газета-журналларни олиб келиб, секингина Аламазоннинг олдига қўйди. «Мана, энди тикмоқчи бўл турувдим», дея бошини бир томонга қийшайтирганича паст товушда сўзланди у.

Аламазон газеталарни бир-бир варақлаб, саҳифаларни тезоб кўздан кечира бошлади. Навбат шаҳар газетасига келганда, охири бетдаги мақолага диққат билан тикилганича туриб қолди.

У хонага шитоб кириб келиб, туфлисини апил-тапил ечди-ю, гўё редакциядаги танқид бўлими мудирига эътироз билдираётгандек, қўлидаги газетани Акбарнинг олдига отди.

— Ана, Раисбердингиз қилган иш,— дея тўртинчи бетдаги мақола устига кафтининг орқаси билан уриб қўйди.

— Раисберди Тўқмоқовми? — газетани столдан олаётиб сўради Акбар.— Нега энди у меники бўларкан?

Ҳамхонаси адабий альманах ҳақидаги тақризни

Ўқишга киришган пайтда Аламазон аввалига гудранганича уёқдан-буёққа юра бошлади, сўнг қовоқ уйиб каравотга ўтирди.

— Яхшилаб қаранг-га, Акбар ака,— шериги газетани ўқиб бўлишини кутиб ўтирмай, яна жириллай кетди у.— Редакцияларда, нашриётларда ишлайдиган шoirларни қаторасига мақтаб ўтибди. Қалтакка қолган мен билан анави ўқитувчи қиз холос. Гапида озгина мантиқ бўлсаям ўпкалаб ўтирмасдим. Мен ойдан гапирсам, у ўроқдан келганини кўрмайсизми?

Акбар индамай мутолаада давом этди, фақат тақризни ўқиб чиққандан кейингина газетани столга ташлаб, Аламазонга юзланди. Аламазон эса унинг фикр билдиришига имкон бермай, жабрдийдаларча арзи ҳол қилди.

— Тағин туппа-тузук газетада босишибди-я. Нима, матбуот эрмакми буларга? Танқидчиликда бурд деган нарса қолганми ўзи?

— Биринчидан, матбуот эркилиги деган гап бор,— одатдагидек босиқлик билан сўзлашга киришди Акбар.— Иккинчидан, Раисберди — бу... танқидчилик дегани эмас. Энг муҳими — ўзинг доимо виждон билан ёз. Ёзгину танқидчиларниям виждонига қўйиб беравер.

— Виждонмиш! — қўл силтаб қўйди Аламазон.— Агар шу Раисбердини...

— Яна қайтариб айтаман,— дея Акбар унинг гапини бўлди,— Раисберди — шахс холос. Танқидчиликни бўлса, худди адабиётга ўхшаб кўпчилик яратади. Ана шу кўпчиликнинг энг истеъдодли, энг ориятли қисми уни ҳақгўй қилади, жозибасига жозоба қўшади, бойи-тади.

Аламазон тиззаларига шапиллатиб уриб, ўрнидан туриб кетди.

— Нега унда ўша ориятли қисм биринчи бўлиб фикр билдирмади? Чунки улар туяда боришаётган бўлса, булар...— у бармоғида газетани кўрсатди,— отда чопиш-япти.

— Чопса чопаетгандир,— бепарво жавоб қилди Акбар.— Гап қайси карвон маррага биринчи бўлиб боришида эмас, нима олиб боришида.

Аламазон чуқур ҳомуза тортиб, яна каравотга ўтирди.

— Хўп, мени қўйиб турайлик. Яқинда битта ёш дра-

матургининг болаларга ёзган пьесасига тақриз босилди.

— Уқигандим...

— Спектаклниям кўрганмисиз?

— Кўрганман. Менга ёқди.

— Раҳмат сизга,— бош қимирлатиб қўйди Аламазон.— Бир танқидчи униям бошлаб пўстагини қоқди. Жуда помдор, унвондор танқидчи.

— Ўша помдор олимнинг ҳозирги танқидчиликдаги мавқеини бир чамалаб кўрсанг, бунақа куйиниб ўтирмасдинг. Шунча тер тўкиб қурган девори кўзининг тириклигидаёқ нураб бораётганини ўзи кўриб турибди. Бу ҳол кимни даҳшатга солмайди? У шўринг қурғур ҳам матбуотнинг холислигидан фойдаланиб, ўша деворига куйиб-пишиб тиргак ахтаряпти. Майли, ахтарса ахтараверсин. Бари бир, тиргак дейилганда вақтинчалик нарса тушунилади.

— Гап чалғиб кетди,— фикри чалкаша бошлаган Аламазон иккала қўлини кўтариб, пешанасини тириштирди.— Тўғриси айтинг, Раисбердининг фикрига қўшиласизми, йўқми?

Акбар мулоҳазаланганича бир оз туриб қолди.

— Умуман... баъзи жойларда анча оширворибди...

— Демак, баъзи гаплари тўғри. Шунақа демоқчимисиз?

— Масалан, «сохта дабдаба», «тақлидчилик аломатлари», «интимликка берилиш» деган таъналарида жон бор,— бу сафар дангал гапирди Акбар.— Раисберди Тўқмоқовнинг нўноқлиги шундаки, кўнгли сезган нуқсонларни мақолада тўғри ифода қилолмаган, гапига сени ишонтиролмаган.

— Унақа бўлса, ўзлари ишонтира қолсинлар,— жиниллашдан тийилиб, энди кесатиққа ўтди Аламазон.

Улар асосий харажатни дам олиш кунлари биргалашиб қилишар, кундалик юмуш — нон олиб келиш, овқат пишириш, чой дамлаш, идиш ювиш эса навбатчилик асосида олиб бориладди. Бугун Акбарнинг гали эди. У ошхонадан кострюлни кўтариб келиб, косаларга овқат сузиши биланоқ Аламазон шаҳар газетасининг мавжудлигию унинг Раисберди исмли муаллифи бўлганиниямакқос унутиб юборгандек, бажонидил тановулга киришди. Ўз тили билан айтганда, «тирикчилик маросими» даврида деярли орага гап қўшмади, фақат бир мар-

та серкепак макаронларни ҳам гоҳида тақриз қип туриши ксраклигини қочириқлаб ўтди.

Косалар қоқланиб, навбат чойхўрликка келган чоғда Акбар: «Ҳа, айтгандай, манавилар сенга келган экан», дея унга иккита хат узатди. Аламазон уларни ҳали қўлга олмасданоқ дарҳол таниди — биттаси Арабистондаги тоғасидан, иккинчиси — Эшматдан. Тоғасининг дастхати кўпроқ лотинча ёзувни эслатади. Эшматники эса хитойча ва русча ҳарфларнинг қоришмасига ўхшаб кетади.

Аламазон биринчи бўлиб Эшматнинг хатини очди.

«Асаломув алейким. Манашу соғинип ёзган мактүфим етип малим бўлсинкий, эски ошнам Аламазонга Эшматвўйдан деб биласизлар.

Бизди сўрасанг соқ-саламатмиз. Мен ўйнап, кулип ишляяппан. Хотиним вахтинчалик уйда. Япа бўғоз бўлди. Уғлим Тошмат десанг, полвон бўлип юрипти.

Адресингди аянгдан олдим. Уйнингдаги бари одам омон, эсоп. Аянг менга ариза қилдикий, қатта ишлап юрганини ёзмапти деп. Ие, ие дидим. Бўлмасам ўзим сўрап билайн дидим. Менга россини айтмаса, кимга айтади дидим. Тўғри гапириппанми?

Аламазон ошна, очиг айтавур, қатта ишлап турисан? Газетдами, жўрналдами? Азизадан сўровдим, радиийўда бўлса керак дийди. Радиийўда оввол гапирип юрган, энди жимип кетти, кўтарилгандур дидим. Тўғри гапириппанми? Азиза кўтарилса кошкийди деп хурсан бўлди. Сени севип қоган шу қиз. Аниқ бу.

Райисимизга келиб бир оғиз шилшитмадингу, ошна. Матасекилим ўшандай эскисича юриптику. Шуми оқибат? Бир келиб кетгин. Ўзим купернуй белат оббераман.

Ундан олдин қатта ишлап юрганингди менга очиг ёзип жўнат. Аянгди кўнглини тинчитай.

Сенга бахту шаҳодат, ижотингга муваққат тилап қоладагон ошнанг Эшматвўйдурман. 6 июн».

«Азизани хатгаям тиқиштириб ўтибди,—ўйлади Аламазон.— Йўқ, Юлдузистондаги дилкаш Хазина бу эмас, бу бошқа қиз».

Энди у тоғасининг мактубини алоҳида мамнуният билан қўлга олиб, ажнабийча конверт четини шошилмай йирта бошлади.

Азиз тоғажониси! Суянган тоғи! Фақат угина Ала-

мазонни донм тўғри тушунарди, далда берарди, кўнглини кўтарарди...

«— Рўзғордаги камчилик тугамайди, опа. Аламазонга кўп зуғум қилаверманг. Кўнгли тусаётган экан, майли, ёзаверсин. Уқишга кираман дептими, ўқийверсин. Мана, ўзингиз биласиз, мен ҳам қийналиб ўқиганман. Ёмон бўлдимми?»

«— Сени йўригинг бошқа, укажон. Ишинг — кони савоб, касал одамларни тузатасан».

«— Агар ҳақиқий шоир бўлолса, буям одамларни тузатади. Менданам яхшироқ, менданам кўпроқ тузатади».

Эҳ, тоғажониси-я! Қелиб-келиб Аламазоннинг оғир кунда хорижга кетиб қолганини қаранг. Шу ерда бўлса ҳар сафаргидек унга тўғри маслаҳат бериб, йўл-йўриқ кўрсатмасмиди? Жияни буёқда қолиб, узоқ-узоқларда бошқаларнинг ташвишини қилиб юрибди тоғажинаси...

Аламазон хатларни ўқиб битиргунича Акбар дастурхонни йиғиштириб, кўкиш клеёпкани тозалаб артди. Сўнг тумбочка устидаги қоғоз папкани олиб, столга тирсақларини тираганича кимнингдир қўлёзмасини титкилашга киришди.

— Китоб бўладиган нарсами? — конвертларни стол четига ташлаб, сўради Аламазон.

— Йўқ, редсоветда кўрамиз буни.

— Бу қанақа ташкилот бўлди яна?

— Нашриётларда шунақа тартиб бор, — нохуш боқиб, изоҳ берди Акбар. — Ноширлар бирон-бир қўлёзма ҳақида кўпчиликдан фикр олишни лозим топишса, уни бошқа шоирларга, адабиётшуносларга ўқитиб кўриб, биргаликда муҳокама қилишади.

— Айтдим-ку, — ўз фикрида қолди Аламазон, — буям бир ташкилот-да.

Акбар бошини кафтлари орасига олганича яна ишга шўнғиди. Қўлидаги қалам билан айрим варақларга қандайдир белгилар қўяр, баъзи шеърлар устида эса узоқроқ тўхталиб, қоғоз ҳошиясига шоша-пиша нималарнидир ёза бошлар эди.

Аламазоннинг журналдан қайтган туркум шеърлари ёнига ҳам адабий ходим худди шу тарзда ажи-бужи гаплар ёзиб ташлаганди. У дераза тоқчасидаги ўша шеърларни олиб, энди хотиржам кайфиятда такрор кўздан кечиришга тушди.

...Ухлаб ётар бир пари
Ярадор оқ каптардек.
Сир сақларди кўзлари
Очилмаган катлардек...

Саккизликдаги худди шу банднинг ёнига иланг-биланг чизиқ тортилиб, ҳошияга қалам билан «Нега ярадор? Қанақа сир?» деб ёзиб қўйилган эди.

Кўйканак шам кўзёш тўкар,
Титраб-титраб йиғлар шам.
Пиликларга армон чўкар,
Ушалмаган орзу ҳам...

«Шамни йиғлатиш Отойилардан қолган эски гап.
Уша пайтларда шам қурғур йиғласа йиғлагандир. Ҳовир XX аср!»

...Сизсиз ёлғиз ҳамдардим,
Бордир, афсус, эрингиз.
Садагага ўхшайди
Шафқатингиз, маҳрингиз.

«Тепадаги бандлар анча бўш. Охиргиси суюқ».

Улдиради!
Тамаки — заҳар,
Чекма, дединг, қулоқ солмадим.
Чунки, уни чекмасанг агар,
Улмайсан, деб айта олмадинг.

«Бари бир қачондир ўласан, маза қилиб чекавер,
демоқчимисиз? Қойил-э!..»

...Нега ит ва эшакдан кулиб,
Қилмадим ҳеч ўзимни эрмак!
Ғам юкига бўлдим-ку эшак,
Чидадим-ку дардга ит бўлиб!

«Юқорида нурсизгина таърифлаган ўша ёрингиз
ошиқнинг дард чекишига муносиб эмас. Аввал ишқида
эшак бўлсангиз арзишига ўқувчини ишонтиринг».

Устига узундан-узун сарлавҳа қўйилган тўртликка
навбат келганда Аламазон ўзича жилмайиб қўйди.

— «Энг катта бурун ҳақида энг кичик баллада». Қалай чиқибди сарлавҳа?

Акбар қоғозлардан кўзини узмай, худди тушида гапираётгандай «тузук», дея бош қимирлатди.

Шахрланар Бурун-сўтак:
«Йигит — менинг савлатим!»
Йигитнинг ҳам ундан бўлак
Йўқ эди мол-давлати.

Ҳошияда эса яна кесатиқ: «Бизга туркум тайёрлашга жиддийроқ қаранг. Олди-қочди ҳазилларга атайлаб ҳажвий журнал чиқариб қўйибмиз».

Фолбинларга инонма, жонон,
Улар билмас тилакларингни.
Узим қилгум тақдиринг баён,
Силаб момиқ билакларингни...

«Шоирлар орасида битта фолчи етишмай турувди ўзи...»

— Хў-ў-ш, энди бир шашқол отиб кўрайлик бўлмаса,— қўлидаги шеърларга ўчкор тикилиб, ғудранди Аламазон.— Биздан шоир чиқармикан, ё тинчгина бодрингни сотиб юраверайликми?

— Нима?

Акбар хаёлчан қиёфада ўгирилиб боққан чоғда Аламазон унга сирли кўз қадаб, бармоғини лабига босди.

— Тш-ш... Фол очяпман...

ЖАНЖАЛКАШ СЮРПРИЗ

Жума — ҳосиятли кун: маош тўлиқ ёзилсаям, иш вақти қисқа бўлади. Шу туфайли Аламазон бугунги машғулотларни одатдагидан эрта бошлаб, қош қораймасданоқ йигитларга жавоб берди.

— Қойилман, азамат! — бўёқ ҳиди анқиб турган залда фақат икковлон қолишгач, «вазири»нинг елкасига мамнун қоқиб қўйди Аламазон.— Жуда зўр ўтказдинг машғулотни. Келаси сафар... ҳам...— у нарироқдаги ёғоч от устида турган китобни олиб, орасига қоғоз қистирилган жойини очди.— Хў-ў-ш... демак, келаси сафар йигирма метрга дам олмай умбалоқ ошишниям қўшасан. Бу машқ, биричидан, елкаларни пиштади, ик-

кипчидан, йнгитларнинг анча-мунчага боши айланмай-
диган, кўзи тинмайдиган бўлади.

— Шунн ҳеч тополмаяпман-да,— дея муқовасига
бокс қўлқопи сурати чизилган яшил китобга суқланиб
боқди «вазир».— Менга бериб қўяверсангиз-чи, Алама-
зон ака.

Бунн эшитиб, Аламазон таажжуб билан қош чимирди.

— Қизиксан-а, укам. Бунн сенга бериб қўйсам, мен
нима иш қиламан?

Ташқари анча салқин ва баҳаво эди. «Устоз» ва шо-
гирд қирғоқларида ёш чинорлар саф тортган йўлакдан
кузги мусобақага тайёргарликни муҳокама қилганлари-
ча секин одимлаб боришарди. Дарвозага яқинлаб қо-
лишган пайтда димоққа обинновот қовуннинг хушбўй
иси урилди. Бу ёқимли ҳид чамаси қоровулнинг ёғоч
«ини» тарафдан таралаётганди.

Улар ташқарига чиқишгач, хайр-хўшлашиб, икки то-
монга ажралишди. Аламазон нариги ёқдаги бекатни
мўлжаллаб кўчани кесиб ўта бошлади. Йўлнинг ўртаси-
га етай деганида ўқдек учиб келаётган қора таксини кў-
риб қадами майдалашди. Кутилмаганда такси ҳам тез-
лигини кескин пасайтирди, филдираклари чийиллагани-
ча бориб, бекатга яқин жойда таққа тўхтади.

— Жуда қайнанаси суядиган йнгитсан-да,— орқа
эшикдан тушиб келган Лакис қулоч ёйганича унинг
истиқболига юрди. Чала-чулпа кўришибоқ, қўлини
қўйиб юбормай, уни машина тарафга судради.—
Доим зиёфатнинг устидан чиқасан. Қани, кетдик, жи-
гар.

— Қаёққа?— Лакиснинг етагида машинага яқин бо-
риб қолгандагина тўхталиб сўради Аламазон.

Лакис таксининг олдинги эшигини очиб, «ўтир, се-
ни бирон марта ёмон жойга олиб борганмидим», дея
зўрлагудек қилиб уни ичкарига тикди. Эшикни ёпиб, ўзи
орқа ўриндиққа ўтиб ўтирди. Машина ўрнидан қўзғалди.

— Саломатмисиз, йнгитча?

Жарангдор бу тсвушни эшитгандан кейингина ма-
шинада учинчи йўловчи ҳам борлиги эсига тушган Ала-
мазон юзини аста ортга бурди.

— Танидингми Эйседорани? — у ҳали дурустроқ са-
ломлашиб улгурмасиданоқ саволга тутди Лакис.

— Бўлмасам-чи,— Аламазоннинг чеҳраси бирдан
қувноқ тус олди.— Биз «дурак»да шерикчилик қилган-
миз.

Шича суҳбатлашиб боришгач, унинг сабри қайнаб, яна сўради:

— Айтсаларинг-чи, қаёққа кетяпмиз ўзи?

Лакис «э-э...» дея чайналганича қўлини шоп қилган чоғда, Эйседора аёлларга хос тили бўшлик билан шартта айтди-қўйди:

— Бугун Одилнинг туғилган куни.

— Ўзларини совға қилиб опкетяпмиз,— дарҳол гапни ёпиштирди Лакис.— Эйседора сени қўлтиғига қистириб киради, пх-х...

Аламазон уларга ўпкаланиб кўз қадади.

— Шунни вақтида айтмайсизларми, қуруқ бориб бўлмайди унақа жойга.

— Шуям муаммоми? — гўдакни юпантираётган кепатада сўзлади Лакис.— Жуда хижолат тортаётган бўлсанг, йўлдан бирон нарса олволарсан.

Охирги рейслардан бирига зўрға билет топган Азиза Тошкентга кеч кира бошлаганида келиб қўйди. Аэропорт майдонига чиқибоқ, ўткинчиларга қўлидаги адресни кўрсатиб, йўл-йўриқ сурштиришга тушди. Улардан бири рўпарада турган троллейбусни кўрсатиб: «Шунга ўтириб, аввал Шота Руставели кўчасига чиқиб олинг», деди. Кейин қайси автобусда қаергача бориши лозимлигини яхшилаб ўқтирди.

Ўртасига трамвай изи ётқизилган кенг ва серқатнов Руставели кўчасини кўриб, Азизанинг юраги янаям ҳаприқиб кетди. Илгарилари фақат телевизор экрани орқали таниш бўлган улкан шаҳарнинг шовқини ва ҳайбати унинг шуурига тобора ғулғула солиб, сокин ҳис-туйғуларини жунбушга келтира бошлаганди. Биров савдо маркази сари, биров истироҳат боғи томон ошиқар, кимдир оила қўйнига шошилса, кимдир у даргоҳдан эндигина қутулиб чиқиб, эски улфатларни пойлаб турар, янги помидор келтирилган сабзавот дўкончасини сумка ва тўрхалта ушлаган қариялар ўраб олган, тротуар ҳам, бекат ҳам жуда гавжум эди.

Азиза, «яхшиси, биронта такси ушласаммикан», дея атрофга аланглади. Бекатдан нарироқда олдинги эшиги очик қолганича тўхтаб турган қора таксининг орқа ўриндиғида одамлар борлигини кўриб, бўшроғини кутишга қарор қилди. Аммо атайлаб ўчакишаётгандай, таксилар лиқ тўла йўловчиси билан ўтаётганди.

Шундай катта шаҳарда биттаям бўш такси учрама-са-я. Нима бало, бу одамларда пул заводи борми?

Бир пайт ҳайратдан Азизанинг қуюқ киприклари тиккайиб, донг қотганича бир лаҳза туриб қолди. Мана шу бир лаҳза қўлида торт билан югургилаб келган Аламазоннинг қора таксига шошилишч ўтириб жўнаб кетиши учун кифоя қилди.

— Тўхтаг! Аламазон! — қўл силкитганича машина ортидан югурди Азиза. Шу чоғда бўм-бўш бошқа бир такси ғиқ этиб ёнгинасида тўхтади.

— Қаёққа шошяптилар, ойимқиз? — ёшгина ҳайдовчи ойнаси очиқ дарчадан унга илжайиб мўраллади.

Азиза зудлик билан олдинги ўриндиққа ўтириб, кўздан узоқлаша бошлаган бояги машинани кўрсатди.

— Илтимос, ана шу қора таксига етволайлик.

— Тинчликми ўзи?

— Илтимос, тезроқ! — қисталаг қилди Азиза.

Машина бир сакрашдаёқ «рақиби»нинг думидан тутиб олмоқчидек, сапчиб олдинга интилди.

— Бизга соққаси бўлса бас, — дея тезликни ошира бошлади ҳайдовчи, — самолётниям қувамиз.

Чилонзорга элтувчи кўчага бурилишга, улар қора таксига тобора яқинлаша бордилар. Иккала таксининг орасида ғов бўлиб турган кулранг «Запорожец»ни қувиб ўтишигина қолганди. Ёш ҳайдовчи эндигина шунга чоғланган вақтда «Запорожец» чироқчасини липиллатмай туриб, бирдан чалга бурилди. Азизанинг вужуд-вужудидан отилиб чиққан қичқириқ машина ғилдиракларининг «чий-чий»ига қоришиб кетди. Хайриятки тўқнашув юз бермади. Таксичи йнгит ёнида қиз бола ўтирганиши ҳам унутиб, «Запорожец» эгасини чаланичасига бир «тузлаб» олди-ю, яна йўлда давом этди.

Қувиш қайтадан бошланди. Хийла қоронғи тушиб қолгани учун узоқдаги машинанинг рангини илғаб олиш мушкул эди. Иккита чорраҳани кесиб ўтиб, учинчисига яқинлашишган пайтдагина қора таксига ёпишиброқ боришга муваффақ бўлишди. Аммо тағин омадлари келишмади — қора такси светофорнинг сариқ чироғида «Волгоград» кўчасига қайрилиб кетди-ю, буларнинг машинаси қизилига дучор бўлди. Яна пича кутишга тўғри келди.

Ниҳоят яшил шиша чақнаб, «изқувар»ларга йўл очилди. Улар оперетта театри олдидан ўтишаётган чоғда ҳайдовчи тўсатдан тормоз бериб, машинани четда тўх-

татди. Азиза ҳайрон бўлганича унга қаради. Ҳайдовчи, «етиб келдик, ойнмқиз», дея боши билан чап тарафга ишора қилди. Бояги қора такси театр томондаги тор-кўчадан бўш қайтиб чиқаётганди.

...Эшикни фартук таққан ўрта ёшлардаги мулойимгина жувон очди. Аламазоннинг қўлидаги тортиш олгач, «бемалол кираверасизлар» деган маънода қўли билан ичкарини кўрсатиб, ўзи ошхонага ўтиб кетди.

Чиройли гулдаста қучиб олган Эйседора коридордаги бўйчан кўзгуга ўзини солиб, бўш қўли билан сочига оро берди, тайёрман дегандек Лакисга юзланди. Лакис унинг тирсагидан тутиб ичкари хонага етакларкан, Аламазонга панароқда туриб тур дегандек имо қилди. Меҳмонлар остонадан ўтишлари биланоқ ичкаридагилар уларни шов-шув кўтариб кутиб олишди.

— Диққат, жигарларим, диққат! — Лакиснинг дўрилдоқ овози эшитилди.— Ҳозир Одилга аталган сюрпризмизни тамоншо қилгайсиз. Шуниси фаройибки, пх-х... сюрприз хонага ўз оёғи билан кириб келадилар.— Кейин коридор тарафга қараб қичқирди:— Марҳамат, ҳурматли сюрприз!

Аламазон Темурнинг элчисидек каландимоғлик билан одимлаганича ичкарига кириб борди. Кирди-ю, лолу карахт тўхталиб қолди. Тўрдаги диван олдида куёвлардек оқ-қора кийиниб олган Одил сархуш тебранаётган Бийроннинг елкасидан қучганича илжайиб турарди. Аламазонни кўриб унинг ҳам бирдан ранги ўчди, кейин ўзини тезда ўнглаб, беўхшов тиржайди.

— Э, дунёда бормисан ўзинг? — дея Аламазонга дидил яқинлашиб, мулозамат билан қўл чўзди.— Мундоқ қўнғироқ ҳам қилмайсан.

Бийрон эса ўша жойида ҳануз қотиб турарди.

Аламазон Одил билан нохушгина кўришиб, стол атрофини эгаллаган беш-олти чоғли меҳмонларга ясама табассум аралаш бош қимиралиб чиқди. Алоҳида эҳтиром билан стул суриб, Эйседорани ўтиришга таклиф қилаётган Лакис ҳам кўпчилик қатори сузилганича таъзим қилиб қўйди.

— Буёққа юр,— Одил Аламазонни диван тарафга бошлади.— Мана, Бийрон ҳам шу ерда. Узи ҳозиргина сени эслаб турувдик. Ишонмасанг, ана сўра.

Бийрон бир Одилга, бир Аламазонга қараб қўйди-ю, индамай бошини қуйи солди.

— Қани, қани, ўтиринглар-чи,— Одил иккаласининг ҳам елкасидан қучиб, диванга ўтиргизди. Ҳзи ўртадан жой олди.

— Сюрпризимиз келибоқ саҳнага чиқиб кетди-ку,— ўтирган еридан лўқма ташлади Лакис.— Аввал озгина қошиғўйин қилволса бўлармиди. Пх-х...

— Ҳозир борамиз,— Одил Лакисга бир ўқрайиб қўйиб, Аламазонга юзланди.— Бийрон жуда ажойиб қиз экан, дурустгина дўстлашиб қолдик.— Сўнг четга юз бурганича жим турган Бийронга ўгирилди.— Бе-е, шуям ўтириш бўпти-ю. Нима, дўстимиз келганидан хурсанд эмасмисан? Ҳозир магнитофонни қўяман, сен Аламазонни бир ўйинга солгин.

Одил туриб бориб, духоба қопланган стол устидаги қўшкарнайли магнитофоннинг тугмасини босди, хона шўх эстрада музикаси оҳангига тўлди. У меҳмонларни дастурхонга аҳилроқ муносабатда бўлишга чорлаб қўйгач, ошхона тарафга чиқиб кетди. Имлаган бўлса керак, Лакис ҳам чайнашда давом этганича унга эргашди.

— Хўш, мени рақсга таклиф қиладиларми? — аллақачон тақдирга тая бериб бўлган Аламазон Бийронга имкон қадар хотиржам гапиришга тиришди.

Бийрон пича сукут сақлаб тургач, ниҳоят қатъий бир қарорга келгандек гавдасини кескин орқага ташлади, бошини бир силкитиб, кўзини тўсиб турган сочини четлатган бўлди, кейин ўша сархуш қиёфада Аламазонга даңгал нигоҳ қадади.

— Гапни қисқа қилсам... Одил иккаламиз турмуш кураммиз... по моему.

— Табригимни қабул этгайсиз,— безрайганича жавоб қилди Аламазон.— Дунёни ишлари чалкаш: биров қайсидир қизга атаб шеър ёзиб юраверади, бошқаси бу пайтда унга севги изҳор қилаётган бўлади.

Дастлабки хижолатпазликдан бутунлай қутулиб, энди ўзини тамоман эркин тута бошлаган Бийрон бу гапни эшитиб, масхараомуз алфозда шифтга бир қараб қўйди.

— Шунини яхши билингки, йигит,— дея киноядор гинжинглаб боқди у,— қўп-қўруқ севги деб ресторандан алоҳида жой ажратишмайди менга. Юзта шеърдан битта томчи французский духининг ҳиди келмайди. Бунини биламмиз.

Аламазон унга бир зум диққат билан тикилиб қолди.

— Яна бир нарсани билиб олсалар зиён қилмасди,—

дея кесатди у Бийрон кўзини четроқ олиб қочган чоғда.— Француз атри қапчалик хушбўй бўлмасин, иси жу-да тез кўтарилади.

— Бу энди қишлоқча гап,— ҳамон четроқ боқиб тураркан, ўз навбатида Аламазонни ҳам «узиб олиш»га тиришди Бийрон.— Зарари йўқ, охири қишлоқ билан шаҳарда фарқ қолмайди, ўшанда эсингиз киради. Тўғ-рини, философ жаноб?

— Тўғри-ю, лекин...

— Гапираверинг, философ жаноб.

Аламазон мийғида жилмайиб қўйди.

— Қишлоқлар ҳам шаҳарга айланса, унда... сиз билан менга ўхшаганлар кўпайиб кетмасмикин?

Бийроннинг кўзлари қоплончаникидек чақнаб кетган пайтда Аламазон «чао» деб қўйиб шартта ўрнидан турди, қулоқни батанг қилиб янграётган шўх музыкага на ўзбекча, на хабашчалигини билиб бўладиган пала-партиш ҳаракатлар билан жўшиб ўйин туша бошлади. Бир қарашда ўта кулгили ва қувноқ туюлувчи бу рақс замирида аллақандай жизгин изтироб яширингандек эди.

— Қани, ҳамма — даврага! — рақс орасида бор овози билан меҳмонларга мурожаат қилди Аламазон.— Имкони бой берманг, қадрдонлар! Танадаги дардларни терга қўшиб ҳайдаш керак, вассалом!

— Браво, Аламазон, браво! — ўтирган жойида оҳангга мос жилпаглаб, завқ билан қичқирди Эйседора.

Бошқалар ҳам кавшанганларича бир мақомда қарсак уришга киришдилар.

Хонага Лакисдан кейинроқ қайтиб кирган Одил даставвал бошқаларга қўшилиб бу ўйинга хайрхоҳлик билан қарсак уриб турди. Кейин қўлларини рақсга тарапг созлаганича ирғиб ўртага чиқди. Дастурхон атрофидагилар қий-чув кўтариб, уни олқишлаган бўлишди. Оёқларнинг гилам устидаги гупур-гупуридан тарелкалар четига тиралган санчқилар зириллаб, шифтда чарақлаб турган жозибадор биллур қандил тебранишга тушди.

Одил беўхшов гавдасини иланг-биланг ўйнатиб келиб, бўлиқ елкаси билан Аламазонга тиралганича тиззаларини муқомли букиб, тобора паст чўка бошлади. Жазави аралаш «Асса!» деб ҳайқирган вақтда Аламазон таққа ўйиндан тўхтаб, унга бефарқ қараганича туриб қолди. Одил буни кўриб ҳаракатини бир оз сусай-

тирган бўлса-да, ҳануз қийпанглашда давом этиб, қочирриқ қилди:

— Чарчадингми, ошна?

— Мана сенга «ошна»!

Аламазон ортиқча қулочкашлаб ўтирмай унинг юзига туйқус шапалоқ туширди. Лакис эшитадиганини эшитиб чиққунича Эйседорани гапга солиб ўтирган ўша таниш сўйлоқ бутун хонани бошига кўтаргудек бўлиб «Йи!» дея наъра тортиб юборди. Гиламга ўтириб қолган Одил аввал қўлларига таянганича Аламазонга карахтланиб боқди. Сўнг ирғиб ўрнидан турди, тилла тишларини йириқиратиб, ваҳшиёна алфозда тиржайди.

— Уришгайм қўлинг кеп қопти-ку, болакай.

У қаттиқ мушт тукканича пастдан ўчкор боқиб турган Аламазоннинг бўғзига қўл чўзаётган чоғда, Лакис ҳалпиллаб келиб ўртага суқилди.

— Жинни бўлдингларми, ҳой!

— Буниси сенга, қаллоб!

Аламазондан қоқ тепакал жойига мушт еган Лакис тисарилганича келиб столга урилди. Стол устидаги гулдон ағанаб, қовурдоқли каттакон идишни чил-парчин қилди. Меҳмонлар ёппасига ўринларидан туриб кетишди.

— Ҳали сени одам деб зиёфатга опкелдимми? Чўнтаккесар! Ялангоёқ!

Лакис тура солиб Аламазонга тармашди, «жирраки сюрприз»ни икки кишилашиб дўппослай кетдилар.

— Ана сенга! Ана! Ана! — бетиним хирллаб, аямай мушт урарди Лакис.

Одил эса кўпроқ оёғига зўр бераётганди.

— Ўлдираман сен итни!

Икки томондан гоҳ мушт, гоҳ тепки ёғилиб турганига қарамай, Аламазон ҳам бўш келмаётганди.

Даҳшатга тушганича юзини панжаларида тўсиб турган Бийрон дарров эс-ҳушини йиғиб олиб, шиддат билан уларга отилди. Муштлашаётганларнинг дам унисини, дам бунисини четга юлқилаб, жон-жаҳди билан бақира кетди.

— Бас! Бас! Одил! Бўлди қилинглар!

Кейинги минутларда унчалар иши юришмаётган Лакиснинг тепакал жойини энди лакланган ўткир тирноқлар ҳам бир-икки тимдалаб ўтди. Шу нарса баҳона бўлди-ю, жанг майдонини узил-кесил тарк этди. Мушкули

анча енгиллашган Бийрон Одилни зарб билан четга итарди.

— Бас!!!

— Бўлди, бўлди... мен бирон парса қилдимми? — ўзини четга олиб, Бийронни тинчлантирди Одил. — Кўрмайсанми бу жўжахўрозни...

Лакис ачишаётган тепакал жойига сочиқ суртаётиб Аламазонга четдан яна бўйин чўзди.

— Киссавур! Пасткаш!

Бийрон Лакисга қаттиқ кўз қадаб, унинг тилини тийгач, Аламазонга яқинлашиб, паст овозда, лекни қатъий қилиб деди:

— Энди кетинг!

Аламазон осойишта қиёфага кириб, елкалари ситилиб кетган кўйлагининг уер-буерини тузатган бўлди, лат еган жағни сийпалаб, оғзидаги қонни гиламга ту-пурди.

— Жўнанг деяпман! — ўша қатъият билан такрорлади Бийрон.

Аламазон мағрур одимлаганича эшик тарафга юрди. Остонада тўхтаб, хонадагиларга кўз югуртиб чиққач, қон сизаётган лабини қувлик билан жимириб қўйди.

— Иштаҳаларингга барака, муҳтарам ҳаромхўрлар!

...Азиза йўл четида бирпас гарангсиб тургач, қора такси чиқиб келган томондаги кўл қаватли уйлар сари аста юриб кетди. Икки уй ораллиғидаги дарахтзорга етганида қайси ёққа юришни билмай яна тўхтаб қолди.

Қоронғи қуюқлашиб кетганига қарамасдан бетон ариқча ёқасида ҳамон чуғурлашиб ўтирган болакайларга яқин бориб, ҳозиргина қора таксидан тушган кишилар қайси тарафга юрганини суриштирди. Улар ўнгдаги уйни кўрсатишди, аммо қайси подъездга киришганини аниқ айтиб беришолмади.

Азиза дарахтзор оралаб ўнгдаги йўлакчага ўтиб олгач, улкан бино деразаларига синчиклаб тикилганича аста-секин одимлашга тушди. Хоналарнинг ҳеч бириндан меҳмондорчилик аломати сезилмаётганди.

Ниҳоят, бинонинг охиrhoғига етганда, тўртинчи қаватдаги очиқ деразадан бирданига шўх музика садоси янгради.

Аламазон шу хонадонга кирдимикан? Чиқиб бир суриштириб кўрса-чи? Э, йўқ! Бунақа жойда нотаниш эшикни қоқиш жуда ноқулай. Ҳатто... қўрқинчли!

У нима қилишини билмай анча иккиланиб турди. Вақт ғаниматида такси ёллаб, Аламазоннинг хонасини топиб бораверсинми? Агар у ердаям ҳеч ким бўлмаса, кейин нима қилади? Аламазон ҳарқалай шу ерда тунаб қолмас?

Азиза паришон ҳолатда бориб, нариги подъезд қар-писидаги курсига ўтирди. Бир оздан кейин сумкасидан печенье олиб, кусур-кусур чайнашга тушди.

...Хонада ўзини мағрур тутишга базўр чидаб турган Аламазон эшикдан чиқибоқ биқинини чангаллаганича деворга суялиб қолди.

«Аямай тепди, аблаҳ! — оғриқнинг зўридан афти тиришиб ихради у.— Ишқилиб, жигарим тўкилмаган бўлсин».

Шу пайт ҳозиргина беркитилган эшикнинг занжири шиқирлагандай бўлди.

— Эсинг жойидами? — ичкаридан Одилнинг товуши эшитилди.— Ўзи бошлади-ку жанжални!

Энди Бийроннинг йиғи аралаш таънаси қулоққа чалинди:

— Нима бўлгандаям... Одамни одам шунақа уради-ми?

— Бўлди, жоним, бўлди. Ке энди, ўтиришни бузмагин. Сен кетсанг, кайфиятим расво бўлади. Қани, юрак-қол, жоним. Сенга қанақа совғалар опқўйганимни билмайсан-да...

Шарпалар эшик олдидан узоқлашаётган дамда Аламазон биқинини чангаллаганича зинадан пастга туша бошлади...

Сизга ёқар, менимча,
Кимхоб кийган совчилар.
Бизлар эса бекатда
Дайдиб юрган «олчи»лар.
Кўринсан-да жангари,
Безарармиз аслида.
Осилмаймиз бўйимиз —
Етмаганининг васлига...

Аламазон ўнг елкаси билан деворга суйкаганича, инграгудек бўлиб иккинчи қават даҳлизига тушиб борган вақтда бундан бир кунгина олдин телефон орқали ҳол-аҳвол сўрашган эски қадрдонига дуч келди. Атрофига арабча ҳарфлар тамғаланган жимжимадор қутичани қўлтиқлаб олган Бек Бўриевич нафаси оғзига ти-

қилгудек бўлиб юқорига кўтарилиб келаётган эди. Аламазон биқинидан қўлини олиб, қаддини ростлади.

— Салом бердик, Бек Бўриевич.

— Ҳой, Аламазонмисиз? — ҳайрон бўлганича унга бошдан-оёқ разм солиб чиқди Бек Бўриевич.— Ие, сизга нима бўлди, тасаддуқ?

Аламазоннинг моматалоқ юзида фахр ва ҳузур ифодаси балқди.

— Девлар билан солишдим, Бек Бўриевич. Бутун бир шайка билан!

— Қанақа шайка?

— Шошманг, шошманг...— Аламазон эски қадрдонининг кўзларига аламнок бир ҳадик билан боқди.—Шайка бошлиғи ўзлари бўлмасинлар тагин?

Бек Бўриевич бирдан бўзариб кетди.

— Э, нафасингизни ел олсин. Сизни шундақа одам деб ўйламагандим... кунингиз учинчи жавончага қолмагур.

У собиқ дастёрининг ёнидан кўрқа-писа ўтиб олиб, яна ҳарсиллаганича юқорига қараб интилди.

Аламазон ташқарига чиқибоқ тўғри бетон ариқчанинг бўйига бориб чўккалади. Қир, бадбўй сувга рўмолчасини ботириб, лаби ва жағининг шилинган жойидаги қонларни авайлаб арта бошлади.

Ҳартугур зўр томоша бўлди. Бокс тўғарагининг тренери сифатида бекорга ойлик оляптими? Баъзида, зарурат туғилса, номни ҳам оқлаб туриш керак-да. Хуллас, «мушук қаттиқ жанг қилди, итнинг ҳолин танг қилди...»

— Аламазон!

Кўнғироқдай таниш овозни эшитиб у қулоқларига ишонмади, шошиб ортга ўгирилди. Епирай! Бу тушими ё ўнгими?

— Азиза? Қаёқдан кеп қолдинг бу ерга?

Аламазон ҳайратланганича ўрнидан турди. Азиза эса тўртинчи қават деразасига безиллаб қараб қўйиб, уни четга етаклади.

— Ҳаммасини кейин айтаман. Юринг, тезроқ кетайлик.

Улар икки уй ўртасидаги дарахтзор оралаб юришди. Трассага олиб чиқувчи торкўчага етай деб қолишганда, Аламазон биқинини ушлаганича яна тўхтади. Бориб сал наридаги силлиқ тўнкага ўтирди.

— Биқинингизга нима қилди, Аламазон?

— Ҳечқиси йўқ, ҳозир ўтиб кетади.

Шу пайт боя уларни қора такси ташлаб қайтган жойга дарчалари панжарали ёпиқ машина келиб тўхтади, дарҳол чироғини ўчирди. Кабинадан гражданча кийимдаги новча киши, орқа эшикдан эса учта милиционер тушиб келди. Тўнка билан машина оралигида буталар ғужгон бўлиб ўсгани учун улар Аламазонниям, Азизаниям пайқашмади. Ўзаро нима ҳақдадир ғужирлашиб олгач, милиционерлардан бири уйнинг орқа тарафига ўтиб кетди, қолганлар подъезд томондаги йўлкачага юришди.

— Тезроқ кетайлик,— баттар безиллаб, секигина шивирлади Азиза.— Қўшнилар милиция чақиринганга ўхшайди.

Аламазон унинг қўлидан ушлаб, тинчлантиргандек силаб қўйди.

— Шошмай тургин...

Гражданча кийимдаги новча киши орқага қайтиб келиб, кабинада миқ этмай ўтирган шофёрга дўриллади.

— Папкани буёққа ол. Санкция қолиб кетибди.

Новча киши шофёр узатган папкани қўлтиққа қистирди-ю, катта-катта одим ташлаб тезда шерикларига етиб олди. Улар ҳозиргина Аламазон чиқиб келган подъездга кириб кетишди. Чироқлари парпираб турган даҳлиз дарчаларидаги милиционерлар тўртинчи қаватга чиқишгани ташқаридан аниқ кўриниб турарди.

— Майли, кетдик,— секин шипшиди Аламазон.— Бу ердан жилганимиз дуруст шекилли.

Улар Қатортолгача пиёда чиқишиб, уёғига троллейбусда кетишди.

— Шаҳарга келиб топган дўстларингиз шуларми энди? — троллейбус қарийб бўм-бўш бўлгани учун Аламазонни бемалол саволга тутди Азиза.

— Булардан яхшироғини қаердан топиб бўлади? — биқинини сийпалаётиб жавоб қилди Аламазон.— Хайриятки шулар бор экан, кўзимни вақтида очиб қўйишди. Шунақаям бошлаб очишдики, бир умр ҳушёр тортиб ўтишимга етиб ортади. Менга қолса, дунёдаги ҳамма гофилларни худди шу зайлда дўппослатган бўлардим.

Троллейбус навбатдаги бекатга келиб тўхтаган чоғда ялангбош чиноқ киши олдинги эшикдан жаланглаганича чиқиб келди, Аламазонни кўриб дафъатан орқага ти-

сарилди. Эшик аллақачон ёпилганини пайқагач, ночор салонга кўтарилди.

— Салом, ўртоқ начальник! — Аламазонга яқин келиб, ўта маданийчасига сузилиб бош қимирлатди чиноқ.

— Ҳалиям тирикмидинг? — жағига рўмолча босганича пўнғиллади Аламазон.

Чиноқ бир яланиб олиб, маддоҳлардек бидирлашга тушди:

— Нима бало, бандитлар билан олишув бўлдимидейман?

— Шунга яқинроқ...

— Жағлари соғми ишқилиб? Кассет билан уришибди-да, зоти пастлар?

...Троллейбус кейинги бекатда тўхташи билан чиноқ хайр-маъзурни чалароқ қилиб, шошганича тушиб кетди.

— Буниси ким бўлди яна? — ҳайрон бўлиб сўради Азиза.

Ҳорғин қиёфада ойнакка бошини тираб ўтирган Аламазон бепарвогина жавоб қилди:

— Эски танишлардан. Илгарни горочисткада ишларди, ҳозир билмадим...

«ОХИРИНИ УЙЛАВОЛ, ЧИТТИГУЛ...»

Шанба пойтахтни Азизага томоша қилдириш билан ўтди: Эски шаҳар бозори, «Кўкалдош» мадрасаси, ярмарка, студентлар шаҳарчаси, «Роҳат» кўли, «Мовий гумбаз», Марказий универмаг...

Аламазон эртаси куни кўлчилик бўлиб сайрга чиқишни мўлжаллаб қўйган эди. Аммо Акбар ҳам, Азизага хоналаридан жой берган қизлар ҳам қандайдир баҳоналарни рўкач қилишиб, уларни яна ёлғиз қолдиришди. Қандай ақлли одамлар бор-а дунёда!

Бу кунги саёҳат «Ғалаба» боғида чархпалакка чиқиб айланишдан бошланди. Кейин йўл-йўлакай Олой бозорига кириб, дўкон расталарини кезишди. «Панорама»да кино кўришди.

Кинодан чиқишгач, Аламазон Азизани «Пахтакор» стадиони тарафга бошлади.

Шунча сайру томошадан кейин холироқ жойда юракдан чиқариб бир суҳбатлашиш ҳам керак-ку, ахир.

Азизанинг нима учун келганини сўрашга Аламазоннинг сира тили бормаётганди. Тўғри, ҳар бир киши ўз

отпусканини мамлакатнинг хоҳлаган жойида ўтказиш ҳуқуқига эга. Лекин Азиза кўнгил очиш учун нега айнан Тошкентни танлади? Нега Самарқанд ёки Бухорони эмас? Агар Аламазон Хоразмга кетган бўлганида-чи? Азиза шундайям отпусканининг бир қисмини Тошкентда ўтказган бўлармиди, ёки...

Аламазон бу ерга келгандан кейин Азизани батамом унута бошлаган эди. Энди эса қалбида унга нисбатан бир пайтлардагидан ҳам кучлироқ талпинишни ҳис қилаётгандек. Агар Азиза бундан атиги икки кун аввал келганида Аламазон уни тамоман бошқача кайфиятда кутиб олган бўларди. Бийрон деган ном бундан икки кунгина аввал ҳам унинг юрагини мустаҳкам эгаллаб турган, у ердан бошқа бир исмга жой топиш амримаҳол эди.

— Шунча вақтгача нега қишлоққа бормадингиз? — узоқроқ чўзилган жимликни биричи бўлиб бузиб, савол берди Азиза. — Аянгиз ҳар кунни йўл пойлайди.

— Шу... иш билан бўлиб...

— Ишингиз ёқадими ўзингизга?

Аламазон ҳануз ёнма-ён одимлашда давом этаркан, пича сукут сақлаб қолди.

— Очиғи, бу... вақтинчалик иш. Редакцияларда биронта обрўлироқ ўрин бўшашини кутиб юрибман.

Орага яна жимлик чўкди.

— Аламазон. — Азиза гап бошлади-ю, давомини айтишга қийналаётгандек озгина иккиланиб турди, — мабодо... қишлоққа қайтгингиз келмаяптими?

«Жудаям қайтгим келяпти!»

Бу сўз Аламазоннинг бўғзидан отилиб чиқишига сал қолди.

Яқингипада Акбар ҳам унга худди шундай савол берганиди. Ёки Аламазон кеча ташқарига чиққан чоғда у Азизагаям секин шипшитиб қўйдимикан?

Лекин бари бир қизиқ йигит экан шу Акбар. Мен кетсам ўзи уйсиз қолишини ўйламайди-я.

Уша кунни бетига шу гапни айтганида, у парвойи-фалак боқиб: «Ҳали ҳеч ким ўз юртида кўчада қолиб ўлмаган», деб жавоб қилди.

Нима, ўлса ҳисобми? Агар ўз уйинг, ўз еринг бўлмаса, бундай ҳаётнинг «яшаш» деган гапга нима алоқаси бор? Ҳа, дарвоқе, дунёда «умид», «кураш», «келажак» деган нарсалар ҳам мавжуд.

— Қишлоққами? — юришдан тўхтаб, Азизага юзланди Аламазон.— Ҳозир... нимаям қилардим қишлоқда?

— Анча озиб қолибсиз...

Чамаси Азиза, «бундай мантиқ-маъносиз азобни бошингизга урасизми», дейишдан тортиниб, фикрини силлиқроқ тарзда айтишга тиришди.

— Ҳа энди, бокс дегани...

Аламазон гердайиб гап бошлашга бошлади-ю, Азизанинг эзгин тикилиб турганини кўриб, негадир давом эттиргиси келмади.

Одамзод деганнинг наздида киндик қони тўкилган нуқтадан узоқлашиш намунча кўрқинчли туюлмаса? Мабодо бунга кўникса, тобора ваҳшийлашиб кетишлиги наҳотки рост бўлса?

Ўзинг ёқтирган касб! Орзу-истак! Интилиш! Муродмақсадга етиш нашидаси! Уёқда эса туғилиб ўсган қишлоғинг! Муқаддас оиланг! Онажонинг! Дўстларинг! Илк муҳаббатинг!..

Тарозига солаверасан, солаверасан... Гоҳ палланинг у томони тош босса, гоҳ бу томони оғир келади... Бундай вақтда шайин деган нарсанинг ҳақ-ҳалоллигига ҳам ишончинг йўқола бошлайди...

«— Тўғри, Аламазон, мен сенга ёрдам беришим мумкин... Гугурт ёнингдами? Сигаретни ёқволай».

«— Мана буни зажигалка дейдилар».

«— Уҳув, ўҳув... Ҳой, нега сигаретинг доим столнинг устида туради? Уҳув... Ол-э шунингни...»

«— Балки, адабиётдаги рақибларимни арзонгина қириб ташламоқчидирман... Ёрдам беришим мумкин, деётувдингиз. Хўш?»

«— Нашриётдан сенга иш топсак ҳам бўлади, шеърларингни борига барака қилиб босиб чиқарсак ҳам бўлади... Аммо ҳар иккала ҳолатдаям энг асосий нарса ни бой берасан».

«— Нимани?»

«— Шеърятни! Кўпга манзур бўладиган ҳақиқий шеърятни. Сен оддий одамларнинг кўнглидагини билмайсан, ёзганларингдаги қувонч ҳам, дард ҳам асосан ўзингники, жуда борса — ўқиган китобларинг, кўрган киноларингдаги қаҳрамонларники. Бошқалар номидан айтаётган гапларинг сохта, баландпарвоз, ортиқча олимона».

«— Демак, оддий кишиларда буюк дард йўқ экан-да?»

«— Бор! Аммо дардларининг замирида қанчалар улканлик ётган бўлмасин, изҳори ўзларига ўхшаб жуда содда. Дўл ёғса, сен оғиз тўлдириб «табий офат» дейсан. Деҳқон бўлса, пешанасини тириштириб туриб, «ишни кўпайтирди-да», деб қўя қолади. Бирон цехга ёнғин тушса, сен «давлат маблағи ўт ичида» деб мақолангга сарлавҳа қўясан. Ишчи бўлса, «кварталдаги мукофот пулиям тамом» дейди-ю, нидамай цехни тиклашга киришади. Сен одамлардаги қувончу ташвишларни энг содда тарзда илғаб ололмасанг, ўзингга ўхшаш чаламураккабларнинг маддоҳи бўлиб қолаверасан».

«— Қисқаси, қаердан топсак бўларкин... ўша соддаликни?»

«— Оддий одамлардан».

«— Шоир олдин заводдами, колхоздами ишлаб кўриши керак демоқчилар шекилли?»

«— Қашийди шунга ироданг етса. Лекин оддий одамлар билан бирга ишлаб ҳам уларнинг дилидагини тушунолмай юравериш мумкин. Энг муҳими — кибру ҳаводан, дабдабадан бутунлай воз кечиб, уларнинг энг бачкана қувончлариню энг майда ҳасратларига ҳам теп-па-тепг шерик бўла олишда. Шунда сен уларни, улар сени англаб етади. Шунда ҳатто шахсий дардинг ҳам уларнинг дардига айланади. Шундагина улар сени биринчи мисрангданоқ тушуна бошлашади...»

Э, бу Акбар билан ярим соат баҳслашиб қолсанг, фикрингни бутунлай чалкаштириб юборади. Тўғри, агар сурлигинг етса, унинг гапига парво қилмаётгандек нописанд боқиб туришинг, гапириб бўлгач, «булар майда нарсалар», дея ўзингни оқилу билимдон кўрсатиб кетаверишинг ҳам мумкин. Аммо бундай феъл-атворли одамлардан ўз ишининг устасию машҳур уддабуронлар чиққан бўлсаям, ҳеч қачон донолар чиқмаганини Акбар бари бир биллади-ку.

Умуман, Аламазон унга ҳамхона бўлганидан буён нималарга чидамадию нималарни эшитмади. Гоҳ «шоирнинг шеъри ўзидан чиройлироқ бўлиши керак» деса, гоҳ шоирни «болалар ичида эслироқ, эслилар ичида болароқ», деб таърифлайди. Аламазон ўшанда: «Мен эслироғу болароқлар орасида негадир Навоий билан Гётени кўрмаймам», деганида, у: «Сен шоирлардан эмас,

шеър ёзишни ўрганиб олган даҳолардан мисол келтир-
япсан», дея жавоб қилганди.

Бошқа куни эса у Аламазоннинг қоралама шеърла-
ридан уч-тўрттасини ўқиб кўриб, «йўқ, сенга ҳалиям
шивирламаётганга ўхшайди», деб қўйди.

— Ким шивирлаши керак?— ҳайрон бўлиб сўради.

— Билмадим,— деди Акбар.— Кимдир шивирлайди,
лекин уни ҳеч қачон кўролмайсан. Кимлигиниям бил-
майсан. Мен фақат шуни биламанки, уни тилга киритиш
осонмас. Бунинг учун унга юрак-бағринг эзилиб илти-
жо қилишинг, ҳолдан тойгунча ёлворишинг, унинг йўли-
да бор-шудингиям, жисму жонингиям фидо қилишга
тайёрлигинга, бунинг замирида ҳеч қандай шахсий
манфаатинг йўқлигига ишонтира олишинг керак. Ишон-
тира олсанг, марра сеники— у қандайдир сеҳрли сөз
чалиб, руҳингни аллаловчи оҳангда сенга аста шивир-
лай бошлайди.

— Кейин-чи?

— Кейин сен ҳатто тонггача ухламаган бўлсанг ҳам,
ўзингни бирдан тетик ҳис қиласану унинг айтганларини
ёзиб тураверасан, ёзаверасан... Баъзида тап-тайёр мис-
раларни қоғозга туширишга шунчалик шошасанки, охи-
рида ўз дастхатингни ўзинг ўқиёлмасдан қийнала-
сан...

Ҳа, шунақа ажабтовур йигит бу Акбар. Гоҳида, яна
бир ой ёнма-ён яшасам, фикрлаш мустақиллигимни бу-
тунлай йўқотиб қўймасайдим, деб қўрқиб кетасан. Энди
бу мавзуда суҳбатлашмаганим бўлсин, дея ўзинг ўзинг-
га сўз берасан. Аммо эртанги кун келди дегунча яна
кечаги суҳбатнинг давомини қўмсаб қоласан, баҳсинг
хумори тутади.

Чўтир ойнали эшик ғийқиллаб очилиб, белига сочиқ
боғлаб олган Азиза хонага кириб келди. Қўлидаги ош-
пичоққа норози қиёфада боқиб, шикоят қилди:

— Бирам ўтмас эканки... Бошқаси йўқми?

— Ҳамма айб ўзингда,— ҳазил қилмоқчилигини ол-
диндан ошкор этиб, унга шумланиб боқди Аламазон.—
Ошпазликка Эшматвойниям олволганинда, бир йўла
белбоғида пичоғию қўлтиғида девзираси билан келарди.

Акбар туриб бориб, шифоньердаги костюмининг чўн-
тагидан елимсоп пичоқчасини олди, уёқ-буёғини пуфлаб
қўйиб, Азизага узатди.

— Ўткир-у, кичикроқ-да.

Азиза чиқиб кетаётганида уни нигоҳи билан куза-
тиб қолган Аламазон, шу кўйи эшикка тикилганича бир

неча мударат ўйланиб турди. Сўнг столдан сигарет олиб, уни тутатишдан олдин бармоғида яхшилаб эзгилашга киришди.

— Акбар ака,— ниҳоят тамакини тутатиб, ҳамхонасига хаёлчан кўз қадади у,— шу... Азиза қалай... сизнингча?

Акбар жавоб беришдан олдин Аламазоннинг лаби ва жағидаги йод суртилган чули-чақа жойларга яна бир карра кўз ташлаб чиқди. Бу нигоҳда ҳамдардликкаям, раҳмдилликкаям ўхшаб кетувчи ҳазин бир ифода яллиғланиб турарди.

— Дунёда ёмон қиз жуда кам, Аламазон,— дея энди унинг кўзига тикилди Акбар,— ёмон муҳит кўп.

Аламазон деразадан яққол кўриниб турган тип-тиниқ осмон, ундаги оппоқ булутчаларга термилганича яна ўйга чўмди.

— Қаерга қарама — ишқ можароси,— бир оздан сўнг чуқур ҳомуза тортиб қўйиб, аста гап бошлади у.— Баъзи шоирлар севги мавзусини бачкана дейишади.

— Севги ҳақида бачкана ёзган ёмон,— Акбарнинг жавоби ҳар сафаргидек нақд турган эди.— Лекин севги мавзуси сираям бачкана эмас. Энг оддий шеърхонларни шеърят билан боғлаб келаётган нарсанинг ўзи — мана шу. Жамики фалсафаларни сариқ чақага олмайдиган худбин тўнкалар ҳам ўзларини ишқдаги омадсиз бандалар қаторида санашади. Пайти келса Машраб ёки Есениннинг «ишқий нола»ларидан парча ўқиб беришданам тойишмайди.

— Бу гапдаям жон бор,— омади келса Акбарни бу гап мот қилишни дилига тугиб, баҳсга астойдилроқ киришди Аламазон.— Лекин миллионталаб Тоҳир-Зухралар яратганимиз билан одамзодни баркамол қилиб бўлмайди менимча. Вафодорлик бошқа, етуклик бошқа.

Аламазон кутган ҳол рўй бермади. Акбар бу «қақшатқич савол»дан мутлақо саросималаниб ўтирмай, лабини чапиллатиб бир дақиқа мулоҳазаланган бўлди-ю, одатдагидек ишонч билан сўзга оғиз жуфтлади.

— Етуклик — бу умумий тушунча. Қаттолларниям, фирибгарларниям етуклари бўлади. Энг асосийси — одамларни қадам-бақадам эзгуликка эргаштириш. Севгини муқаддас билиб, унга энг мусаффо туйғулар билан сизгина бошлаган киши чечакни тепалаб ўтишга ботинмайди, қушга ўқ узолмайди. Ўзини ишқ азобларини енгиллашга, мақсадга етишга қодир деб билган одам таслим-

ни тан олмайди, мана шундай эркаклари бор юртнинг қиз-жувонлари ҳеч вақт ўзгалар қўлида қул бўлиб қолмайди. Покиза ниятли кишилар — заминнинг толеи, улардан на борлиққа заҳмат етади, на инсониятга...

Коридордан шиппакнинг «тапир-тупур» овози эшитилди. Азиза чопқиллаб келиб, яна ғийқиллатганича эшикни очди.

— Аламазон! Телевизорда... ҳалиги... сиз чиқадиган концертни қўйишяпти.

Аламазон шошиб соатига қаради.

— Ҳа-я, бугун такрор кўрсатилади...

Учовлон умумётоқ вестибюли сари ошиқишди.

Бу пайтда Бийрон аллақачон телевизор қаршисидан жой олганди. У ижарахона бурчагидаги креслога чуқур чўкиб, Одилдан ёдгор қолган бўйин соатнинг тилла занжирини лабига қистирганича экранга хомуш тикилиб ўтирарди.

Пойтахтнинг энг диққатга сазовор жойларида суратга олинганлиги, фонда шаҳар таровати, шаҳарликлар ҳаёти жўшқин акс эттирилганлиги билан кўпчилик томошабинларнинг меҳрини қозонган фильм-концерт тантанавор руҳда бошланди. Олтмиш олтинчи йилги зилзиладан жабрланганлар жасоратини абадийлаштирувчи ҳайкални қуршаб олган «Дутор-гитар» ансамбли халқлар дўстлиги қудратини мадҳ этувчи қўшиқни баралла куйлашга тушди.

Кейин Тошкент денгизида ёзиб олинган «Мовий ҳаёт таронаси» ижро этила бошланди... Ундан сўнг «Ўзбекистон кузи», «Қиздан мактуб», «Фарғонача резги», «Қор босган доvon...»

Сўнгги қўшиқ яқинлашгани сайин Бийроннинг юраги тобора ғашланиб бораётганди.

Ҳозир навбат «Читтигул»га келади. У ўзининг кечаги кунини томоша қилади, кечаги кунда уни бир лаҳза тинч қўймасликка онт ичгандек ортидан соя каби эргашиб юрган ўша «халоп-халоп» Аламазонни кўради. Балки бу сўнгги марта кўриши бўлар. Сўнгги марта...

— Ҳозир «Читтигул» бошланади,— Аламазон «буни сини диққатни жамлаброқ томоша қилинг» демоқчидек ёнидаги стулда ўтирган Акбарни тирсагида турткилаб қўйди.

Ниҳоят гал «Читтигул»га келди. Ўйноқи музика янг-

раб, экранда баланд дарахт шохига арғамчи осиб уча-
ётган қизалоқнинг қувноқ қиёфаси намоён бўлди.

«— Ҳайюв, читтигул!»

Энди арғимчоқдан арғимчоққа сакраётган цирк ак-
робати кўринди.

«— Ҳайюв, читтигул!»

Бирдан куй оҳанги ўзгариб, экранда биллурранг ли-
бос кийган раққосаларни эслатувчи жўшқин фаввора
жилоланди. Сўнг объектив «Дутор-гитар» ансамблига
ўгирилди: ўртада зарбли музика асбоблари, чапда
дуторчи қизлар, ўнгда гитарачи йигитлар саф тортиб
турибди.

— Боғда гулим очилди, читтигул,

Ёрга иси сочилди, читтигул.

— Билса қалам қошлигим, читтигул,

Гулда яшар ёшлигим, читтигул.

— Ҳайюв, читтигул!

— Ҳайюв, читтигул!

Рангли телевизор экранидаги манзара алмашиб, фав-
вора, ансамбль ва мармар тепаликни эслатувчи цирк
биноси бу сафар бир-бирига уйғун тарзда гавдаланди.
Цирк биноси бўсағасидаги майдонда оҳиста одимлаб
бораётган жуфт шарпа ғира-шира кўзга чалинган заҳо-
ти объектив уларни яқиндан қамраб олди...

Олдинги қаторда ўтирганлардан бири ортга ўги-
рилиб, Аламазонга илжайиб қўйди. Аламазон эса буни
ҳатто пайқамади, унинг бутун диққат-эътибори экран-
да, аниқроғи, Бийронда эди...

Фонда — атлас кўйлак устидан яшил жункамзул
кийган қиз билан ялтироқ тугмали куртқадаги дарозги-
на йигит. Алланималар ҳақда суҳбатлашганларича шош-
масдан одимлаб боришяпти. Кайфиятларида бахтиёрлик
туйғуси.

Улар майдонни кесиб ўтишаётганда, безовта давр-
ларда кечган ёшлигию бевақт хазон бўлган севгиси қай-
тадан ёдига тушгандек, четроқдаги курсида хомуш ўтир-
ган қарияга дуч келишди. Унинг қизғиш бахмал дўппи
остидан сирғалиб чиққан сийрак сочидан тортиб барра
соқоли, ҳатто ўсиқ қошларигача, ҳамма-ҳаммаси худди
яктаги каби оппоқ.

Ешлар унга яқинлашиб, қуюқ таъзим билан салом
беришди. Чол бош қимирлатиб алик олган бўлди. Йигит
нимадир деган эди, у пўстин-камзул чўнтакчасидан зан-
жири осилиб турган соатини олиб, ўзларинг қаранглар-

чи, дегандек уларга яқин тутди. Йигит яна таъзим-ла ташаккур изҳор қилаётган чоғда қиз қўлидаги гулни эҳтиром билан қарияга узатди.

Бугунги кун вакиллари хандон-хушон кайфиятда экрандан чиқиб боришаркан, «ўтган замон феъли» уларнинг ортидан ҳавас билан тикилиб қолди...

«Дутор-гитар» ансамблининг йигит-қизлари ҳануз басма-басига куйлашда давом этишарди.

— Гулга қараб куйлайин, читтигул,

Гулга қараб ўйнайин, читтигул.

— Ешлигингда ўйнавол, читтигул,

Охирини ўйлавол, читтигул.

— Ҳайюв, читтигул!

— Ҳайюв, читтигул!

— Охирини ўйлаво-о-л, читтигул,— қўшиқ якунланаётганда ансамблга жўр бўлиб, димоғида хиргойи қилди Аламазон.

— Гапирдингми? — Акбар унга савол назари билан чимирилиб боқди.

Аламазон пешанасини тириштирганича бош қашлаб қўйиб, ўзига ўзи сўзлаётгандек деди:

— Ҳа, охирини бир ўйлаволиш керакка ўхшайди.. ҳайюв, читтигул...

ВАҚТИНЧАГА ЧЕКИНИШ ЕКИ ХОТИМА

Водий тарафга юрадиган кечки поездлар Бешқайрағоч трамвайидек тиқин бўлишини яхши билган Аламазон пешиндан илгариеқ вокзалга келиб, вақтида билет олиб қўйди. Қўпол фанер чамадон омонатхонага топширилгач, кунни тезроқ кечиктириш мақсадида Азиза иккаласи шаҳар маркази сари жўнашди.

«Мана, охири чекинадиган бўлдик,— троллейбусда бораётиб ўзича кулимсираб қўйди Аламазон.— Лекин вақтинчага. Қачондир бу шаҳарни бари бир забт этман. Бу сафаргиси жанг билан қилинган разведка бўлди. Шаҳарнинг асосий сир-асрори, кучли ва ожиз томонларини билиб олдим. Энди пухтароқ тайёргарлик кўрсам бас... Эҳ, Тошкент, Тошкент! Ҳақиқатанам тош қалъа экансан!»

Аламазонни бирон нарсага ишонтириш, бирон томон-

га бошлаш осон иш буптими? Хе, Акбари тушмагур-эй! Уни жуда иккилантириб қўйди. Буёқда Азиза... Бунинг устига тоғаси ҳам Арабистондан ёзган хатида, «шаҳарга боришга пича шошмадингмикан ишқилиб», дея писанда қилиб ўтибди. Кеча эса ҳажвий журнал котиби билан учрашиб қолиб, шу мавзуда аста гап очган эди, уям ҳеч бўлмаса дипломни олгунга қадар қишлоқда яшаб тургани маъқуллигини уқтирди.

— Кўнглингни чўктириб, бундақа тумтаяверма,— дея унинг елкасига қоқиб қўйди котиб.— Биламан, ҳозир сенга ҳаммаси фожиали туюляпти. Лекин, вақти келиб, булар ҳақида кулгили нарсалар ёзасан ҳали.

Ичаги ачиша бошлаган Аламазон Чорсудаги бекатда тушишлари биланоқ Азизани ошхонага етаклади. Манпархўрликдан сўнг, йўлга ям ул-бул нарса олволиш ниятида бозорга тушишди. Зарур озиқ-овқатларни харид қилиб бўлишгач, Азиза жиянчалари учун қандқурс дўкончасидан шириликлар олаётган пайтда Аламазон липиллаганича нарироқдаги магазинга кириб, бир шиша арақ кўтариб чиқди. Униям сумканинг четига тиқиштирди.

— Вагонда озгина ичиб олмасам, сира ухлолмайман, — дея ўзини оқлаган бўлди у.

Улар бозордан қайтиб чиқишаётганда растанинг охирида олдига бир тоғора нок қўйиб ўтирган кампирга кўзи тушиб, Аламазон тўхталиб қолди. Бойвучча ойнинг ўзгинаси-я!

У кампирга яқинроқ бориб, пештахта устидаги са-лафан халталардан бирини танлаб оларкан, баҳосиниям суриштириб ўтирмай, «нокдан икки кило тортвориинг, хола», дея унга юзланди.

Муюлишдан ўтибоқ Бойвучча ойнинг дарвозаси олдида «Тез ёрдам» машинаси турганини кўрган Аламазоннинг юраги сесканиб кетди: кампирга нима бўлдийкин?

У ҳовлига ҳовлиқанича кириб келди. Кирди-ю, айвонда тосрайиб чордана қурган Бойвучча ойини кўриб бирдан енгил тортди.

Кампир қучоғида ўтирган тўрт ёшлар чамасидаги қизчанинг сочларини сийпалаганича алланарсаларни уқтириб жаврар, кўрпачанинг бир четида эса икки ёшга етиб-етмаган болачоқ пишиллаб ухлаб ётарди.

Ут ўчирувчи яшайдиган ҳужра ичидан гала-ғовур овозлар эшитилди. Аламазон шундагина гап нимадалигини англагандек бўлиб, айвонга қараб юрди. Кампир билан саломлашибоқ: «Тинчликми, Бойвучча ойи?» деб сўради.

— Пажарнўйни аҳволи оғир,— Азизага «ўтир» дегандек кўрпача четига ишора қип қўйиб, Аламазонга тумтайиб боқди у.— Қўшнилари юбориб хотинига хабар берсам, гина-кудурат демай дарровда етиб келди. Дўхтирниям ўзи чақиртирди.

Аламазон халтани шолчага қўйиши биланоқ қизча унга талпиниб қўл чўзди.

— Нок ейман, амати.

Кампир салафан халтанинг оғзини очиб, унга нок олиб берди.

Ҳужра тарафдан аёл ўкириғи эшитилган чоғда айвон супаси четида ҳануз типпа-тик турган Аламазоннинг тиззалари бирдан қалтираб кетди. Ичкаридан шалвираганича чиқиб келган кекса доктор оқ халатининг чўнтагидан рўмолча олиб, пешанасини артди...

Дўстим эдинг, одил эдинг,
Май тутганда... қотил эдинг!..

— Адам қатта, амати?— ойисининг ўкириғини эшитиб ҳужра тарафга хавотирланиб боқди қизча.— Адамга нима бўлли?

— Э, во-о-ҳ! — Бойвучча ойи кўз юмганича изтиробли қиёфада тебраниб қўйди.— Бир одамзод бу эшикдан кирди-ю, у эшикдан чиқди-кетди. Ҳаҳ, ўлим қурсин-а!

Қизча мунчоқдек кўзларини жавдиратганича аввал кампирга, сўнг Аламазонга қаради.

— Уллим адам? Қачон телади?

Аламазоннинг бирдан эти увишиб, оёғини мадор тарк этгандек бўлди. Миясида қандайдир ғувиллоқ турганини ҳис қилди. Ғувиллоқ тез кучая бориб, азобнок санчиққа айланди. Бу санчиқнинг ҳар бир хуружи орасида қизчанинг даҳшатли саволлари такрор ва такрор жаранглаб эшитилар, ўша жарангли овоз боши узра қузғун галасидек ёпирилиб келиб, юрагини чўқилаб-чўқилаб кемираётганга ўхшарди: Адам қатта? Уллим адам? Қачон телади? Қачон?! Қачон!!! Қачон!!!

Нимадир гурсиллагандек бўлди...

Бундан бор-йўғи ўттиз сония бурун ҳақиқий етимга айланганидан беҳабарлигича ҳануз пишиллаб ухлаётган болачоқ уйқусираб юмалаган пайтда Азизанинг сумкасига урилиб, ағдариб юборганди.

Сумка четидан сидирилиб чиққан арақ силлиқ шолча устида думалай бошлади. Азиза «вой» дея ўтирган жойида бир талпиниб қўйди-ю, шишанинг йўлида Аламазон турганини кўриб шашти сўнди.

Шиша думалашда давом этди... думалаб бораверди, бораверди... жуда узоқ думалади... Аламазон ҳам унинг имиллаб «ғилдирашини» жуда узоқ кузатди, эринмасдан кузатди. Ҳатто шундоққина туфлисининг ёнидап ўтаётган вақтдаям парво қилиб қўймади, бефарқ қараб тураверди. Оқибат натижани кутди. Натижа эса чакки бўлмади: айвон супачаси қирғоғидаёқ ҳалокатга йўлиққан арақ цемент йўлакда «омонатини топширди».

Адажонисига эркатой бўлиш умиди қониди гупуриб турган мурғаккина қизалоқнинг дунёдаги энг содда, энг жизғин саволларидан Аламазон ҳам, Азиза ҳам, кампир ҳам, кўҳна ариқчаю ундаги бўтана сувлар, ўт-ўланлару дов-дарахтлар, бутун бошли ҳовлию жамики олам уввос солиб йиғлашга тайёр турган шу дақиқада четга биқиниб олиб мунофиқона қиқирлаб ётган қаттол арақ ниҳоят жазосини тортди.

Шиша парчаларига боқиб кўнгли хийла таскин топган Аламазон кампирга зимдан хижолатомуз қараб қўйди.

— Майли, синигини йиғиштириб оларман,— қизчанинг бошини силаб туриб, сокин оҳангда гапирди Бойвучча ойи.— Энди келадиган балолар, илойим, шунга йўлиқсин.

Олти юз олтмишинчи поезд тўртинчи йўлга қўйилиши эълон қилиниши биланоқ вокзал биноси тенг яримга бўшаб қолди. Автомат газсув ёнида навбат кутиб турган Аламазон Азизага, «ошиқма, ҳали вақт бор», дегандек ишора қилди.

— Қайси вагон эди? — Азизанинг бари бир юраги тошиқаётгани сезилиб турарди.

— Ун учинчи шекилли...

Аламазон кўкрак чўнтагига қўл тикди. Билетларга илашиб чиққан бир парча қоғоз шип этиб ерга тушди.

— Ҳа, ўн учинчи.

Аламазон билетларни чўнтагига солаётган пайтда

Азиза ердаги қоғозни олиб, унга узатди. Бу Акбарнинг область радиоси бошлиғига ёзиб берган хати эди. Ала-мазон уни эҳтиёткорлик билан очиб, жумлаларга яна бир бор кўз югуртди.

«Хурматли устоз!

Сиздан қаттиқ илтимос қиламан, шу йигитга қўлингиздан келган ёрдамни аяманг. Ишни бемалол эплаб кетишига мен кафилман.

Сизга сиҳатлик тилаб,

миннатдор укангиз **Акбар.**
Тошкент, 04.07.77»

Унга қаёқданам йўлиқа қолди шу Акбар? Илгарилари Аламазоннинг димоғи жуда баланд эди. Акбар билан ҳамхона бўлди-ю, попилдириғи кун сайин пасая борди. Охирги кунларга келиб ҳатто, «наҳотки ҳали ғирт думбул бўлсам», деб ўйлашгача бориб етди. Аммо бу билан ўзига бўлган ишончини буткул йўқотиб қўймади. Аксинча, энди у нима қилиши кераклигини аввалдагидан яхшироқ билади...

Шу тобда унинг қўлидаги мактуб бирдан тилга киргандек, Акбарнинг турли суҳбатларда айтган сўзлари шу қоғоз ичидан узук-юлуқ ҳолда отилиб чиқаётгандек туюлди.

«Энг муҳими — асабингни жиловлаб ол, дуч келган хумбош билан олишаверма. Вақтни қадрла. Фақат ёзинингни бил. Шунда ютуқ сен томонга оғади...»

«Биринчи галда ўзингга, қаламингга ишон. Оқил дўстларга таян, бевурд улфатларга эргашма. Дунёдаги ҳамма кулфат ҳамиятсизлигу режасизликдан бошланади...»

«Болаларга ёзган манави шеърларингни кўриб, миямга бир фикр келди. Агар юракдан чиқариб жиддий ёндошолсанг, уларни кўпайтир. Бу жанрда рақибларинг кам, ўрнингни тезда топиб оласан...»

«Ҳозирча бутун ўй-фикрингни ижодга жамла, китоб чиқаришним, лавозимним ўйлама. Қаламинг пишиб етилса бас, яхши одамлар пайти келиб сени ўзлари бағрига тортишади...»

«Бизнинг бурчимиз бақириб-чақириб шахсимизга қоздан ҳайкал яшаш эмас. Бизнинг қисматимиз чидаш, дадил ва рост ёзиш...»

«Ҳамма гап бағрни кенг қилиб, яхши ният билан яшай олишда. Оламдаги миллион хил мавжудот ичида одамни одам қилиб турган нарса — самимият...»

«Шу туришда ўзинг ҳам ялтироқ тугмага ўхшайсан, Аламазон...»

«Эртанги куннинг Салай Қозимига айланишни истамасанг, аввал шоирлик шаъни нималигини аниқ билиб ол...»

Улар сувни ичиб бўлиб, перронга чиқишди. Тоннельга яқинлашиб қолишган чоғда темир йўлчилар формасидаги аравачали юкчи билан бошига ихчам салла ўраб, беастар чопон кийган қорасоқол киши йўлакда баҳслашиб турганини кўришди.

— Сизга тушунтириб айтяпман-ку, махсим почча, аравачамда одам ташиш мумкинмас. Майли, тугунингизни обориб берай.

— Мани чанада судра демаяпман, лодон. Худога шукур қилгинки, араванга тўртта филдирак ато этибди. Энди бунга тугун чиқди нима-ю, ман чиқдим нима?

— Туннулга тушиш-ку осон. Сизни баландга итариб чиқишнинг ўзи бўладими?

— Кўп устамон экансан, баччағар. Ке, бўшти, икки сўмни ол-у, мани вагонимга рўпара қил.

«Махсим почча» юкчининг индамай қолганини кўриб «бисмилляҳу...» дея аравачага ўтирди, дўмпайган тугунини авайлаб қучоғига ўрнаштирди.

Аламазон билан Азиза тоннель пиллапоясига қадам қўйишган пайтда аравача ҳам ўрнидан қўзғалди. Бундай аравачалар учун зина четидан темир панжара билан тўсилган махсус тор йўлакча ажратилган эди.

— Орқага қайтинг, ҳов! — бирдан чинқириб қолди юкчи. — Бу йўл аравачага қурилган.

Кенг зина буёқда қолиб, тор йўлакнинг панжарасига тирмашганича юқорига кўтарилиб келаётган бақалоқ киши аста тўхтаб, юкчига ўқрайди. Упкаси оғзига тикилгудай ҳансираб тургани учун гапиришга чоғи келмай, «ўзинг қайт» дегандек қўл силтаб ишора қилди.



— Йўлни бушатинг деяпман! — қуруқ пўписага парво қилмай тағин чинқирди юкчи.

— Орқага судра... шаҳар ҳокими ўтирган бўлсаям,— лунжини пирпиратиб хириллади бақалоқ.— Юрагим чатоқ ўзи, ука.

Юкчи жиззакилик билан елка учириб, «буни менга нима алоқаси бор», дея қўлларини икки томонга ёйган пайтда жиловдан бўшанган аравача зудлик билан пастга интилди. «Махсим почча» тугунни қўлидан ташлаб юбориб, бошвоқсиз аравачанинг икки четига ёпишди. Бақалоқ кетини деворга ишқагудек бўлиб, базўр бурилиб олгач, пастга қараб пойга қўйди. Мана энди кўрибсизки, юкчи аравачани, аравача тугунни, тугун эса бақалоқни қувлашга тушди.

Бақалоқ мешдай қорнининг мувозанатини сақлаш учун бошини орқага ташлаганича чопиб бориб, пастга соғ-саломат етиб олганидан кейин ҳам тезликни пасайтирмади. Уртадаги ялангликни қисқа вақтда босиб ўтиб, қаршисидаги пиллапоядан шитоб юқори кўтарила бошлади. Аравача эса текисликка етгач, тугунга мингашиб бир сапчиди-ю, «махсим почча»ни четга улоқтириб, ўзи оёғи осмондан бўлиб ағдарилди.

— Шаҳар ҳокимига суиқасд қилинди!— дея четдан кичқирди Аламазон.

Бир қисм йўловчилар «махсим почча»нинг қўлтиғидан кўтариб ҳол-аҳвол сўрашга киришган пайтда, иккинчи қисми йўлакдан чопқилаб тушган юкчини тутиб олиб, бўғзига ёпиша кетди.

— Чолни нима қип қўйдинг, меров?!

— Аравачага одам ўтқизиб бўларканми, а?

— Милицияга бериш керак буни!

Охирги сўзни эшитиб, «махсим почча» сакраб ўридан турди.

— Милиса керакмас манга! Чақирманглар милисани!

У ерда сочилиб ётган бир қолипдаги заргул рўмолларни шоша-пиша йиғиштириб, тугунга тика бошлади.

Аламазон Азизанинг кетидан купега кириб борибоқ анграйиб туриб қолди.

— Ие, ўзлариям шу ердамилар, пирим?

— Ойим иккаламиз опоқ отамни кўргани кетяпмиз. Каникулда ўйнаш керак-да.

Аламазон товуқнинг сонини «чаппа-чуп» чайнаб ўтирган япалоқ юзли гўштдор аёлга қараб бош қимирлатиб

қўйди. Унинг сочи қўнғироқ бўлса ҳам, бир вақтлар болакай таърифлаб ўтган қўзичоққа сираям ўхшамасди. Азиза сумкадаги озиқ-овқатларни олиб, дастурхонни янги ноз-неъматлар билан бойита бошлаган чоғда аёлнинг бирдан чеҳраси очилиб, олдидаги товуқ бурдаларини сахийларча ўртага сурди.

— Лаш-лушингни олсанг-чи,— қўлидаги суяк билан столча четидаги картон қутини туртиб, ўғлига буйруқ қилди у.

— Зарари йўқ, тураверсин.

Аламазон аёлни шаштидан қайтариб, тўғри қилдимми дегандек, болакайга голибона кўз қисди. Бола ҳам ўз навбатда кемшик тишларини кўрсатиб, мамнун илжайди.

Чамадонни жойлаб бўлгач чекиш учун ташқарига чиқиб кетган Аламазон поезд қўзғалганидан бир оз кейин қўлида чойнак ва стаканлар билан хонага қайтиб келди. Аёллар бир томон, эркаклар бир томон бўлиб олиб, қизгин суҳбатлашганларича чойхўрликка зўр беришди.

Бир пайт болакай Аламазоннинг ялтироқ тугмали погончасига қиялаб боқиб: «Армияга борганмисиз, шoir жаноблари?» деб сўради.

— Борганман.

— Командир бўлганмисиз?

— Бўлганман. Мен... ефрейторман, пирим.

— Унда манавини биласизми? — бола навбатдаги саволни бераётиб, картон қутичанинг қопқоғини очди.

Аламазон ўйинчоққа боқиб, ўзини ҳайратга тушгандек қилиб кўрсатди.

— Ие, передалчик-ку бу! Тўқ-тўқ-тўқ. Тут-тутут, тут тутут...

— Биларкансиз-да, — қаноат ҳосил қилиб, қувонди бола.

Аламазон унинг елкасига дўстона қўл ташлаб, жиддий қиёфада сўради:

— Аппаратларидан фойдалансак майлими, пирим? Муҳим бир маълумот бор эди.

Бола кеккайиб бош ирғади.

— Муҳим бўлса, майли.

Товуқни аллақачон асфаласофилинга жўнатиб, энди йўлдошларининг балиғини ямлашга ўтган аёл қилтаноқларни сидириб, столча четидан жой бўшатди. Алама-

зон ўйинчоқни ўша ерга қўяётиб, балиқнинг чала га-
жилган бошини Азизанинг олдига сурди.

— Бир вақтлар редакторинг бошимга нисбатан худ-
ди шундай ҳурматсизлик қилувди.

Азиза бунга жавобан ҳеч нарса демади.

Аламазон бир қўлида наушникни қулоғига тутиб, ик-
кинчисида передатчик бурамаларидан бирини, узун-қис-
қа ҳуштак чалганича, уёқ-буёққа айлантира бошлади.
Ниҳоят «керакли тўлқинни топиб», столдаги стаканни
оғзига тутди.

— Қарға! Қарғавой! Мен ўғри Олаҳаккаман. Приём.

Сўнг товушини ўзгартиб, пўнғиллашга тушди:

— Олаҳакка! Сени яхши эшитяпман. Мен Қар-р-ға-
ман. Пр-р-иём.

Аламазон стаканни четга қўйиб жойига ўрнашиброқ
ўтириб олгач, кеккайганича аппаратга қўл чўзди. Маъ-
нодор томоқ қириб, передатчик тугмачасини пианино ча-
лаётгандек шавқ билан тиқирлата кетди.

— Ҳамма, ҳаммага! Овчилар жамиятининг аъзоси
ҳурматли Аламазон бугун йўлга чиқди. Унга ажратил-
ган поезд жанубий йўналишда ўрмаламоқда. Эрталаб
соат саккизу йигирма беш минутда шифрда кўрсатил-
ган станцияга кириб борилади. Тантанали кутиш маро-
сими худди шу вақтга белгилансин. Вассалом!

Азиза оғзини ҳовучида тўсиб, секингина дераза та-
рафга ўгирилди. Бурротил болакай эса кемшик тишла-
рини қайтадан намойиш қилиб илжайганича Аламазонга
маҳлиё тикилиб турарди.

*1980—1986 йиллар,
Олтиариқ — Тошкент*

Мурзаканг пәһһһһ сабратлар





ГУЛАХЛИКДА

Хотинга ёлчимадим, ошна. Биласан, устимга шолча ёпинсам бекасамдек ярашадиган суқсурпўрма йигитлардан эдим. Нандавоқилигимни қараки, келиб-келиб ана шу пуч данакка илашибман. У билан ўнта кўрпа йиртиб, биттаям бола кўрмадим. Ҳеч бўлмаса қиз-пиз туғиб бергандаям, сен ғарибларга атаб каттакон бир ош дамлардимки, уни товоққа боссак, устидан ит сакраб ўтолмасди.

Буниси етмагандек, у падари қусурнинг жаҳли ўттиз қопу нози қирқ лаган дегин. Ўтган пайшанбада итфеъллиги охири бошига етиб, эрим деса оғзи тўладиган мендек шоввоздан айрилиб қолди. Энди дардини дуторга айтиб ўтиргандир.

Ҳамма галва Эсон эчкининг тўйидан бошланди. Арақ-винони шампаннинг устидан аралаш тортиб, пивани газак қилган эканман, бир пайт товошимдан иситма бошланиб, бошимдан ҳовур кўтарилди. Гандираклар бориб, каллани биринчи учраган пақирга суқибман. Унга ортиб қолган қовурманинг сувини ағдаришган экан, бурнимга ёғ тикилиб, мўйловим қулоққа ёпишиб қолди. Пақирдан бошни суғурганимни биламан, атрофдаги болалар додлаганларича тўрт тарафга тирқираб кетишди. Шунда селсаветнинг котиби ёнимга келиб, «маҳаллий ҳукумат номидан буюраман, тўйдан дарров қорангни ўчир», деди. Тўйда ҳукумат нима қилади, деб унинг ёқасидан олган эдим, бир-иккита бўйни йўғон ҳайҳайлаб орага суқулди. Бўлмаса ўттиз икки тишини рўмолчасига тугиб берардим.

Уйга азонталаш етиб борибман. Равотга суяиволиб хотинни бўралаб чақираман дегин, қани энди у хумпарвачча товуш берса. Шайтоним қўзиб, оёқдаги керзавой билан дарвозани футбол қилвордим. Агар гўрни шунақа тепкиласанг, минг йиллик ўлик мозорни ташлаб қочади.

Хотиним шанғиллаганича келиб дарвозани очди-ю, афту ангоримни кўриб, ўсма чаплаган қоши велосипеднинг рулига ўхшаб қолди. Товушимдан таниб ўзига келгандан кейин ачитиб бир гап айтган эди, мен саситиб сўкишга тушдим. Шунда у аламига чидолмай, етти пуштимни безовта қиладиган шилтароқ бир қочирик қистирди. Ана энди akkaш енг шимарайин-у, сен томоша қил. Обжувознинг шоли янчишини кўрганми-сан?

Уша тўполондаёқ хотинни тўққиз талоқ қилиб, шартта уйдан чиқиб кетдим. Шу-шу ярим халастўйман. Бахтимизга ота-бувамиздан қолган чойхоналар бор экан, номардга муҳтож бўлмай, буқадек лорсиллаб юрибмиз.

Қани, менга айт-чи, бошлиғингдан юқорироқдаги хўжайинларга ҳам буйруқ берворадиган каттаконинг бир кунда неча маҳал палов ейди? Пичоғим гаровдаки, ўшанинг ҳам кунига икки маҳалдан оширолмайдди. Чойхонада қайнаган қозон борки, ундан бир коса чўтал оламиз. Менга ўхшаган экстракласс кочегарлар магазинда «елка»лигу бозорда таламон.

Яшаш деган мана бунақа бўпти, ошна. Сенам юрибсан-да хотинга калиш ахтариб. Ҳў, кўзингни оч, галварс, беш кунлик дунёда ойликка ишлаб нима қиласан? Сен нотавонгайм районда биронта чойхона топилиб қолар. Қўйворсанг-чи ўша бедаво хотинни.

ХАП, СЕНИМИ, СИЧҚОН!

Илонпадар хотин билан орани очиқ қилганимдан кейин Мусақўзининг чойхонасида кочегарликка ўрнашволиб, туппа-тузук яшаб юрувдим. Санстансия деган ножинс идоранинг инспектури ишнинг белига тепти. Дурустроқ ювинмагансан деб мени бехос ишдан уриб ташлади-я.

Таъбимга тўғри келадиган бир-иккита жойдан иш суриштириб кўрдим. Сабзавот базасига борсам, ошқовоқ омборининг қоровуллиги бор, дейишди. Унақа жойда ишлаш итимга ор, мушугимга номус.

Охири райисполкомдаги бир танишимнинг олдига бориб, аҳволни тушунтирдим. Танишинг ким дейсанми? Уртоқ Ҳожиматов деган одам бор райисполкомда... Ие, уни биласанми ҳали? Гапинг тўғри, ҳозирча қоровуллик қиляпти.

Хуллас, бориб аҳволни тушунтирдим. У пнёладаги чойни хўрриллатиб ўтириб, райондаги ҳар хил идораларга бирма-бир телефон қилишга тушди. Мен десанг унга қараб, «олифтачилигингдан ўргилдим, гапингни икки пулга оладиган аҳмоқ ҳам бормикан», деб ичимдан тугиниб ўтирибман. Бир пайт у трубкани «шақ» этказиб жойига қўйди-ю, «қўл остимиздагилардан биттаси сени ишга оладиган бўлди», деб қолди.

— Эски ўзбек ҳаммомнинг бир бўлагида сичқонларга қарши курашадиган идора очилган,— деди у,— тўғри ўша жойга бориб, бошлиғига учрашасан.

Ҳаммомга бориб, сичқон ўлдирадиганларнинг бошлиғини суриштирдим. Тепасига «хотинлар учун» деб ёзиб қўйилган эшикни кўрсатишди. Оёғим тортиб-тортмай ичкарига кирсам, башанг кийинган истарасиз одам тамакини буруқсатганича телевизор кўриб ўтирибди. Салом берган эдим, у худди ўртамизда божачилик бордек менга ўқрайиб туриб: «Мирзақандмисан?»— деб сўради. «Ҳа, Мирзақандман», дедим. «Сен ариза ёз, мен қўл қўяман», деб қоғоз-қалам узатди.

Отамизнинг дуосини олган эканмиз, мана, бир юмаланиб масъул ходим бўлиб қолдик. Бунақа илжайма, давлатнинг ишига аралашган одам борки, ҳаммаси масъул. Қиладиган ишим— у идорага бориб полнинг тешигидан дори юмалатаман, бу колхозга бориб омбордаги кандикларни маргумушга тўлдираман, ишқилиб, қўлимдаги қоғозга печать уриб беришса бўлди.

Бундан ташқари, баъзан райондаги газета ёки радио орқали ташвиқот юргизиб, одамларни сичқонларга қарши қайраб турамиз. Тунов кун «Халқ мулкни текин еб ётган кемирувчиларга ёппа қирон келтирайлик!» деган шиор ёзиб, марказий кўчага илиб қўйган эдик, хўжайинлар уни дарров олдириб ташлашибди.

Уни қўй-буни қўй, қайси омборда нечта кандик борлигини ҳисоб-китоб қиладиган ревизорнинг йўқлигига суюнаман. Тўққизта тешикка дори уриб, қоғозга тўқсонга деб ёзганиндаям сен ҳақсан. Ҳар куни бир-икки

пақир маргумушни орттириб қоламан. Иккита хонадонга кириб, тўртта кавакка дори юмалатиб қўйсам, энг пасткаши қўлимга бешталикни тутқзади.

Уйингда сичқон-пичқон йўқми ишқилиб? Ҳай-ҳай-ҳай, капгирдан бошқасини ғажиб бўлишди дегин? Тилингда куйдирги чиққанми, хумбош, шуни менга олдинроқ айтсанг ўлармидинг? Агар ҳамёнингда шамол ўйнамаётган бўлса, магазиндан дарров битта «Зубровка» опчиқ-чи. Кейин сичқонларни менга қўйиб бераман.

ИСТЕЪФО

Аҳвол сўраб нима қиласан? Кўриб турибсан-ку аҳволни. Икки ҳафтадан бери аравани қуруққа чоптириб юрибман. Сичқон ўлдириш обрўйимга тўғри келмаслигини тушуниб, ўзим истеъфо бердим.

Ҳалимга ишонмаяпсан шекилли? Сабаби бўлмаса, тентак теракдан тушмайди, демоқчисан-да? Ростини айтсам, бир нарсадан ғалва чиқиб қолди-ю, шуни баҳона қилиб, шартта ишни йиғиштирдим.

Билсанг керак, пиллахонанинг орқасидаги кунгирдор уйда гўринг гуллагур Парпи партизаннинг беваси туради. Садди хоним дейишади уни. Уғли илмлироқ хотинга илашиб шаҳарда қоп кетган.

Сичқонларга қарши курашадиган идорага ишга кирганимдан бир-икки ҳафта кейин ана ўша бева мени туйқус кўчада тўсиб, ичкарига имлади. Уёқ-буёққа қараб қўйиб, орқасидан ҳовлига кирдим. Дардини суриштирсам, бечоранинг ертўласини сичқонлар чайқовбозор қилворишибди дегин. Аямай, беш-ўн сўмлик маргумушни уриб ташладим.

Шу-шу, бир оёғим ўша хонадондан узилмай қолди. Мен маргумуш уришни қўймайман, у ўғриваччаларинг жавон ғажидан тийилмайди. Қандингни ур деб қўяман сичқонларга қараб. Садди хонимдан бели синмаган червонларни шилиб турганингдан кейин иш топилганига шукур қиласан-да.

Шунақа экан, ўша хоним битта мушук боқса асакаси кетадими, дейишинг мумкин. Ишонмасанг ишиб ўларсан, беванинг ҳафсаласи келса қўчқорни оладиган мушуги бор. Лекин бўйнига лентир тасма бойлаб, кумуш ликондан сут ичадиган ўша бароқ сичқон тутиш

уёқда турсин, сен билан менга ўхшаганларни оёғида кўрсатади.

Бир куни ишдан келаётсам, Садди хонимнинг ра-
воти ёнида дўхтирмошина турибди. Хавотир олиб ич-
карига кирдим. Қирсам, хонзодадан тарқаган ҳалиги
мушук каравотда сулайиб ётибди. Анави оқтепалик
дўхтиринг мотамдаю Садди хоним хуни-бийрон. Кип-
ригимга тупук ёпиштириб, уларга секин биқин сол-
дим.

— Мушук маргимушдан ўлган сичқонни еб заҳар-
ланибди,— деди дўхтир.

Садди хоним менга ёвқараш қилган пайтда гапнинг
пайнави лойқаланишидан қўрқиб, ростакамига йиғлаб
юбордим.

Дўхтир кетгандан кейин, кайф устида муллачасига
чўкка уриб, мушукка кинна солишга тушдим. Мен кин-
нани тугатдим-у, бароқваччаям асфаласофилинга жў-
нади. Ўзинг ўйлаб кўргин-а, ўлик мушукка пуржинали
каравотда ётишни ким қўйибди? У харомини думидан
ушлаб туриб деразадан паррак қилдим. Шунда Садди
хоним, «маргумушдан ўлдирганинг етмай, шўрликни
энди аҳлатга ирғитасанми», деб акангни бўғизлагудек
бўлди.

Мен шилдирбош десанг бевага таскин бермоқчи
бўпман-у, «ёлғиз қолдим деб куюнмасинлар, Садди
бону, мана, бизам сўққабошмиз», деб юборибман. Ана
энди сурнайбозликни кўр. «Сен саёқвачча нимага шаъ-
ма қиляпсан», деб нақ башарамга сачрайди дегин. Хай-
риятки билагидан ушлаганим йўқ. Бунақалар бирпас-
да бўйнингга истатия илиб ташлайди.

Эртаси ишга борсам, хўжайиннинг турқи туман.
Садди хоним унга қўнғироқ қилиб, эринмай астар-ав-
рамни ағдарибди. Иззатнинг борида аризани ёзиб,
тўнни елкага ташладим. Энди ўт ўчирадиганларга иш-
га кирсамми деб юрибман. Ухлаганингга қараб мояна
тўлашади азаматлар.

Айтгандай, ўзинг қалайсан? Чўлга кетган камсамўл
ўғлингдан мўмайроқ пул келгандирки, бурунни бир қар-
рич кўтарибсан. Бунақа нарсани юлмаган номард.
Манави тангага бир сўлкавой қўшсанг, «Портвейн»-
нинг онаси ўпмаганидан беришади. Сурлик қилмай бо-
ра қол энди. Ўзим кирай десам, магазинчидан уч
литр қарзим бор.

РУЗГОРНИ ҚУМСАШ

Э, бормисан, ошна? Паққос гузарга чиқмай қўйдинг-ку. Билсам, билмасам, ё уйда ичишга ўргангансан, ё чапаки даромадинг касод.

«Ҳосилот»га тобинг қалай? Олифталикини қўйиб тур, важоҳатингдан сезаяпманки, юз элликта босгинг бор. Ма, ич! Текинники тешиб чиқармиди? Ёнбошлашволиб, бир дардимизни дўмбира қилайлик энди.

...Ишдан гапирмасанг-чи. Бош омон бўлса, иш топиш дўппи алмаштиришга ўхшаган бир нарса. Америкадамидикки, иш деб ўн йил оcherедда ётсанг.

Ҳамма гап дидингга тўғри келадиган ишни топишда. Тунов куни десанг бир ишни кўндаланг қилишди. Молбозорнинг ёнидаги омборни биларсан? Ушанга юк-пук ташиб турадиган одам керак бўп қопти. Эшитибоқ тарвузим қўлтиғимдан тушди, бунақа ишлар учун, ана, эшак деган алоҳида махлуқ яратиб қўйибди.

Кечанинг ўзида бирданига иккита иш рўпара келди. Аввалига Убай қассоб йўлимни тўсиб, «менга ўринбосар бўлмайсанми», деб қолди. Унамадим. Билсан, у хумпарвачча ўзиям ичмайди, бировгаям қуймайди. Кейин Тўхта новвой учраб, «менга кўмир-пўмир ташиб турсанг-чи», дейди. Унга мўр-малах бўлгандан кўра, эшакаравада ҳуштак чуриллатиб, болачоғлардан шиша тўплаганим дурустмасми?

Айтгандай, биронта арава топсанг-чи, валакисаланг. Мана, ўҳтик биздан, даромад — арра. Мадийер мазанг ана шу шишаларнинг орқасидан от сўйиб тўй қилди-я.

Азбаройи ишлаганингга яраша кундалик носпулинг чиқиб турса... Лаббай? Масалан, сичқон ўлдириб юрган пайтларимда кафтим қичишмай туриб, қўлимга пул қистиришарди. Шунақа жойда беш-ўн йил босиб ишласанг, пул билан одамнинг оғзини ёрадиган бўласан.

Белим энди қўшбелбоғ кўрганда Садди хонининг пайтавамга қурт тушириб ўтирибди-ку. Ожиза халқи ёппасига инсофсиз бўлишини билардим-у, бундақанги жодугар етти ухлаб, тушимга кирмаганди.

Мундоғ ўйлаб қаралса, қайтам ўзимизнинг маржалар кирчимол экан. Қўйворган хотиним десанг калтак-

лаган сарим семирарди. Тилидан кетмаса, ўшандай нарсани талоқ қилармидим. Мўйловга оқ оралаганда мўрчада ятак ювиш менга ҳавас бўптими?

Ҳў, хумпарвачча, шунча оғзингни пойладимки, хотининг билан яраштириб қўяй ҳам демайсан. Кўнгил учун бир ўртага тушсанг қисилиб ўлармидинг? «Ҳосилот»ни майдаласам, лиққа-лиққа ютишга устасан-у, жонимга куйганингни кўрмадим. Ҳе, ўша сендақанги прахадной ошнадан ўргилиб қўйдим.

МУҲОКАМАДА — ШҲРВА МАСАЛАСИ

Ҳай-ҳай, соқолни қирдириб, ит ялаган мистовоқдек ярқираб кетибсан-ку! Бўйинингни бўйинтуруқдек қилиб, ҳалиям хотиндан носга пул сўраб юргандирсан? Қани, мундоқ биқинга келиб, эшитганларингни кўрганга ўхшатиб лофла-чи.

Мунча кўзинг гилдирайди? Елкага парпашабеқасам ташлаб, оёққа ағдарма кийганимдан хавфсирама. Уғрилаган бўлсам нон урсин. Телбанинг ишини худо ўнглабди деганлар. Бизникиям шунақа бўлди.

Ўзинг биласан, бир томондан қиш, бир томондан ётоқнинг тайини йўқ — қўлни қўйинда иситиб, буруни булдуруққа тоблаб юрувдик. Бир куни болалардан колхозга бепул кино келганини эшитиб қулупга қараб бораётсам, идоранинг олдида раис рўпара кеп қолди. Аҳволимни суриштириб, товуқхонага пойлоқчилик қилмайсанми, деб сўради. Майли, дедим. Раис тоғанг гапи ерда қолмаганидан хурсанд бўп кетиб, «кечқурун бизникига кир, сарупони сал эпақага келтирайлик», деди. Мана, ясан-тусанни кўриб турибсан.

Хуллас, товуқхонадаман. Мен қоровул, Зайнаб кампир товуқбоқар, Саттор бужур иккаламизга бошлиқ.

Кўп жойда ишладим-у, бундақанги хира хўжайинни биринчи учратишим. Ўзимиз бор-йўғи уч кишимиз. Шунга қарамай, кунора мажлис чақиради.

Душанба куни йиғилиш қилиб, товуқхонада «Хурмат тахтаси» ташкил этсак, деб қолди. Биз маъқулладик. Саттор бужур десанг ўша куниеқ деворга сарлавҳадор тахта қоқиб, унга ўзининг портрейтини кашаклаб қўйди. Хўш, деган савол туғилади — ҳамма ишни у киши қиптилар-у, Зайнаб кампир иккаламиз тўйимизга рўмолча тўқибмиз-да?

Кеча яна мажлис бўлди. Зайнаб кампир тумов бўлиб, ишга келмагани учун пастда битта ўзим ўтирдим. «Ўртоқлар!» деб гап бошлади Саттор бужур. Сўп-пайганимча унинг кўзига тикилдим. «Бугунги йиғилишда ортиқча штатларни қисқартириш масаласини кўрамиз», деди у. Буни эшитиб пўконимга пўкиллоқ кирди. Биламанки Зайнаб кампирни ишдан олишмайди, куёви колхозда омборчи. Ўзи инсоф билан ишдан кетган бошлиқни ҳали ҳеч ким кўрмаган. «Уйнинг куйибди-ку, Мирзақанд!» деб қўйдим ўзимча. Кейин билсам, хайрият, гап бошқа ёқда экан.

— Ҳисоб-китоб қилиб кўрсак, беш юзта товугимизга беш юз элликта хўроз тўғри келяпти,— деп гапнинг пойнавини очди Саттор бужур.— Дон-дунни исроф қилмаслик учун хўрозларнинг штатини аямай қисқартириш керак деган таклифим бор.

Мен алмак-жалмак чапак урганимча: «Орамизда текинхўрларга ўрин йўқ!» деб бақирдим.

Ўзинг айтгин-а, шу арзимаган нарса учун мажлис чақириб, одамни ишдан қолдириш яхшими? Гапни айлантириб ўтирмай, бекорчиликда шўрва-пўрва пчиб турайлик деб қўяверса, бизда жигилдон йўқмидики дамани қайирсак.

Мана, бугунам битта бабоқнинг оёғини осмондан қилиб қозонга чўктирдик. Шунақаям эзилиб пишибди жонивор, суягини итга бергани қизганасан.

Кўлинг бўшаганда шўрвахўрликка бориб турсангчи, хумпарвачча. Сенга айтиб қўяйки, Саттор бужур сурункасига оқидан ичади. Тагин пастлигинг қўзиб вино қўлтиқлаб бормагин, хўжайиннинг олдида мени хижолатга қўясан-а. Ҳозирги одамлар кимлигини улфатингга қараб баҳолайдиган бўп кетишган.

ТҮРТ СҮМЛИК ТУЗОҚ

Ие, тирикмисан, ошна? Тез-тез гузарга чиқиб турсанг, молия солиқ солармиди сенга?

Кеча «Чашма»ни майдалаб ўтириб сени ўйловдим — ҳозир ёнимда бўлса, виномдан отволиб, етти пуштимни авлиёга йўярди деб. Ризқинг қўшилмаган экан, ўзим поклаб қўйдим.

Ҳалиям тантиғлигинг қолмабди-я. Аввал саломатликни сўрасанг-чи. Дуч келди дегунча, участкавойга ўхшаб ишни суриштирасан-а.

Сенга айтувдим шекилли, уч киши тўпланволиб колхознинг товуқхонасини гуллатиб юрүвдик — мен лойлоқчи, Зайнаб кампир товуқбоқар, Саттор бужур иккаламизга бошлиқ...

Қараки, худойим шу амалниям кўп кўрди менга. Бозор куни товуқхонада битта ўзим қолиб, хўжахордиқ қилиб ётсам, бир сўтак тухум сўраб кеп қолди. Тухум аммангнинг катагида бўлади, демоқчи бўлүвдимки, у туллаквачча бир сўмликка учталиқни мингаштириб секин қўлимга қистирди. Ҳимматингдан аканг, дедим-у, халтасини тухумга тўлатиб бердим. Пайти келса пақирлаб пуллаганмиз, шундаям колхознинг пойдевори шўрламаган.

Тухумхўрлар десанг бири яримтага узатади, бошқаси кўпроққа. Бозор кўрганлари бизни овора қилиб ўтирмай, ўша нарсани бир йўла ўзлари опкелишиб, ишни силлиққина битириб кетишади.

Ҳай, энди аввалги гапга қайтайлик. Ҳалиги қилиғи совуқ қўлимдан тухумни олиб, «охири тузоққа илиндинг-ку, харомхўр», деса бўладими. «Хўш, ўзинг кимсан, зоти паст», десам, «халқ кантрўлига қарашлиман», дейди. Кўрдимки иш пачава. «Тухумни қаердан ўғирладинг, хунаса», деб шартта ёқасини гижимладим. Шунда у, «муттаҳамликни йиғиштир, гувоҳ тепада турибди», деди. Бу хумпарвачча парвардигорга шама қилипти-ёв, деб мундоқ юқорига қарасам, дарвоза ёнидаги қайрағочнинг устида бир чалатуғма ҳурпайиб ўтирибди. Қўлидаги дурбинли асбоб билан акангни шақира-шуқур расмга оляпти.

Эртаси куни Саттор бужур мажлис чақириб, ишимни олатасир муҳокама қилди. «Мирзақанд ишдан кетсин дегучилар менга қўшилсин», деб шартта қўл кўтарди. Зайнаб кампир бетараф турди, мен қарши чиқдим. Учаламиз жанжаллашиб кетдик. Охири Саттор бужурнинг қулоқ тубига қаратиб тортишга тўғри кеп қолди. Уям мени бир-икки юмдалаган бўлди.

Ўзинг ўйлаб кўр-чи, хўжайиннинг қашқасини чиқариб қўйиб, яна қанақасига у билан бирга ишлайсан? Бари бир йўқ нарсадан баҳона топиб, учирма қилворди. Бир жуфт жўжахўрозни қўйнимга урдим-у, ишдан кетвордим.

Яратганга шукур, эсон-омон баҳорга чиқволдик. Бундан буёғига битта тўнинг бўлса — ариқнинг бўйи мусофирхона, толнинг таги карвонсарой.

Узинг дурустмисан? Кўзинг тўнглаб қолганидан билсак бўладики, бошинг оғриб турибди. Физ этиб Нишон буқоқникига кириб чиқмайсанми, ошна? Эшитишимча, куёви тоғдан қимиз опкелганмиш. Тўғри кириб бориб, Каримбердининг тўйида Мирзақанд сенга ўзининг олдидаги винодан қуйиб узатган экан, ўшанинг ҳақиға пича қимиз бераркансан, дегин. Бермаса, ўзини буёққа бошлаб чиқ. Қорнидан нақ ўша винони суғириб оламан-а.

ҲОТАМТОЙЛИК

Кўзингга игнаучук чиққанми дейман, куппа-кундузи мендай ошнангни кўрмай ўтиб кетяпсан? Ё картмонингга пул тушиб, босар-тусарингни билмай қолдингми?

Яна бир-икки ҳафтадан кейин Мирзақандга салом берадиган бўп қоласан ҳамманг. Тўлан гўрков қариб, ишга ярамай қолганмиш. Маҳалла шу лавозимга мени кўтарадиганга ўхшаб турибди. Ишга ўрнашволсам, манаман деганинг ҳам бир кунмас-бир кун мунгайганингча қўлимдан ўтасан. Кимга кенг гўр керак бўлса, пажалиска, ҳозирдан кўнглимни овласин.

Анави Сотти сатанг мени кўрса бурнини жийириб ўтади дегин. Биқинига битта қозиқмихлаш қилсанг ўн кун шопирма атала ичиб ётадиган ҳоли бор. Шапкасига қувонади-да. Ана ўшаларинг қазоси етиб, қўлимга тушиб қолса, охирати куйди деявер. Оёғи андакки-на қиблага мойилон қилинса қиёмаггача жаҳаннамдан чиқмайди.

Расамати билан гапирганда, бу одамларинг гўрков уёқда турсин, худодан қўрқмайдиган бўп кетишди. Бизга ўхшаганларга хайр-садаға қип туриш ўрнига, ўзимизни шилишяпти. Ҳатто қарзини тўламайди-я бу хумпарваччалар.

Масалан, Жамил тунгонини олайлик. Бир ойдан бери қарзини узмай мени хуноб қилади. Ҳар куни турумини тепалайман, у падари қусур уйида йўқ-да.

Бир куни у билан шаҳардан бирга келувдик. Мошина кирага майдам йўқ, деб акангни қирқ тийинга туширди. Умрида бутун пулни кўрганмикан ўзи? Уғлимдан бервораман деганича, ўша-ўша қорасини кўрсатмайди. Нима, пул заводим бормидики учраган тунгонига патта олиб бераверсам.

Ҳозирам ўшаникидан келяпман. Уйига етгунча ўйлаб бордим: қирқ тийиннинг бир қисмини пивога харжлаб, бир қисмига қурит шимийман деб. Дарвозани муштласам, тўққизинчи калишни судраб яна хотини чиқди. Ўзинг биласан, хотин зотидан пул сўрашдан кўра кўппакдан суяк тилаган яхши. Мўйловни шалвиратиб, секин орқага қайтдим.

Биз-ку хотамтойлик қилиб ҳаммага қарз бериб юрибмиз. Хўш, бизга ким одамгарчилик қипти?

Кеча гузарга чиқсам, Шоди билан Мусо бигга обдаставинони танаворга ўйнатишяпти. Ассалому алайкум, биродарлар, десам, ўзларини карликка солишди. Сўрашмай ўтсам хафа бўлишмасин деб уларга қараб юрдим. Бурилганимни кўриб, Шоди нокас шишанинг тагидагини шартта пиёлага ағдарди-ю, бир кўтаришда илонютди қилди. Ҳали сенлардан аҳвол сўрамоқчи бўлдимми, деб иккаласиниям ўсал қилганимча изимга қайтвордим. Қалай, тузлабманми?

Ие, намунча томоғинг ёғирлайди? Ёғланмаган замбарғалтакка ўхшайсан-а. Давосини айтайми? Саримсоқни қўй ёғига қовуриб туриб, оқидан икки пиёла тортволсанг, тозаланган мўридай бўп қоласан.

Уйингда думба ёғи бордир? Ундай бўлса, зиқналик қилмай тезда магазинга кириб чиқ. Саримсоқ майли биздан бўлсин. Энг олдин саломатликни ўйлагин, ошна.

ЯРАШИШ ОШИ

Ёнимда ҳе мириям йўқ дегин? Хотинга зарбинг бўлмагандан кейин аҳвол шу-да. У қаргадан тарқанлар тез-тез талқонтуйди қип турилса, азбаройи калтакдан қутилиш учун эрга пиво пули бериб, гузарга қувадиган бўлишади. Йўли бор-да, ошна.

Турмуш-қуриб эркакликнинг даврини мана биз сурдик. Бурнимизга пашша қўнсаям хотинга буюрардик, ҳайда бунн, деб.

Сен-ку бир чувринди нарсасан. Арманиска коньякни тилла тишнинг орасидан сузадиган тўраваччаларингга пайти келса хўжайкасига ўсма сиқишади.

Ҳачирга арава тиркаб керосинфурушлик қилган давримда бир бошлиғимиз бўларди. Савлатига қарасанг, йўталиши етмиш сўм туради дейсан. Шуям хонзодасини кўрди дегунча сурнайга ўйнаган илондек

эшилишга тушарди. Давлат одамгарчилик қилиб тагингга лўккавой бериб қўйгандан кейин, оёғинг етган жойгача қочмайсанми бунақа хотиндан, деб куюнардим ўзимча.

Ҳамма айбни эркакка ағдарамиз-у, мундоқ қаралса, ҳозирги йигитларгаям қийин бўп кетди. Бу мактаб кўрган қизларинг астарликка яраса ўлай агар.

Тунов кун автобусда бир қашқарбалдоқ таққанининг ёнига ўтириб қолдим. Қулоғидаги ўша тилла ҳисобга олинмаса, ўзини чалпакка ўраб берсанг ит емайди. Шуюм районга етгунча эрининг гўрига гишт ташиди. «Бу золимнинг дастидан адо бўлдим — ўзим кир ювиб, ўзим нон ёпаман», дейди. Буларга қўйиб берсанг, бир кунмас-бир куни... Қулоғингни яқинроқ тутсанг-чи... Ҳа, деявер, шунақаям қилишади, хех-хех-хе.

Мана, бизнинг бошлиқни олайлик. Ўзи хотин киши-ю, ўнта эркакни тўқим солмай минади.

Қаерда ишлаяпсан дейсанми? Айтганим йўқмиди сенга? Эшитгандирсан, районда қизларни ҳамшира қилиб чиқарадиган мактабхона очилган. Ана ўша жойга боғбон бўп қолдим. Ҳайит паранг раҳматлининг тўнғич қизи — директоримиз. Бир пайтлар отаси билан қошиқ олишганман. Шуниям юз қилмай, кеча акангни кўпчилиқнинг ичиди димламага босди.

Гулларга сув қўйиб юриб, оч қоринга битта «Юмалоқ»ни уриб қўйибман. Оёқдан олди, хумпарвачча. Қирпидек ғужанак бўлиб, ажриққа юмалаб қолдим. Боғнинг этагидан бир ҳужра беришган менга. Шунга қараб эмаклашгаям ҳафсалам келмади.

Бир пайт, йигитлар кўрса: «Отаси қанча сўраркин?» деб қоладиган иккита ҳамшира замбил кўтарганича мен тарафга келаверди. Қарасам, замбилда сигирдай бир қиз ёнбошлаб боряпти. Бу қанақа ўйин, товуқчалар, деб сўраган эдим, лат еганларни касалхонага ташишни ўрганияпмиз, дейишди. Ҳоли хароблар буёқда қолиб, замбилни бекорчилар банд қипти-ку, дедим. Хуллас, бир қучоқдан гул узволарсизлар, деб уларни ҳужрагача кира қилдим.

Ҳужрада битта уйқуни уриб, бошни сал эпақага келтириб турувдимки, директор чақиряпти деб қолишди. Борсам, «мактабнинг гули нега талон-тарож бўларкан», деб пўписани пахса бўйи қилди. Битта «хайфсан» билан зўрға қутилиб чиқдим.

Машойихларнинг гапи тўғри, хотин зотидан яхши-

лик чиқмайди. Ҳзимизникини вақтида талоқ қўйиб бир донишмандлик қилганмиз-да.

Айтгандай, эрталаб Мадал банги учраб, «кампинг билан гаплашсам, кўнгли борга ўхшайди, битта ярашиш оши қилгин-у, Хафиз қорини опкелиб никоҳлаб қўяйин», деб қолди. Авраб-авраб, охири йўлга солди-да мени. Қўрамиз, ярашса ярашди, ноз қилса унга пат-халимчилик қиладиган гўсхўр йўқ.

Хех-хех-хе, ўзи-ку мени деб ўлиб юрибди, яна шарт қўйганига куяйми. Ярашадиган бўлса аввал ичишни ташласин деганмиш, қара-я.

Шу десанг... ўзимниям жонимдан ўтиб кетди... шунақа юриш. Хотинимни жуда соғиндим, ошна. Бошим қотиб қолди — бир ёқда хотин, бир ёқда шиша, бири-биридан чиройли. Сен нима дейсан, ҳўв, унисини ўпсаммикан, бунисини ўпсаммикан?

1978

புத்திரன் பிள்ளை

புத்திரன்





САРТАРОШЛИКДАН ГАПТАРОШЛИККА

ёки олимликка ишқибоз, ашаддий Гулматунос Бурундор Тусмолийнинг ҳали тасдиқланмаган илмий иши

Ҳаммомда лунгисиз юрган сўтакни кўрганмисиз? Кам бўлмасинлар! Чинданам кўрган бўлсангиз, демак, мушкулимиз анча осонлашибди, яъни одамизод ибтидоий даврда қўшнилари ёнидан қай аҳволда ўтиб бораётганини изоҳлаб ўтиришга ҳожат қолмабди.

Ҳўш, одам боласи ўшандай беҳаё шаклу шамойилдан қутулиш учун белдан пастроқ жойни барг билан тўсмоқлик кифоялигига қатъий ишонган пайтда даставвал гаплашишга интилганми ёки хатлашишга? Биламан, сиз ер юзидаги манами деган олимларнинг таптайёр фикрларига таяниб, оғзаки муносабатлар ёзма алоқалардан бир неча минг йиллар олдин пайдо бўлган демоқликдан нарига ўтолмайсиз. Мен эсам дунёда биринчи бўлиб бу фикрнинг аксини айтмоқчиман. Талвасага тушманг, далил-исботларим етарли.

Масалан, ҳали сўзлашиш уёқда турсин, ҳатто «мў» дейишни ҳам билмаган ибтидоий одам тирикчилик тақозоси билан чакалакзорларда изғишга, шох-шаббаларни синдириб, ўт-ўланларни тепалаб ўтишга мажбур бўлгани аниқ. Пайҳон қилинган жойлар эса ўз навбатида бошқа бир нафс бандаси учун: «Тўхта! Бу ер ўзга гўштхўрнинг участкаси!»— деган огоҳлантирув-

чи шиор вазифасини ўтаган. Бу — гаплашувми? Йўқ, хатлашув!

Ёки бошқа бир мисолни олайлик: маймунларча худбинликдан халос бўла бориб, одамийликка хос кенг-бағирлилик хислатларини ўзида анчагина мужассамлаштиришга улгурган бир овчи нотаниш дарада кийиклар тўдасига дуч келиб қолади. Маймунсимонлар бу ҳақда бошқаларга гуллаб ўтирмай, катта гўшт запасидан узоқ муддатга мўлжалланган шахсий манфаати йўлида фойдаланган бўларди. Аммо одамийлик жараёнини бошдан кечираётган овчимиз жониворлардан бирини апил-тапил хомталаш қилиб бўлгач, кутилмаганда ўзгаларнинг қорни масаласини ҳам ўйлади: қимматли вақтини аяб ўтирмай, каттакон тошлардан бирига кийикнинг суратини ўйиб чиза бошлади. Овчидан бир неча кун кейин бу дарага инқиллаб-синқиллаб кириб келган санғилар галаси эса, кийикнинг тошдаги тасқара суратига боқиб эстетик завқ олмадилар, балки: «Оч-яланғоч қондошларим, бу дарада мириқиб кийикхўрлик қилинг!» — деган мазмундаги тилсимланган мактубни ўқиб, қувончдан бир-бирини қитиқлашга тушдилар.

Айни пайтда, шу дамгача ибтидоий санъат асари сифатида нотўғри талқин этиб келинган ўша сирли мактубни:

Шу атрофда кийик бордир,
Интилганга толе ёрдир,—

шаклидаги шеърга айлантириб идрок этишимиз ва унинг аҳамиятини оддий хабардан нафис бадий ифода даражасига кўтаришимиз ҳам мумкин.

Кўриниб турибдики, «оғзаки нутқ ёзувдан илгарироқ пайдо бўлган», деб кўкрак керишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Буни дунёда биринчи бўлиб мен айтяман.

«Тошга чизилган кийик расми оддий ёзувгина эмас, балки маълум даражада бадий тўқима ҳам экан, унинг қайси жанрга тааллуқли эканини билсак бўладими», дея қитмирона луқма ташланиши эҳтимолдан холи эмас. Марҳамат, истасангиз, жанриниям белгилаб бера қоламиз.

Эсингизда бўлса, кийикнинг шакли тасқара бир кўринишда чизилганлигини юқорида писанда қилиб

ўтгандик. Қийикдек хушбичим ҳайвонни тасқаралаштиришга мойиллик сезилган экан, шак-шубҳа йўқки, бу сатиранинг ўзгинасидир. Демакким, бугунги кунда назаримизга кирмай, чапроқдаги бурчакка қисиб қўйганимиз сатира — аслида бадий адабиётимизнинг жабрдийда бобокалони экан...

Мана энди асосий мавзуда йўрғалаш, яъни сатира ҳақидаги суҳбатимизни бошлаш учун қулай вазият вужудга келди.

Эрамиздан илгарироқ бандалик қилган юнон қаламкаши Аристофан ўзининг ачитқироқ асарларини «сатирик драмалар» деб атаганидан сўнг ушбу атама олам бўйлаб тарқалган бўлса-да, аммо бундан, ўзбеклар кулишни юнонлардан ўрганди, деган хулоса келиб чиқмайди. Чунончи, ўзбекона аския гулхан атрофида давра қуриб олиб, мамонт гўштининг жизғанак бўлишини кутганларича қий-чувлашиб ўтирувчи ибтидий одамлар маросимига жуда мос тушади. Аскиялар латифаларга, латифалар эртақларга, эртақлар дostonларга айлана боргани сари оғзаки ижоднинг инқирози тобора кучайиб, яна ибтидий даврнинг бошланғич нуқтасига қайтиш — ёзувга мурожаат этиш эҳтиёжи туғила бошлади...

Ёзувдаги соф ўзбек сатирасининг илдизи жуда чуқур. Биз уни ортиқча кавлаштириб ўтирмайлик...

* * *

Гулмат ким ўзи?

Гарчи у ижод гаштидан ис олиб, назм бўстонида ўралаша бошлаганидан кейин ўртамиёна исмининг ортига Шоший деган дабдабали тахаллусни тиркаб қўйган бўлса-да, аслида унинг Фарғона музофотидан келиб, Тошкентда турғунлашиб қолган кимса эканини эндиликда биз яхши биламиз. Биз бу фикрни айтиш учун шоирнинг рақам 1 ва рақам 59 ғазалларидаги «Олтиариқ», «Фарғона»¹ деган сўзларига таяниш билангина чегараланиб қолсак, даъвомиз пучроқ чиққан бўларди. Жавонимизда Гулматга анча йил қондошлик қилган бир шахснинг эсдаликлари сақланмоқдаки, ана бунни далил дейдилар.

«Бепарҳез Гулмат турп пулламоқ иштиёқида Тош-

¹ Қаралсин: Гулмат. «Безгакшамол» девони.

кандга келиб, пойгакдаги ҳужраминизни ижарага олиб эрди,— деб ёзади шоирнинг собиқ қайноғаси мулла Ақобир ўз ёсдаликларида.— Бул орада тўнғуч опам онинг кўзига иссиқ кўринибдурми, бозорчи улфатлари воситасинда совчи қўюрға ботинибдур. Адамиз асли қишлоқдан бўлғони боис шўрлик мусофирға ён босуб, они ичкуёв қилиб оладурғон бўлдилар».

Мулла Ақобирнинг ёзувларига асосланиб, яна шуларни айтиш мумкинки, ота касбига кўра Бешёғочда сартарошлик қилиш билан кун кечира бошлаган Гулмат ора-сира ерлик деҳқонларга турп уруғи пуллаш билан ҳам шуғулланиб турган (тошкентлик томорқачилар ўз турпларини ҳануз «Олтиариқники» деб сотишлари шундан қолган бўлса керак). Ҳамёни огирлашиб, алоҳида ҳовли сотиб олгандан сўнг унинг эски дарди қайтадан қўзиб, яна қаламбозликка ружу қўяди.

«Гулмат хумбошнинг димоғи қўлёмалар қаппайишиға монанд шишиб борурди,— деб ёзади мулла Ақобир.—1881 йилга келиб манманлиги он қадар газакладиким, назм нафосатларини илғай билмасликда айблаб, покдамон опамизни қўққус талоқ қилди».

Аммо аёлпарвар шоиримиз учун бу бор-йўғи биринчи «айрилиқ» эди холос. Кейинчалик у яна уч марта никоҳ маросимларида бош қаҳрамон бўлишдек азобни тортди, чидади. Гулматнинг бу борадаги фаолиятига уни хотинбозликда айбловчилар тарафида туриб баҳо беришимиз бир қадар ноинсофлик бўлур эди. Зеро, реакцион ислом динининг хотинни тез-тез алмаштириб туриш тарафдорларига нисбатан риёкорларча ҳомийлиги кўнгли бўш шоирга ҳам ўз таъсирини ўтказмай қолмади.

* * *

Уста Гулмат тирикчилик ташвишлари, хотин-халажлар иштирокидаги оилавий машмашалардан холи пайтларидагина ижод қилгани боис ундан бизга кўп нарса қолгани йўқ: мана, панжамизда унинг ихчамгина тўплами турибди — «Безгакшамол!»

Гарчи шоир бу мажмуанинг илк саҳифасига «девон» деб унвон қўйган бўлса-да, биз уни бари бир «тўплам» деяверамиз. Чунки унинг девонлигини исботлаш учун бизда на маънавий асос бор, на мантиқий далил. Биринчидан, тўпламдаги ғазаллар араб имлоларининг луғатдаги тартиби бўйича жойлаштирилмаган.

Иккинчидан, мабодо, тартиб беришни зиммага олган тақдиримизда ҳам, луғатдаги барча ҳарфлар билан тугалланувчи ғазалларнинг ўзи йўқ. Масалан, сатрининг охири «а», «р», «и» ҳарфлари билан яқуиланган ашъор бир уюмлигига қарамай, «д», «ё», «п», «ж» сингари шўрпешана ҳарфларга биронтаям ғазал бағишланмаган.

Бундан шундай хулоса келиб чиқадики, уста Гулмат арузнинг нозик қонун-қондаларини яхши билмаган; фақат ташқи кўр-кўрона тақлидчилик, ички ёввойи сезги оҳангларига таяниб, маддоҳларча сўзамолик билан ёзаверган. Ҳатто унинг ўзи ҳам бир ғазалида арузда дурустгина саводсиз эканини мардона тан олиб, бизнинг бу масалада жанжалли баҳсларга шўнғиб кетмаслигимизни таъминлаган:

Бу нечук шоир деманг, асли ман носоғроқ,
Ёзганим шаклан ғазал, лек ўзи бармоғроқ...

Ҳа, шилдир-шошқалоқ Гулматнинг шеърлари шаклан ғазал холос. У ҳаттоки Бобур, Машраб, Фурқат, Муқимий сингари донгдор классикларимизга битган назираларида ҳам на «рамал баҳри»га амал қилган, на «ҳазаж баҳри»га. Яъни, «фо-и-ло-тўн фо-и-ло-тўн фо-и-ло-тўн фо-и-лон» ёки «ма-фо-и-лўн ма-фо-и-лўн фа-у-лўн» каби мусиқадор вазнлар мавжудлигини тасаввур ҳам қила олмаган ҳолда, халқ оғзаки ижодидан мерос бўлиб қолган «алёр-астак-густак-пистак» қабилдаги чапани айтишувлар оҳангида осонгина ёзаверган.

Қўлёманинг аҳволига келсак, жуда ташвишли: соқол совуни билан хамир қоришмасидан тайёрланган елимлар кўчиб, саҳифалар жуда чалкашиб кетган. Кўпгина саҳифаларга мусаллас ёки қимиз тўкилган бўлса керакким, ҳарфлар сувашиб ётибди.

* * *

Гулмат Шошийнинг бир қадар саводсизлигига пажжа орасидан қараган ҳолда, унинг ижодини шунчаки қизиқувимиз ҳурмати дурустроқ кузатиб чиқайлик. Унинг ижодида асосан тўрт йўналиш киши эътиборини тортади: ишқ ва айш-ишрат мавзуси; тўпори ҳаётий хулосалар ва шу хулосалар замиридаги ғарибона насихатлар; довдир шоирнинг эзувчи синфга муносабати; динга бўлган шахсий қарашлари.

Уста Гулматнинг ишқий шеърлари анчагина. Улар

кўп ҳолларда бачкана изтироб, сохта фироқ, майда-чуйда кўнгилхушликларга ташналик ҳисси билан қоришиб кетган. Айниқса, ташқи қиёфасидаги бадшакллик унинг ишқий режаларига катта путур етказганини шоир асло ҳазм қилолмайди:

Тугал урғон эса бизни ки ёшлиқдин бужур айлаб,
Бу икковни ясаб силлик, эгам ҳам қўллағон эрди, —

дейди у, «улкан шоир»га парво қилмай кетиб бораётган икки сулув ортидан армонли боқиб.

Лекин девонаваш Гулмат, айти пайтда, сал нарсага буткул руҳи тушиб кетадиган анойилардан ҳам эмас. Зеро, у ҳушини йиғиб олгач, «Буюк ишдир магар чархда мани шоир топилғоним» янглиғ мисралар ҳовуридан қадди ғозлавиб, энди ҳаётга умид ва ишонч билан қарай бошлайди:

Шақат оз-моз чўтирдирман, шол эмасман, букирмасман,
Соқал оппоқ, кангул ёшдир, висолидин юз ўгирмасман...

Қизиқ, шу топда у қай висолни назарда тутяпти экан? Аниқроғи, нечанчи хотинга совчи қўйиш арафасида турган экан?

Йўқ, биз бу саволга ҳеч қачон жавоб ололмаймиз. Шоир ҳам атайлаб бу ҳақда бизга маълумот бермаган. Агар у очигини айтиб қўйса, унда бу мисралар фақат биргина аёлга тааллуқли бўлиб, ўзга шеърхон ожизаларга заррачаям қизиғи қолмасди.

«Никоҳхўр Гулмат ҳар тўкисда «ўлдум-куйдум» деб айюҳаннос солса-да, бул дил изҳори онинг бирламчи хотиниға (яъни, покдамон опамизга) тегишли мидур ёинки кейинги уч ожизасидин бировиға аталғонми — бул ҳақда лом-мим демайдир,— деб зардаланади мулла Ақобир.— Чамаси, ул туллак бир ўқ ила тўрт қуённи баравар урмоқни пилонлайдур».

Гулмат Шошийнинг ўқи аслида тўрт ҳам эмас, юзлаб қуёнларга қаратилганини соддадил мулла Ақобир қаёқдан билсин!

Уста Гулматнинг фалсафада думбуллиги, панднасиҳат бобида галдирлиги ҳақида ортиқча тўхталиб ўтирмайлик, бу унинг кўпгина шеърларида «аҳмоққа тўқмоқ»дек яққол кўриниб туради. Бу хусусда тамоман бошқа нарсани айтиб ўтмоқчиман: Гулматнинг

овсарлиги шу даражада бўлганки, биз бугун ҳажв ва ҳазил-мутойиба деб қабул қилаётган бу шеърларни аслида у оламшумул дардларига даво излаб, ўта жиддий кайфиятда ёзган. Агар биз уларни ҳозир шунчаки эрмак сифатида ўқиётганимизни кўрганида эди, бир қайнови кам муаллиф бундан юраги ёрилиб ўлган бўларди.

* * *

Уста Гулмат ижодидаги кейинги икки йўналишга алоҳида зукколик билан назар ташлашимизга тўғри келади. Энг муҳими, шоир позициясини узил-кесил белгилаб олишимиз шарт. Акс ҳолда, назмчи сартарошимизнинг битта-яримта эски муҳолифи ҳануз ҳаёт бўлса, унинг айрим сатрларига бир ёқлама қараш йўлидан бориб, мендек одамнинг ажойиб илмий ишини чиппакка чиқариши ҳам ҳеч гап эмас.

Юқорида биз Гулматнинг тўпори ва даллироқ эканини исботлаб бердик. Лекин, инсоф юзасидан айтиш керакки, у ғирт аҳмоқ ҳам бўлмаган; атрофда рўй бераётган воқеаларни баҳоли қудрат идрок этиб, уларга қўлдан келганича холис муносабат билдириб турган.

Бу ўринда энг аввало оддий турпфуруш деҳқон ва кўчманчи сартарош, кейинчалик майда савдогар ва ҳардамхаёл носкаш бир кимсанинг эзувчи ким-у, эзилувчи кимлигини илғаб олиб, уларни синфларга бўлишда янглишмаганига қойил қолиш керак. Қолаверса, тўпламнинг бугунги кунда биз учун кераклигини таъминлаган омил шуки, уста Гулмат доимо эзилувчи меҳнат аҳли тарафда туриб сўз айтади. «Азимбойнинг уйи, ҳай-ҳай, қасри султонни эслатғай» деб бошланувчи ғазалининг охириги байтини олайлик:

Йиғиб қиммат матоҳларни, давр сургинг келур, Гулмат,
Вале киссангдаги аҳвол санга арзонни эслатғай.

Кўрнниб турибдики, толганини рўзғорга учма-уч етказиб, ночоргина кун кечираётган ўн минглаб оддий меҳнатчиларга шоиримиз дарддош ва фикрдош. Чунки унинг ўзи асли шулар орасидан келиб чиққан, эндиликда унинг ҳақиқий шеърхонлари ҳам ўшалар.

Мулла Ақобир бу ҳолни шундай изоҳлаган эди: «Бизларга маълум ва машҳур шоири калонлар кўпроқ гул ила булбул ҳақинда роҳатланиб ёзар эдилар. Гулмат бацчағарни кўрингким, у бедаво ҳар икки гап-

нинг бирисида носкашликни пеш қиладир. Ушбу ҳолат онинг паст табақа оросидин чиққон анди эконини тасдиқлайдурми?»

Гулмат Шоший ижодининг авж пардаси эл-юртда икки ёқлама зулм тобора кучайиб бораётган даврларга тўғри келди. Вазиятни беҳато баҳолаган шоир ўз ғазалларидан бирида дейди:

Қўш елкада қў ҳоқон, мани жоним биттадур,
Қай бирига берай нон, мани жоним биттадур.

Қаранг, ҳам миллий буржуазия, ҳам чоризм халқни икки ёқлама талаётганини биргина «қўш ҳоқон» сўзини ишлатиш орқали қандай қисқа ва равшан таъриф-лаб берган.

Сўнг шоир давом қилиб айтади:

Сероб ҳар хил амалдор: миршабу шайх, пристав,
Танобчию солиқбан... мани жоним биттадур.

Чамаси маҳаллий амалдорлар бир қишлоқи ипринди шоир билан ўчакишишни ўзларига эп кўрмай, унинг олди-қочди хархашаларига тамоман бефарқ қараганлар. Бундан фойдаланган Гулмат пайт пойлаб туриб ҳатто оқ пошшога ҳам ора-сира гап отишга журъат этган. У, асосан, фронт ортини мустаҳкамлаш учун Туркистондан мардикор олиш ҳақидаги фармондан қаттиқ норизо эди:

Мақтағони — пошшоси лол қилди мани,
Фармони ул қаддимни дол қилди мани...

Нега энди норизо бўлмасин? Ахир мардикорликка фақат ночор камбағалларгина сафарбар этилиб, амалдор бойлар ва уларнинг арзанда фарзандлари ҳануз айш-ишрат билан машғул эканлиги кишига алам қилмайдими?

Бундай тенгсизликдан жиддий ранжиган шоир яна бир газалида ўз қаҳру ғазабини шундай изҳор этади:

Чимилдиқдин туриб бойлар сани ҳайдар юмушларга,
Бу зўрлашнинг тузук номи гаҳи ишдир, гаҳи хизмат...

Энди савол туғилади: хўш, Гулмат мардикорликка борганми ўзи? Гапни чўзиб ўтирмай, яна мулла Ақо-

бирнинг эсдаликларига мурожаат этайлик: «Хўкиз шо-
хида амонат турғон беҳудуд заминнинг тўрт нафар
бузрук ҳукмдорларидин бириси, бешак-бешубҳа, Ни-
колай пошшодир. Онингдек ҳазратнинг мардикорлик
борасиндаги фармони табарруклари уёқдин эълон
қилинибдурки, пихи қайрилғон Гулмат буюқдин са-
фар ҳозирлигини кўриб, бир неча қанор туршакни
поюзга босқонча мусулмониядин ғойиб бўлибдур. Ло-
кигин сафарга салла чандиб жўнағон ул ножинс Тош-
канд, Жиззах ҳам Марғилон музофотлариндаги қиргин-
барот жанжаллар тийилғоч, эмди айвондор шапка
остинда яна Бешяғочга кириб келди».

Бундан шуни сезиш мумкинки, оддий сартарошни
эмас, балки «катта, зўр шоир»ни келажак авлод учун
асраб қолишга қатъий аҳд қилган Гулмат юртда то
мардикорлик ғалвалари селсилгунга қадар четроқда
чакана савдо ишлари билан шуғулланиб туришга
мажбур бўлган кўринади.

Гарчи шоир бу олатасир даврда «фақир киши —
ланада» шиорига кўпроқ амал қилган бўлса-да, лекин,
у эл-юртдаги улкан воқеалардан бутунлай узилиб қол-
ди, дейишга ҳаққимиз йўқ. Масалан, тахтапуллик Қо-
равой подачининг Россияга мардикорликка боргандаги
ишқий ҳангомасини Гулмат томонидан шеърга солин-
ганини олайлик. Бир қарашда бу шунчаки эрмак учун
ёзилган нарсасидек кўринади. Аммо ўша давр руҳидан
келиб чиқиб, сезгирроқ боқадиган бўлсак, бу ҳазил-
намо сатрлар замирида катта жасорат ётганини пай-
қаб қоламиз. Яъни Гулмат миллатлар ўртасидаги
реакцион деворни қулатишга, биродарлик кўприклари
қурилишига тўсқинлик қилиб келаётган турли диндор-
лар башарасига нос аралаш тупуришга, сал бўлса-
да, уриниб кўради.

* * *

Гап ўз-ўзидан динга келиб тақалган экан, бу ҳақда
янаям ёнбошлашиброқ фикрлаша қолайлик.

Уста Гулмат ўз ғазалларидан бирини шундай бош-
лаган:

Носингдин чўз, ағо, манга, хуморимни босай эмди,
Мўминларга тилаб инсоф, самоға арз ёзай эмди...

Нима, шу гапларга ишониб, Гулматни диндор де-
моқчимисиз? Бунақа осон алданманг! Аслида бу —

шаккоклиги туфайли шарият пешволари томонидан Балҳда осиб ўлдирилган Машраб ўз ҳасратларини айтиш учун тангридан шунчаки бекорчиўжа тингловчи ясаб олганига ўхшаган бир гап.

Фикримизни исботлаш учун мулла Ақобирнинг эс-даликларидан яна бир неча калима сўзни қарзга олайлик.

«Ул мўлтони онда-сонда масжид бориб, намоз ўқиғондайин кўринғон эрса-да, умрида таҳорат қилмағонига камина гувоҳдирмен,— деб хотирлайди шоирнинг аламзада қайиноғаси. — Гулмат барча уламоларни лақиллатуб, яротғонга ихлосманддек кўринадир, вале аслинда, онинг мақсади чиллаёсун, хатми қуръон ва ифторларда казо-казолар сафинда ўлтириб, сара нознеъматни текин ямламоқдир. Бинобарин, ул буқаламун мақалла аҳлидин пишхон тутғучи қатор ғазалларида худони-да, пайғамбарини-да бир мирига олмайдур».

Бизга маълум сабабларга кўра андак ғаразгўйлик билан айтилган бўлса-да, мулла Ақобирнинг юқоридagi сўзларига қўшилмасдан иложимиз йўқ. Зеро, Гулмат ғазалларидан бирида, «Қағоз бир ён, намоз бир ён, мачит қурбон ўртада», деб ўз ижодини илоҳга сифтинишдан юқорироқ қўйса, қайсидир мустаъодиди, «Қозисининг инсофи йўқ... муддаси шайтон», дея шарият пешволарини яйраб мазах қилади.

Ёки яна бир мисол:

Кечиб беш вақт намозидин, ичиб обдастадин майни,
Санғигум ёр уйин излаб, ки масжидга югурмасман...

Бошқа бир ғазалидаги мана бу байтга ҳам эътибор беринг:

Эшак сўрғон эди Гулмат, закотчини юбординг вақ,
Берар бўлсанг сўра олдин, керак бизга десак бергил.

Узининг донолигини аллақачон тан олиб бўлган шоир бу гапи билан тангрини палапартиш иш юритувчи ноқобил хилқат сифатида айбламаяптими?

Ҳа, кўп ҳолларда гоҳ қандайдир саёқ тўнғиз полиздаги қовунларини пачоқлаб, палакларни пайхон қилиб кетгани; гоҳ қайсидир кисаввур ундан йўл сўраган бўлиб, ҳамёнини ўмариб қочгани каби аҳамиятсиз дардларни айтишдан нарига ўта олмаган Гулмат, ай-

рим пайтларда XIX аср эксплуататорлари ҳамда уларнинг таянчи бўлган дин арбобларининг кирдикорларини фош этиш, улар билан гап талашиш даражасига бориб етганлиги кишини ҳайратга солади. Бундай пайтда ўзимизбоп шоирнинг елкасига дўстона қоқиб, «оббо, Гулмат хумпар-эй», дегинг келади. Шоир эса: «Ҳа, аканг қарағай Гулмат ана шунақа ажабтовур одам эди», дея нариги аср қаъридан жавоб қилгандек бўлади.

* * *

Илмий ишимга шу жойнинг ўзидаёқ хулоса ясаб қўя қолсам, бунинг учун ҳеч ким мени тошбўрон қилиб ўтирмасди. Аммо Гулматнинг ҳақиқатан ҳам ўзимизбоп эканлигини расамадига етказиб исботлаш учун унинг инқилобга муносабати ҳақида яна икки-икки ярим оғиз гапириб ўтишимиз лозим бўляпти.

Шоир «Ҳангомалар» туркумидаги бир шеърида ўрик сотиш учун Петроградга боргани тўғрисида сўз юритилади. Бу — Муваққат ҳукумат ҳокимиятни олчоқларча бошқариб турган қалтис дамлар эди. Россиянинг улуғвор пойтахтидаги узун-узун кўприклар, гўзал фавворалар, театр ва автомобилларга боқиб, ҳанг-манг юрган осиелик бир ўрикфуруш большевик ва меньшевиклар ўртасидаги зиддиятлар силсиласини, меҳнаткашлар инқилобининг етилиб келаётганини пайқаб олиб, «кўрдимки, сал бежо замон, икки гуруҳ — икки томон», дея фикр билдиришига нима дейсиз?

Лекин шоир икки гуруҳ ўртасидаги келишмовчилик ҳақида ахборот бериш билангина чекланиб қолганида шеърининг аҳамияти кескин сусайиб кетган бўлурдики, биз бугун уни ортиқча таҳлил қилиб ҳам ўтирмас эдик. Гулмат эса, бу ахборотни янада мукамаллаштириб, қайси гуруҳнинг қайси синфга мансублигини соддагина, халқчил жумлаларда дангал белгилаб беради:

Болшавойлар — йўқсил тараф,
Меншавойлар пулдор экан...

Мана, энди бу шеърни ўқиган киши меҳнаткашларнинг ҳақиқий дўсти, ягона суянчиғи большевиклар эканини осонгина тушуниб олади ҳамда қайси тарафда туриб курашиши лозимлигини энди у яхши билади.

Гулмат-чи? Унинг ўзи кимнинг тарафдори эди? Инқилобни у қандай кайфиятда кутиб олди?

Дадил айтиш мумкинки, оддий авомнинг содиқ сартароши, элкезар чапаниларнинг довдир шоири Гулмат Шоший ўзининг барча гурунгдашларига ёруғлик келтирган инқилобни қувониб қаршилади. Гарчи баъзан эски майда «касали» қўзиб, аёлларнинг ҳуқуқи ошиб бораётганидан пича безилласа-да (бу табиий ҳол эди. Зеро, инқилобнинг дастлабки йилларида авомнинг талайгина қисми, ҳатто айрим зиёлилар ҳам шундай кайфиятда эдилар), лекин Шўро ҳукумати ерсизга ер, сувсизга сув бераётгани, мактаб ва касалхоналар камбағалларга текин хизмат кўрсатаётгани уни беҳад шодлантирди.

«Деҳқонбачча Гулмат аҳли амалдорни бурун-бурундан ямон кўрурди,— деб ёзади мулла Ақобир.— Оқибатда аларга ўчакишиб, болшибеклар тарафдори бўлиб кетганича асло меншибек бўлмади. Қизиқ! Нима, мастравойлар ҳукуматида амалдорлар йўқ эрканми?»

Афсуски, чапани дўстларига қўшилиб, эркин ҳаёт гаштини суриш Гулмат Шошийга бир неча ойгина насиб этди холос. Лекин шу қисқа фурсат ичида ўз севинчини оз бўлса-да изҳор этишга улгурди:

Кийди тож Шўро, мана, зўрларни тахтдин ирғитиб,
Эскини йиртди тугал, янги закўнлар юрғитиб.

Ер бериб ерсизга ул серсавоб иш айлади,
Энди бой юрса юрар жавраб, томоқни хирқитиб...

Ҳа, сўнгги сўзлар жуда яхши айтилган. Зеро бизнинг қадоққўл юртимизга ҳануз кимлардир четдан томоқ хирқитиш билан овора. Лекин биз четдаги бегона мунофиқлар иғвосидан эмас, ёнгинамизда яшаб туриб, довдиргина Гулмат каби ғарибларнинг сўнгги қувончини тўғри тушунолмайдиганлар ғийбатидан кўпроқ чўчишимиз керак...

Шу билан илмий ишимга якун ясаб қўяверай. Уста Гулмат Шошийнинг ижоди билан батафсилроқ танишиб чиққач, қўшимча фикрлар бўлса, ўзларингиз айтарсиз. Худди ана шу мақсадда шоирнинг илгаричоп этилган тўпламига кирмай қолган ғазалларидан баъзиларини илмий ишимга илова этмоқдаман.

УСТА ГУЛМАТ ҒАЗАЛЛАРИ

Ғазал, рақам 4

*ёки қоши зулук ўрнига ҳужрамга ўғри мушук
кириб келғони ҳам мелодий 1885 да шул
ҳақда ўйланиб ёзғоним.*

Бул бароқ кирди уйимга бир балони ахтаруб,
Ул гўзал келса нетарди ман гадони ахтаруб?

Ул гўзал келса боқурди кўзларимга меҳрибон,
Бул бароқ боқди қазонга маставони ахтаруб.

Ул гўзал келгайди ман бирла тузурга иттифоқ,
Бул бароқ келмишди ман-ла можарони ахтаруб.

Келса ул, излар эдим болу қанд сўзларни ман,
Келди бул, топмас қўлим энди асони ахтаруб.

Келса ул, шафқат сўраб саждалар қилгай эдим,
Келди бул шафқат тилаб, мандин Исоя ахтаруб.

Келмади лодон гўзал топгали гулгун умр,
Гулмато, лодон бароқ келмиш қазони ахтаруб.

Ғазал, рақам 9

*ёки аҳли порахўрдин хуноб бўлғоним ҳам
мелодий 1882 да ул ҳақда аччиғланиб ёзғоним.*

Порахўр, эй, молу дунё хирси кир қонингдин айлансун,
Анқажуб гар аҳли ғафлат келса қопқонингдин айлансун.

Қисса овла, киссавурлар тентисинлар қолуб беиш,
Қароқчилар яқо ушлаб, лол бўлуб ёнигдин айлансун.

Гўл миждони товуқ онглаб патин юлгил бўлиб тулки,
Тухумни нақ ол-у, ётлар сепмаган дониягдин айлансун.

Димоғдор бўл, қилиб сажда бири ўлсун аёғингни,
Бири тиззанга бош урсин, қўллари сонингдин айлансун.

Аёлдек ё ўзинг ёмшоқ тутиб Лайли мисол нозлан,
Алар бўйдоқ Жунун янглиғ ишвали онингдин айлансун.

Вале пора умид қилма бу Гулматдин, қўйиб сиртмоқ,
Ушал сиртмоқ ўзгунангни жигилдонингдин айлансун.

Ғазал, рақам 13

*ёки бевафо ёр ҳажринда қийналғоним
ҳам мелодий 1883 да ул ҳақда
қозикалонга арзу ҳол айтмоқ бўлғоним.*

Э, сабо, айт бориб арзим ўшал қози калонимга,
Жавоб қайтармаса

Сафарбар айлабон бизга юборсин зўр табибларни,
Баччағар ишқ босиб келмиш човут солғонча жонимга.

Кўзим тунлар очиқ дарча, юрак ёнғиндаги ҳужра,
Азоб мундин эди камроқ пучак чиққанда сонимга.

Туртиниб от-эшакларга гаҳи йўлда гаранг юрдим,
Мани извош эзиб кетса уволим ул жувонимга.

Келмади ёр кеча кутдим, қолиб бир коса ош фойда,
Бор-э мардлик қилай майли бу кун келсун зиёнимга.

Аёл зотин азал, Гулмат, жиним суймас эди, аммо —
Алар гоҳи қилиб сурлик кириб олғай девошимга.

Ғазал, рақам 19

*ёки қайсар дўмбоқчадин жаҳлланғоним
ҳам мелодий 1883 да ул ҳақда нонушта чоғи ёзғоним.*

Ултирибман ошиёнда қандни чойга чўктириб,
Қи қоринни бўлка нонга, ўзни ғамга бўктириб.

Бол дудоғин ёшурғоч ул эмди қанд ҳам доридур,
Қувди бизни дафъатан ёр аввалига тек туриб.

Мулла Равшан Зулхуморга бўлди шайдо, топди шон,
Ман юрибман бир «хамак»ка обрўйимъни тўктириб.

¹ Кўп нуқталар ўрнидаги сўзларни асл нусхада ўчиб кетган деб биялурсиз.

Эрса Лабзак ичра шод ул, ман Чилонзор ичра хор,
Боғда гулни ўзи ҳидлар, бизга носни чектириб.

Қолса мансиз кимни топғай, бунча лодон қурмағур?
Зора қайтса сал фаҳмдин калласиға эктириб.

Ўзни манга этма душман, қийнама, э бедаво,
Ошна қилсанг Гулматингни, юрмағайдинг сўктириб.

Ғазал, рақам 23

*ёки бир куёвчанинг мачит имомидин
маслаҳат сураб келғони ҳам ул бефаҳм
имом тилидин бул насихатни кўчириб,
мелодий 1880 да ўзимники қилиб ёзғоним.*

Келибдур бир мулла ўғлон ёнимға илтимос айлаб,
Деди: «Сўйланг хотинни бошқарув ҳақда оғоз айлаб».

Угитларни тўкиб бисёр дедим: «Бездир хотинни сан,
Бало орттирмағил бошга ўзингга ишқибоз айлаб».

Давом этдим: «Хато қилма яна айтиб ширин сўзлар,
Ақлли эр берур таълим муштини обжувоз айлаб».

Дедим сўнгра: «Хотин кўлдир, вафодори эса кам-кам,
Талоқни ҳеч дариг тутма бировға боқса ноз айлаб».

Ва уқтирдим: «Биродарлар аро сақлай десанг обрў,
Ўзингни шерпадар кўрсат, хотинни қўймижоз айлаб».

Дедим Гулмат: «Бориб эмди ойимчангни танобин торт,
Хотиндин кўп гапиртирдинг мани ҳам бенамоз айлаб».

Ғазал, рақам 24

*ёки зўр даромад умиди бирла қовун экғоним,
Оқтош тарафдин тушиб келгон бир тўнғуз мани
хонавайрон қилғони ҳам мелодий 1880 да
полизда йиғлаб ёзғоним.*

Полизорим сори тунда ғалат ҳайвон босиб келмиш,
Не ҳайвонки, неча чақрим йироқдин ҳид сасиб келмиш.

Бировлардин сўраб билсам, онинг номи экан тўнғуз,
Таранг қопда гўштмидур ё ўрмаловчи ҳасиб келмиш?

Қорин тўйғоч секин қайтмай, ёриб борлиқ қовунларни,
Омоч тишлар билан бир-бир палакларни қазиб келмиш.

Яшар эркан тўқайзорда ўзи асли титиб балчққ,
Текин гурвак¹ тикойин деб қоринни бўш осиб келмиш.

Эгам қўшди неча хар ва хачир ризқин томорқамга,
Ман ўргилдим худосидин, бу ҳам излаб насиб келмиш.

Сабр қилсанг бало ўтгай, яна бир бор чида, Гулмат,
Бу тақдир кўп балоларни пешонангга ёзиб келмиш.

Ғазал, рақам 37

*ёки қандолат сотмоқ баҳонасинда Русиёнинг
гўзал шаҳарларида бўлғоним, пидбўл² кўрғоним
ҳам мелодий 1884 да ул ҳақда мақтаниб ёзғоним.*

Инглиз отлиғ бир оролча тарқатибдур, қаранг, пидбўл,
Уйнар эрмиш энди қўрқмай Русиё-ла Фаранг пидбўл.

Яраслўвда³ сотиб пашмак тутилдим бул тамошшога,
Кангул очмоқ эди аҳдим, мани қилди тажанг пидбўл.

Ки майдонни ҳарибларга бўлиб берғон эканлар тенг,
Бир-бировин томорқосин босдилар, бўлди жанг пидбўл.

Бут шимин тиззадин қирқиб, кийибдур почага енгча,
Кўрунг гулдек йигитларни айламиш ғирт мазанг пидбўл.

Соқчини чалғитиб кимдир равогга тепди чавгонни,
Ёғилғоч қийқируқ, ҳуштак, тамом бўлди аранг пидбўл.

Тарқаса биз тарафларга қўрқаманки, аё Гулмат,
Ушни Шошга рақиб айлаб қилур элни гаранг пидбўл.

¹ Гурвак — қовун нави.

² Футбол.

³ Ярославль шаҳри.

Ғазал, рақам 48

*ёки золим бойнинг бетамиз ўғли Фарангистонда
ўқиб келғони, бетамизлигича қолғони ҳам мелодий
1885 да ул ҳақда пичинг-ла ёзғоним.*

Фаранглардин олиб таълим Шошга қайтмиш бир олимча,
Бурун устинда айлангон бурақ сочи соқолимча.

Бошимни ирғасам, ғайри лисонда ул деди «банжўр»,¹
Таваккалдин дедим «михлўш»² манам ўзимни ҳолимча.

Сўғин айни бўлиб Луқмон они қаттиқ синов қилдим,
Жавоби бўлмади оқил мани дово саволимча.

Десам яъни: «Фаранг бозорида чан пул ковуш-маҳси?»
Деди: «Бўлса тасодифон, текин турғайди монимча».

Йўталмоқ ҳам бозорда пуллигин қайдин тушунғай, ул,
Бошиға шуңча жун тўплаб, ақл йиғмабди молимча.

Фаҳмсиз бойни ўғлидин нечук олим чиқур, Гулмат,
Отаси салладор золим, буям шапкада золимча.

Ғазал, рақам 51

*ёки русиёлик буюк шоир Қўзма ағодин манга нома
келғони ҳам мелодий 1885 да они мазмунан туркийга
ағдариб ёзғоним.*

Келибдур хат велик ашъорнавис Қўзма Прутковдин,
Қағоздин сўз эмас, гўё оқур жозиба тарновдин.

Паришондирму, сарҳушму, калом бошлабди сал чалкаш:
«Буни ёзмоқдаман санга ё Тамбовдин, ё Псковдин».

Сўғин дебдир: «Бўлайлик дўст, ки шоирға куюр шоир,
Ману санбоп дурук чиқмас редактурдин ва гўрковдин».

¹ Банжур (французча саломлашиш).

² Бу сўзнинг асл маъносини аниқлай олмадик.

Давом қилмиш: «Бўлиб ботир манингдек ғоз яша,
қўрқма —
Самодержовиё филни отсаям бошга Оқтовдин».

Яна айтмиш: «Қузат зийрак, сани чалғонга кун берма,
Ошиноға қара бир бор, ўн сафар зоглануб ёвдин».

Адогида демиш Кўзма: «Ёзайлик басма-бас, Гулмат,
Жаҳонда қолмади ўзга қизиқ шоир биз икковдин».

Ғазал, рақам 52

*ёки мелодий 1885 да Кўзма ағога мазмундор жавоб
мактуби йўллашга мушарраф бўлғоним.*

Русиёлик буюк Кўзма ағога бул саломнома,
Манам туркий қавмларға эгам еткурғон аллома.

Вале алломаликдин биз рўшнолик кўрибмизму,
Беастар бир чопон манда, сандадир одми коржома.

Юрурдим тўқ — эдим усто, юпунлашдим бўлиб шоир,
Ҳар тўкисда мазахдурман — бурунли, кўзли ҳангома.

Бўлай пулдор манам — тўнкар шеърларим рўс забониға,
Ғаҳи мўлроқ берур ҳосил қилинса токни парғома.

Яна мандин ол-у туршак, тулуп-шапко жўнотиб тур,
Биродарлик қолур мангу ҳалолроқ эрса шартнома.

Согингай дийдоринг Гулмат, нетайки Ер бўлинғонда
Манго ўлчаб берилмиш Шош, санго — олис Кастирома.

Ғазал, рақам 53

*ёки бир ёқдин зугумдор бойлар, бир ёқдин шариат
пешволарию майда-йирик амалдорлар ҳажвимни ўқиб
ўчкор бўлғони ҳам мелодий 1884 да бул ҳақда
Муқимийга ўхшатиб ёзғоним.*

Келмағоч ҳолим сўраб дўст, босди душмон пашшалар,
Бир нафар шоир бошинда мингта тарлон пашшалар.

Гоҳ гувиллар, гоҳ қитиқлар ичга кирғоч почадин,
Ҳасратимни ёзмоғимга бермас имкон пашшалар.

Биттаси бек каби очкўз, мулладек сергап бири,
Яна судхўру қўрс миршаб, қозию хон пашшалар.

Бошқаси тез шеърга қўнди, искади ҳар мисрани,
Ё бировга эрди айғоқ нафси ўпқон пашшалар.

Кимки шоирни ғашига тегса тушгай ҳажвига,
Оқибатким элга кулки бўлди лодон пашшалар...

Қирди қизлар, шеърни тўхтат, сурмани сот, Гулматий,
Ҳайдасам сур пашшаларни, келди жонон пошшалар.

Ғазал, рақам 55

*ёки улусга беқиёс ўғитлар айтгим келғони ҳам
мелодий 1885да ушбунни қиём қилиб ёзғоним.*

Забардастсан ки дардинга қаҳқаҳангни улар эрсанг,
Фалакдин шавқ тила аввал бирон ноёб тилар эрсанг.

Дилинг шавқдин эса маҳрум топай эзгулигин қайдин,
Қароғинг лоақал кулсин эгик бошни силар эрсанг.

Қовоқдору димоғдорлар — манману жоҳилу худбин,
Ошиноға самимий кул, ёвга заққум кулар эрсанг.

Мазахлай билмаса ёвни, бу эл енгиниям билмас,
Элинг хандонлиғи-чун қил агар исён қилар эрсанг.

Азал кулгу билан эзгон эзармонни эзилгонлар,
Кўюб ғофил, кулиб юлғил ки юлғичдин юлар эрсанг.

Бадқовоқ хон, амалдорлар қилур тоқай авомни хун,
Масхара айлаб ўл, Гулмат, бу аламдин ўлар эрсанг.

Қапбақ, мағзүрлер мақтұялар





1. КАЛВАК МАХЗУМНИНГ ЯНГИ ЛАВОЗИМИ

Ас-саламу алайка айюҳан-н-набийю ва раҳматуллоҳи ва баракотуҳ...

Қироати мойзабоним маҳлиёсинда идрок этибдурсизким, каминаи ҳувайдо — Қалвак махзум ибни Салимсоқ Охунд Шоший бўладир. Хотир донишингиздин фориг ўлмағон эрса, мелодий 1928 нинг рўзаи рамазонинда соҳиби чангал Азроил жонимга човут солғон, бул фожиани оламшумулдин дўсти афрўзим Жулқунбой кўп нохуш бўлғон, беҳирад ғанимларим чапак уриб қолғон эрдилар.

Қабри зиёратгоҳимга туфроғ сурилғоч, ғусл эҳтиёжи бирла кафан тирқишидан уён-буён жалонглаб турғон онимда, пахмоқсоқол кучир бобо қўшқанот байталлар қўшилғон колёскони ҳайдаб кетуриб, қаршимда тормуз берди. Дилжониска колёскодин бир давангир тушиб келдиким, онинг қўлинда хиромон айлағон бўчканамо гурзини кўриб, ҳазрати Мункар фақирдин дуо олмоққа келғонини каромат қилдим. Ваҳким, ул ҳазрат дуон раҳматимдин бенасиб ўлиб, қалтис ҳаракатлар ила кафанимни парчин этурға киришди. Фақирни онодин туғилғон ҳолатга келтирғоч, башарани нотавонимға бир назар ташлабоқ, ёқо тутқонича ҳайратдин донг қотди, Ондин сўнг дедиким:

— Оллон тааллонинг салоҳияти беқиёсдирким, лаклак таъвиялар баробаринда бадшаклликнинг севингдек олий намунасини яратмоққа мушарраф бўлибдир. Чунончи, қаншари бадгуноҳингга гурзи тортгали кишининг юраги бетламайдир.

Шундин сўнг ҳазрат қўйнидин блакнут суғуриб, дунёи фонийда қилгон хулқи шаккокликларимни юзимга солиб эрди, далили бурҳонлардин ложарам ўлгонча шафқат тилаб, гиря қилдим. Гуноҳларимнинг тўқсон тўққиз фойизини ғийбатлар ташкил этибдурким, бундайн истатияга мойилон бандалар еттинчи дўзах оташига гирифтор эрканлар.

— Оби кавсардин умидвор бўлмағонинг дуруст,— деб дурурди ҳазрати Мункар.— Ҳатто аросатга муносиблигинг шулким, қадами бехосиятинг етгон кундин иборат ул маскан ғийбатсаройга айланадир.

Ва яна ул жаноб жонимга ора кириб пайрав қилдиким:

— Аммо-лек, омадинг барор эркан, гарчи дўзахга умбалоқ қилинсанг-да, онда шоду муфарруҳ юродурсан, яъни биз сени қўрқитувчи лавозимга муносиб кўрибдирмиз. Вазифаи масъулинг жаҳаннам азобиндаги гуноҳкорларга бирма-бир рўбарў келмоқ, боз устига аларга тиржайиб назар солмоқликдин иборат бўлғай. Аналҳаққим, афти ажойиботинг ул қайсарпадарларнинг юрагига ғулғула солишда баъдаз асқотадир.

Дилимга таскин қўниб, хандон урмоқликни ихтиёр этдим.

Ҳазратга қуйруқ ўлиб, жаҳаннам равотидин кириб борғоним сонияда дошқазонлар остига ўтин исроф қилиб тургон шайтонбаччалар фақирни кўриб андоғ мулзам ва музтар бўлдиларким, ҳусни нотабарругимга ул махлуқларнинг ҳасади жўшғонлиги ақли қосиримда акси таҳайюл топди. Қазон ичинда во-войлолар айтиб қанот қоқиб юрган, аз рўзи азал лайлак бўлиб яралмағони боис учиб кетурга ноқобил бўлгон банди сергуноҳлар каминан ғалвиржамолга нигоҳ солгон асно тахтаи тараша бўлиб қолгонларини айтайинму?

Ҳазрати Мункарга ўғринча кўз югуртиб шуни онгладимки, ул жаноб тахмини тўғри чиққонидин бисёр хушнуд эрди.

Алқисса, кўп замонлар бўлибдир, шул маскан ичра фароғат исканжасидадирман. Бурчи ҳалоломини сидқи-

дилдан уддалаб келгоним қадримга нуфуз ўлиб, яқинда фақирни истаршин қўрқитувчи мансабиға ҳайбаракалла қилдило.

Ношир ағо, бир пайтлар каминанинг «Зарбулмасал» қимматиндаги тансифотларини кетма-кет чоп этиб, савобга чандон ружу қилгон эрдингиз. Бул ҳикоятни ҳам суратлар ила кўз-кўз айлаб, андоғ тахтакач қилингким, қазои бемаҳалимдин хуррам юрғон бехирад ғанимларим биз покдамоннинг манноун лилхайр лавозимга сазовор эрконимиздин воқиф ўлиб, илло, хижолат ва тарсида бўлғайлар.

2. КАЛВАК МАХЗУМНИНГ «НАСИҲАТНОМА»СИ

Шанбаи шафақ оқшоминда нўмир тўрт дўзахдаги тўртинчи сон қироатхона остонасиға кафиш ечиб эрдим. «Қобуснома» отлиғ бир китоби сернақшни қўлга олиб, сурункасиға мутолаа қилгоним баъдида маълум бўлибдурким, Кайковус дегонлари ҳам панд-насиҳат тўқиш борасинда каминаи хурдабиндин ортиқ нарсани уқмас эркан.

Алқиссаким, шул сониядин иборат мундоғ риёзатли, вале билъакс савоб юмушға кўшиш қилдим. Зеҳни шамширимни илму ирфон чархинда қайраб, бир ғужум панди баъманилар мажмуасини бунёд айлароч, аларнинг мазмуни тўқнош бўлгонларини алоҳинда-алоҳинда парракурубларға (параграфларға) ҳижжалаб чиқурға ғайрат этибдурман. Бул «Насиҳатнома» нодонлиғ ила умр гузарон қилиб юргучи тоифага мўлжал қилингон бўлиб, кафолатга шайдурманким, онинг чоп этилмоғи аҳли ғафлатлар учун анчунон наф келтирур.

ОТО ВА ОНО ИЛА МУНОСИБАТ ХУСУСИНДА

1. Эй, ўғул, отони устоз сана. Хотунни бошқариш услубини ондин ўргангил.

2. Ото бирлан оно жанжалға мойил бўлғонида, аларнинг ўртасиға тушгон ўғул фаросатдин бенасибдир.

3. Дардманд эрсанг — онога, камхарж эрсанг отога ялтоғлан.

ҲАМТОВОҚЛИК (ДУСТЛИК) ЮЗАСИДАН

1. Эй, ўғул, бировки бировга ҳамтовоқ тутинибдир, бул ҳам тирикчилик важҳидандир.

2. Шайтон йўлдин оздириб, баски ҳамтовоқ тутинибсан, ўзингни ондин ғариб кўрсатгил ва ул маккорни чиқимга муфтало этгил.

ХОТУН ТУТИШ МАСАЛАСИНДА

1. Эй, ўғул, тўй ила тўйчуқда чирманда урғон, давран анжуманда хиромон қилғон ва айниқса, қўлига соз олиб муножот айлағон заифа бехосиятдир.

2. Мазлумангни саводхон қилурға ботинма. Ул гуфтигў бўлиш баробаринда закўнлар айтиб бошингни қотирғуси.

3. Завжи ҳалолингни маъюсият босғон эрса, они овунтирмоқ иштиёқинда ғайрат кўрсатмагилким, ул ожизаи калтабин ширингуфторлиғингга мазахўрак бўладир.

ҒИЙБАТЧИЛИК БОРАСИНДА

1. Эй, ўғул, сенки они туҳмат тўқмоғидин баҳраманд этиб улгурмағон эрсанг, ул мўлтони ўзингни оёғингдин олғуси.

2. Ғийбатнинг оноси — васвасаи вабо. Ҳамчунун, оллон серкарам «миш-миш»лар тарқатурға қулай жойлар барпо этибдурким, алар пивохона ила от бозоридир.

3. Ғанимларга беаёв бўлгил, ошноларни бурни қонамайдурғон даражада «кавла».

РУЗҒОРОТ ТУҒРИСИНДА

1. Эй, ўғул, башанг юрма, оз-оз ямла. Чунончи, авқот дегонлари соатларга, кийим дегонлари ҳафталарга, алар ҳисобиға мўндаланғон молу дунё эса бир умрга татийдир.

2. Олиспадар қариндошларни камроқ қидиргил. Зеро, гўшангга қўққус бостириб келиб, рўзғоротни тарож айларға алар ҳам андиша қилғайлар.

ФАЗИЛАТЛАР ҲАҚИНДА

1. Эй, ўғул, одобли бўлгил. Мансабдорга юз букил-ғоч, бемансабдин алик ол.

2. Ва яна сахий бўлгил. Тўкин зиёфатлар бериб, казо-казолар жигилдонига мой чапла.

3. Ва яна сабрли бўлгил. Бошлиқ товоқдошинг эрса, устихонга панжа урма.

4. Боз устига ақлли бўлгил. Ўз ининг дўстман деса, лаққа тушмағонинг бўлсин.

Насиҳатномаи гаранмойянинг бир қисми шу дурур. Манзур ўлғон эрса, андак шаъма қилурсизким, камянаи сўқротбош бул панди бебаҳоларга пайрав айлаб, қатор-қатор ўгитларни Сиз ноширим номига ғалтон этадурман.

3. КАЛВАК МАХЗУМ ХАБАР БЕРАДИ

Чархи кажрафторда қарғишлар чамбарига сазавор ўлғон Ғийбатулло отлиғ бир ножинс собиқда як бора гўрга тиқилғони, ҳой даригким, Мункар-Накирдин таҳсил ва таъзир олурға улгурмай, зимистонободдин жуфт-так уриб қолғони ҳақинда эшитгучи эрдим.

Ул чаёну ақраб ёқинда дунёи боқийга яна риҳлат қилибдур, зеро, жаҳаннами азимга бир аҳволда кетурилди. Кабзи руҳ сабабин суриштирғон эрдик, бул захарзабон шаҳри Тошканинг турассан серқатновинда жаста уриб юрғон онида юз эллик от қўшилғон зиларава («ЗИЛ-150» автомашинаси) дабдурустдан устига юриш қилиб, они қурбақа янглиғ таппак айлабдир.

Бадфеъл шайтонбаччалардин бири Ғийбатуллои бенамознинг оёғидин тутиб анчунон улоқтирдиким, ул такаббур баайн варрак парвоз айлаб, ва яна ҳавода бир дақиқ муаллақ қолиб, ва яна уч бора умбалоқ ошиб, ниҳоятким дошқазонға тушгонини кўриб, чандон хушнуд ўлдим. Шукроналар ила ўйлаб дурурдимки, агарким фақирнинг жамолим нотавон бўлмағон эрса, шул қазонға аллақачонлар ўрдак қилинғон бўлурдим, деб.

Қирқ саржин оғоч қаланиб, аламазон берилғоч, Ғийбатуллои ғаммоз шўрвага чўктирилғон думғаза янглиғ тусланиб, фарёдлар қилурға киришди. Ул бепарҳез айюҳаннос тортиш баробаринда қазон четига тирмашиб, шайтони гўлаҳларға мушт ўқталиб айтурдиким, санларнинг устингдан номаи шикоят битиб, катта хо-

лангни кўрсатурға эришадурман, деб. Аскияпарвар шайтонбаччалар онинг бул нўписаи баландпарвозидин қорин кучиб кулур эрдилар.

Ўз бурчи масъулимни адо этмоқ иштиёқинда кўзни чақчайтирғон, бақлажаниска бурунни жийирғон, сўйлоқ тишни гижирлатғон кепатада Гийбатуллога яқинлашиб эрдим, ул бадкарда афти даҳшатимға нописанд боқиб фақирни кўп мулзам қилибдур.

Боз устиға айтурдиким:

— Ким бўлибсанки, сандин қўрқсам? Ёруғ дунёда гийбат алмидин чала таҳсил кўриб, васвасани қиёмига етказа билмағон Калвак ландавур эконингни ўзгалар фаҳхламағон эрса, сани мана ман танийдурман,— деб.

Анға гарансиб қолмайинму. Фақир эс-қушимни йиғурға чоғланиб эрдим, ул бедаво қўшни қазонларда гуноҳи бисёрини ювиш ила банд ўлғон бандаи сергуноҳларға юзланиб, жар солурға тутинди.

— Биродари азизлар,— деб дурурди ул,— истаршин қўрқитувчининг дағдағани угрузасиндин хижолат бўлмағонингиз дуруст. Хачирдин тарқаган бул сўтак беҳад қўрқоқ ва беҳад нотавондир.

Хайриятким, бандаи сергуноҳлар нолаи афғон ила машғул ўлғонлари боис онинг маърузаси паққос июнатсиз қолибдур. Фақир фурсатни ганимат онглаб, чўян кўсов воситасинда ул ҳасадгўйнинг каллаи бефаросатиға анчунон зарб бердимки, онинг ҳуши бошидин фориё ўлиб, чувосчи фарқи сокиилик ихтиёр айлаб, сув юзасинда пуфакчалар ҳосил қилғонича қазов тубиға равона бўлди.

Ҳайтовур бул тадбири бадҳаракат Гийбатуллога бир нав таъсир етқориб, айни кунларда маърузалар айтмоқдин тийилиб турибдир. Вале, онинг қўшқароғи ҳануз бежо. Сезиб турадурманким, андак иккон топса, фақирни чайнаб кўрурға иштаҳоси мойилдир. Мазкур сониядин иборат ул мўлтонидин баъдаз эҳтиёт юрғоним бўлсин. А лаббай, ношир ағо?

4. КАЛВАК МАХЗУМ БЕЗОВТА БУЛЯПТИ

Эй, бандаи покдамонлар! Гийбатуллои чаёнпадарнинг дастидин дод солурға разришайний сўрайдурман. Ул гаммоз сайлгоҳи жаҳаннамда оройиш ила юрмоғимға раҳна солиб, фақирға бисёр ва бисёр риёзатлар еткурмоқда.

Ул кунким, ҳазрати Жаброил кичик бир важҳ юзасиндин жаҳаннамга қадам ранжида қилиб эрдилар. Мазкур ташрифдин воқиф ўлғон Ғийбатулло қазону варварақ ичиндан нолаи қийқируқ қилдиким, худолик ишига молик арзу таклифотим бор, деб.

Ҳазратнинг фармонияти ила Ғийбатуллои умми-сибъён қазондин азкишан қилиниб, жанобнинг оёқлари остига итқитилғонида, ул баттол савол айтурди:

— Худолик ашёларини кўр-кўрона исроф айламоқ жоизмикан?— деб.

Ҳазрат онинг бул фикрини найфу рад этиб, бош теб-ратур эрди.

Ул ғаламус яна айтурдиким, сув юз грайдусда қай-найди, деб.

— Бул ҳарорат оллонинг каромати соясинда андоғ бир қудратга эгадирким,— деб давом қилурди ул,— онинг гирдобига тирик тўнғуз солинса, гўшти макруҳи ҳилло-ҳил пишадир. Баски шундоғ эркан, суви жунбуш-да бўлғон қазон остига яна ва яна тараша ташламоқ-дин наф борму? Нечун бул шайтони гўлаҳлар худолик оғочларини беандеша талону яғмо қилурға ботинадир-лар?

Ҳазрати Жаброил ул туллакзоданинг тузоғига сайд ўлиб, онинг таклифотини маъқул дегоч ва яна тежам-корлигини қойил ўлғоч, шайтонбаччалар беҳад мул-зам, фақир ғоят музтар бўлибдирмиз.

Алқиссаким, шул дақиқаи номуборақда Ғийбатуллои оғуниш талон-тарожот ва исрофотга қарши курашув қўмандасига начайлик сифатинда муҳрланди. Онинг ихтиёрига идора ажратилғони сатқай кетсун, валекин ул тажовузпадарнинг бир уюм қағозу тезёзар аптарўч-ка ила қуролланиб олғони чунонам хатарлидирким, бул ҳақда тегишли жойга икки энлик мактуб юбормоқлик-ни шаънимга муносиб кўриб турибдурман.

Ваҳким, охири пайтларда бадан сергуноҳларнинг аксари каминанинг башараи қаҳратониға бесаросима боқурға одатланибдирлар. Фаҳми тигдорим идрок этиб-дурурким, Ғийбатулло алар ила ҳамсуҳбат ўлиб, сирру асрорини фош айламоқ борасинда талай ғайрат қил-ғони бор. Уйламайсизму, агарким итни «бул чўлоқ» де-масалар, биз они четлаб ўтурдик.

Ношир ағо, фақир ҳаққингизга дуолар ёғдириб, ва яна ялинчоғлуғлар ила сўрайдурманким, Ғийбатулло-нинг ёруғ дунёда қилғон жамъики кирдикорларини бир

туркумга ҳижжалаб, авлиёпўшта (авиапочта) воситасинда биз жабрдийда номига заказнўй қилғон бўлинг. Зораким, бул мажмуадин ул чаёнпадарнинг фаришталар назариға кирмай қолғон янги гуноҳи азимлари топилиб қолғай. Токи фақир мазкур айбномаларни дастури аъмал айлаб, Ғийбатуллои ақрабни ҳазрати Жаброил ҳузуринда ўсал қилурға мушарраф бўлойин.

Ердамга шитоб қилғонингиз маъқул. Йўқса, мушукка ўчакишғон кўппак даражасиндаги ул сўлакбоз каминаи парвезанни етти дўзах ичра бадном этурға улғурадир.

5. КАЛВАК МАХЗУМНИНГ ИЛК МАШҚИ

Ғийбатуллои чаёнпадарнинг наҳс босғон хулқи бадкори хайриятким ўз бошиға кўрунди. Нўмир етти дўзахдаги қазонлардин биринда қош-қабогига сурмай сулаймон тортғон, дунёи фонийда ўз эриға хиёнат айлағон бир зулфи сумансой во-войлолар айтиб чўмилуғучи эрди. Ғийбатулло бул парирўға ажратилғон қазон остиндаги ўтга сув уриб, онинг бирла ҳиринглашмоқ пойинда бўлғон бир вазиятда қўлга туширилиб, ва яна шармандаи жаҳаннам қилиниб, боз устиға ишдин олиниб, ниҳоятким қайтадин қазон гирдобига бадарға этилғони ажаб бўлибдир. Фақир ул худройнинг таъқибини нешидин халос ўлуб, эмди хурсанди шакарханд юродирман.

Азбаройи дилистоним равшанравиш ўлғони боис тунув кун жамъики етти дўзахни гиргиттон ўрмалаб чиқиб эрдим. Бул сайри саёҳат дилимни шўхи кофар этиб, каминаи гапшуноснинг ҳуснихати соясинда қатор рубоёт бахти кушод қилибдир.

Нўмир бир дўзахда бўлғон онимда ул гўшай гулдирамазон тавсифини баён этмоққа тутиниб, батмин қазоғга мисралар жавҳарин тўкурдимки, ул бу дурур:

Безорию танбаллар,
Бодахўру «ман-ман»лар,
Чайқовадаги ямонлар
Биринчида ётурлар.

Нўмир икки дўзахни титиб кўрғоч, илҳомим саросар ўлиб, ушбунни қиём этибдирман:

Гапи қўпол дўхтирлар,
Чироқ узган мантирлар,
Чипта йиртмас шапёрлар
Иккинчида ётурлар.

Нўмир уч ва нўмир тўрт дўзахлар тафсилоти бу дурур:

Ишига кеч қолгонлар,
Элга аҳди ёлгонлар,
Оз-кўп пора олгонлар
Учинчида ётурлар.

Қўли қинғир дўкандор,
Отарчию тўйбездор,
Қўш хотунли бир маккор
Тўртинчида ётурлар.

Нўмир беш дўзахда ажиб бир ҳажвиётнинг гувоҳи ўлиб, ҳайратдин яқо тутдим. Кўрингким, бир банди бедаво жаҳаннам азобидин баҳраманд эрконига қарамай, қазон четиға ёстониб оҳ урғонича китоб титкилар эрди. Фақир гап отдим, гуноҳнинг надр, деб. Ул тандирдин узилгон патирдек ловуллаб айтурди:

— Узгалар қайроғидин тиглануб, ва яна ўзим ғайр айлаб бир ёзувчи ағони танқид найзасиға ноҳақ дучор қилиб эрдим. Ул бегуноҳни кўп музтар этиб, муродим ҳосил ўлғоч, дунёи фойида неча муддат форуғбол юрдим. Эмди онинг жабрини тортиб ётадирман.

Шунда камна дедим:

— Баски танқидчи эркансан, ушбу рубоётимдин баҳра олиб, они баҳои аҳмарға сазовор этгил-чи.

Ул бадгуфтор рубоётимға назар солғоч, жизғанак азобидин дурри ашк тўкиб дерди:

— Бизни бул жабри бисёрдин ҳориж этурға кафил ўлғонингиз сонияда мазкур байтларни қуёши партав-жамолға тенг қилурға чоғим келадир. Акс ҳолда, айтгонларимни қайтариб олғоним бўлсин.

Дилни қасдден тилгонлар,
Ноҳақ танқид қилгонлар,
Бегуноҳдин кулгонлар
Бешинчида ётурлар,—

дедим-у, йўлға равона бўлдим.

Нўмир олти дўзахни сайру тамошо қилиб юрғоним

чоқда бир қазонда уч банда лабо-лаб айюханнос торта-
ётғонининг устидан чиқибдурман. Узиға бино қўйғон
хумбоши — карнай, қийғирбуруни — сурнай, шилпиғи
эса гижжағи ноланда эрди.

Қийғирбурундин сўрадим, бу не кулфат, деб. Ул
хаста товушда баён қилурға хезланди:

— Бир маҳкамада котиб эрдим ва шул маҳкамаи
ғийбатхонада дурру дароз бир ўғлон хизматда эрди. Ул
ўғлон жамъи юмушларға камарбаста турғони бароба-
ринда, исёнкор даваралар ила бизнинг фасодли анжу-
манимизға футур етказурди. Алқисса, онинг тўғри сўз-
лиги ўз бошиға етиб, қазонда кўриб турғонингиз, яъни
бошлиғи хумбош, муовуни шилпиқ ва каминаи қийғир-
бурун ул ўғлонни маҳкамадин бенасиб этурға имкон
топдик. Гуноҳимиз шулдир.

Фақир аларға напсанд боқиб, ушбуни ҳадис қи-
лурдим:

Ким ишониб амалға,
Олса ёшни қамалға,
Ул бандалар, хах-хах-ха,
Олтинчида ётурлар.

Нўмир етти дўзах борасинда собиқда кўп гаплар
айтилғони боис, бул гулхансарой таърифини изоҳсиз
ҳижжалайдирман:

Ортдан ғийбат айтқонлар,
Хилватда ёр топқонлар,
Уз дўстини сотқонлар
Ёттинчида ётурлар.

Ношир ағо, забонгўёлик борасиндаги мазкур илк
машқларимни қўққус чоп этиб, ул калондимов ашъор-
навислар тўдасини таҳликаи саросимаға солғонингиз
дуруст. Аҳли қалам устидин қозонилғон бул музаффа-
рият фақирнинг кучиға қудрат қўшиб, келғусида тур-
фа-турфа байтул-аҳзонлар битурға шиддату ҳиддат қи-
лодирмиз.

6. ҚАЛВАК МАХЗУМДАН ТАКЛИФНОМА

Жаҳаннам гўлаҳларидин бўлмиш Қиличмугуз ла-
қабли шайтон ила дўсти мақтарин тутунғон эрдим.
Вазифаи масъулимдин соқит сонияларда онинг гўшаси-

ға ташриф буюриб, суҳбати ҳадисға зўр берурдим. Калтабин Қиличмугузнинг бўйи етиб қолгон Омода исмли қизи бўлиб, ул муаннаси дамсоз дунёи фоний ҳаққинда ҳикоятлар тингламоқни анчунон хуш кўрурди. Шул боис, фақир ул гўшани равшану афрўз қилиб кириб борғоним чоқда Омоданинг кайфи нашод ўлиб, бадшакл лудоқлариға табассум қўнурди.

Ул кунким, камина жаҳаннам сайлгоҳи саналмиш алафзор ичра ўй-таҳайюлга ғарқон ўлиб, маънос юрур эрдим. Бул аснода фарёди унон янглиғ товуш чақориб куйлагонича, сассиқалафлар орасиндан Омодани муғанний шарпаланди. Фақирни кўрғоч, дили хушнуду файзулнавор ўлиб, ва яна бадрафторлиқ ила қошимға йўналиб, боз устиға харис кўзларини ғилдир айлаб, қаршимда мақом қилиб турурди.

Ул муаннас бўзтиканлар оғушиға ястаниб эрди, фақир ҳам беихтиёр онинг ёниға тизза урдим. Жаҳаннам уфқиға туташгон найистонлар узра ўлимтиклар пажмурда қанот қоқиб юрар, етти дўзах гулханининг шуъласи безгактоғ чўққиларида яллиғланиб турар, банди сергуноҳларининг олис-олисдан таралаётган во-войлолари бир тўда ҳофизининг шўру шар нағмасини эслатурди.

Омодани дамсоз дунёи фоний ҳикоятларидин айтурға ундаб эрди, фақир сўрдим, недин ҳадис қилойин, деб. Ул қўққус савол бердиким, ёруғ дунёда хотун олғонингиз борми, деб.

Бул сўроғ жигар-буйрағимға ақрабдек ниш уриб, ғаддор ва ғаммоз навжувонлар касридин чархи кажрафторда чекгон доғи кулфатларим хотиротимда тўфон уриб, ланжу ложарам турурдим. Дўсти афрўзим Жулқунбой собиқда баён этиб бергон бор ҳасратларимни бир-бир тўкиб солғоним ниҳоясинда, Омодани мақтарин фақирға пайрав ўлиб нолаи шеван қилди.

Ул муаннас қип-қизил кўзларидин дурру ашк супуриб, юнгдор қўллариний дабдуруст бўйнимға қўшчамбар айлаб айтурди:

— Дилингиз мойил эрса, ишқ чўлида тортғонингиз ситамлар ҳаққи сиз мажнунпадарға ёри покбоз бўлурдим,— деб.

Дафъатан ўйланиб қолдим, бул муаннаси лун биرون-бир гўлахни ўйнош тутиб, эмди фақирни тузоқбанд

этмоқ учун ҳийлаи фанг қилурми, дея. Вале, диққатим лашкарини онинг нигоҳига сафарбар этиб, синоғ айлағоним баробаринда онгладимким, ул заифаи ҳикоят-парвар фақирға ошиғу беқарор бўлибдир.

Шунда камина хижил тортиб дедим:

— Отои Қиличмугузинг мазкур гаплардин воқиф ўлғони дамда фақирға гирибонгир бўлиб, ва яна баргашта кўксимға мугузларини қадаб айтмайдурми — бул жазолар қизимни йўлдан урғонинг учун, деб?

Омодаи хужаста бадкарда отоси бирла бадгүфтор оносини бул никоҳи икроҳга кўндиришни ўз бўйниға олиб, дилистонимға таскин уруғларини сочибдурким, фақир онинг мугузчасидан силаб эркалатибдурман.

Алқисса, кечанги кайфул сафо кунда Қиличмугуз фақирни ўз ҳузурига гиззо-ғиз чорлаб, куёвликка яроқли топилғонимни қутлуғу ҳумоюн қилди.

Ношир ағо, сизни келгуси пайшанбаи бемаврудда бир журға фурсат топиб, жаҳаннам ўтсаройиға ташриф буюриб, никоҳ кечамизнинг шоҳиду бурҳони бўлурға таклиф этадурман. Илло, ул хосиятбарор оқшомда фақирнинг шаъниға муносиб сўзлар ёғдириб, ва яна икки бахтиёр ёстиқдошни фархундаи муборакбод айлаб, аҳли жаҳаннамни жунбушға солғайсиз.

Базми анжуманға пажалуска!

7. КАЛВАК МАХЗУМ УИЛАНДИ

Анчунон тўю тамошо бўлибдурки, ваҳким сиз қуруқ қолибдирсиз.

Нўмир етти дўзах қошиндаги гўлахлар ошхонасининг барча истоллари жуфтланиб, дастурхон ёзилғоч, турфа-турфа тансиқ таомлар тортилди. Булар ҳам камлик қилғонини фаҳмлағон қайин онам бир маҳал сих-сих сассиқ кабоб кетуриб, онинг устиға кўк бурган сепди.

Базми жамшидға Макоил падари олийлари бош суқиб эрди, Мункару Накир ила ҳазрати Жаброил хизматда қолиб, ул жанобға кўп илтифотлар кўрсатурға киришдилар.

Зиёфат тўринда каминаи ғалвиржамол савлат тўкиб ўтирғон онимда, Омодаи хужаста юлдизи парвиндек ёнимда нур сочиб турурди. Ул муаннас зебу фар кийинғон ўлиб, ва яна бўйниға минжу гавҳарларни пироя

айлаб, ва яна икки мугузчасига қўш балдоқни шақилдоқ қилиб олғон эрдиким, баайни устига бахмал ёпилгон эчкини эслатурди.

Баржаста келинчак иффату инфоил намоиш этиб сарнигун ўтиргони чоқда, фақир решу бурутни мойга ботириб устихон ғажиги ҳамда онинг илгини қоқиб танавул қилиш ила иштиғол эрдим. Кетма-кет узатиб турилгон бодаи сулосилларнинг айримларини гилқин айлаб, айримларини найфу рад қилиб турурдимки, кайфга ғарқон ўлиб, пашшаи магасдек оёғим фалакка чўзилмасин деб.

Маю нобдин сархуш ўлгон шайтонбаччалар хониш қилиб, ялай-булайлар авжга мингон бир сонияда ҳазрати Жаброил масту аластлик ила шампанискага човут солгонини пайқағоним аснода, устихонга яна кўнглум кетиб, гафлатда қолибдурман. Ул ҳазрат шишаи қоматдорни ёнбошлатиб, бўғзиға урилгон кишанни бўшатиб эрди, онинг прубкаси шиддаткор парвоз айлаб, боз устиға каминанинг жамолини мўлжал олғонича учиб келиб, бақлажаниска бурунни расвои пароканда қилибдур.

Бул зарби бемаҳалдин доғда қолгон фақир беҳуш ағдарилгон онимда ақли қосир қайин отам ўтда тоблангон ғишти кетуриб бурнимга пайванд этибдурким, жигар-жигардин нолаи унон тортиб, яна ҳушимга қайтибдирман.

Тортгон азобим сатқай кетсун. Қизитилгон ғиштга чаплангон бақлажаниска бурун ҳилло-ҳил пишиб, кадиошқовоқ нусхасига кирибдур. Қўшқароғим ўртасинда ҳосил бўлгон пахсадевор фақирни келин рўбарўсинда беҳад хижолат қилғонига куяйму?

Хайриятким, базми анжуман жангу жадалсиз тугаб, бурун шишғонидин бўлак кўнгулсизлик бўлмағони ҳолда яқун қилинди. Алқисса, каминаи парвезан Омодаи покбознинг висолига иттисол ўлиб, форуғбол турмушга мушарраф бўлибдурман.

Ношир ағо, сизға хужаста келинчакнинг сурати ҳувайдосини юбориш барқбаринда илтимослар айтадурманким, они кўзга чалинадурғон жойда чоп этиб, ақли китобхонни ҳайрат тўфонига гирифтोर қилғайсиз.

1979

МУНДАРИЖА

ҚИССА

Ялтироқ тугма Э

ТУРКУМ ҲИКОЯЛАР

Мирзақанд пиённинг ҳасратлари	143
Аканг қарағай Гулмет	157
Калвак махзумдан мактублар	178

На узбекском языке

Анвар Абиджан

ВЕЛИКОЛЕПНЫЙ ГУЛМАТ

Повесть и рассказы

Тақризчи **Н. Аминов**

Редактор **Э. Миробидов**, Рассом **А. Фуломов**, Расмлар редактори **Р. Зуфаров**, Техн. редактор **У. Ним**, Корректорлар: **Ф. Зоиджонова**, **М. Мирзарахимова**.

ИБ № 2019

Теришга берилди 6.02.87. Восишга рухсат этилди 27.03.87. Р—03562. Формати 84×108^{1/32} № 1 босма қоғозга «Литературная» гарнитурда юқори босма усулида босилди. Шартли босма листи 6,0. Нашр листи 10,6. Шартли босма листи 10,08. Шартли кр.-отт. 10,29. Тиражи 45000. Вуюртма 382. Баҳоси 70 т. Шартнома № 176—86.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети «Еш гвардия» нашриёти, Тошкент 700113, Чилонзор м.ви, 8-квартал, Қатортол кўчаси, 60.

Ўзбекистон КП Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ ордени босмаҳонаси, Тошкент, Ленин кўчаси, 41.